This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

600025440L

4.69. K. 10.

E. BIBL. RADCL.

19148 d 8/4

SVENSK BOTANIK,

UTGIFVEN

AF

J. W. PALMSTRUCH,

MED TEXT FÖRFATTAD

AF

C. QUENSEL.
Phil. och Med. Doktor, Prof. i Medic. och Farmi.; Lärare i Kemia och Naturalhist. vid K. Krigs-Akad. på Carlberg, Ledam. af K. Vett. och Vitterh. Samh. i Göteb., samt Intend. vid K. Vetb. Ak. Museum.

FJERDE BANDET.

Med Konungens nådigste Privilegium.

STOCKHOLM,
Tryckt hos CARL DELÉN, 1805.

PINUS Abies.

Gran. På Finska: *Kuusi.*

Barren **äro ensama, släta, spetsiga, hoptryckta, på båda sidor nästan kölformiga och sitta mest åt 2:ne motsatta sidor.** ***Kottarna*** **bli nedhängande, äro aflånga med platta ovala fjäll, som i kanten äro vågiga och ojemna.**

Linn. Fl. Sv. p. 343. Cl. 21. Monoecia, monad. *Lilj.* Sv. Fl. s. 310. Kl. 13. Samkulle. Barrträd med syllika blad. *K. Vett. Ak.* Handl. 1751. s. 190. *Murr.* App. Med. Tom. 1. p. 27. *Saml. af Hush.* och andra *Rön* 5:te styck. s. 85. *Leche* om vilda Trän och Busk. planter. 1791. p. 28. *Roth.* Hush. Mag. s. 138. *Pharm.* Abietis Turiones, Coni, Resina.

Gran växer helst på något fuktig jord, och tillhör såsom ett allmänt trädslag, utgörande stora skogar, nordens klimat. Vid pass 40 mil norr om Torneå upphör det likväl att växa; men Tall har jag funnit ännu 10 mil längre i norr. Gran blommar i Maj eller Juni, på samma sätt som Tall (n:o 91), och skall, af dessa trädarters frömjöl, kunna beredas godt vax. Med fröen af mogna Grankottar fortplantas trädet bäst; de sås om våren eller hösten och täckas med barr och mossa, som qvarhåller fuktigheten. De som äro yngre än 4 år kunna flyttas; äldre Granar äro kinkigare. Man har försökt att ympa utländska barrträd på våra inhemska arter, men oftast förgäfves; tidigt om våren, innan hartsaktiga vätskorna hunnit komma i betydlig rörelse, skall det likväl stundom ha låtit sig göra. Efter jordmånens beskaffenhet och olika läge, varierar Gran till växt och utseende, och har man deraf namnen *Gårgran, Margran, Hänggran, Myrgran* m. m. En egen art har naturen frambragt genom parning emellan Tall och Gran; af båda äger således detta barrträd (Pin. hybrida) egenskaper och utseende, samt förekommer på åtskilliga ställen i Sverige; vid landsvägen mellan Gefle och Torneå har jag träffat det på flera ställen. Naturl. Örtflocken kallas *Barrträd* (pl:æ Coniferæ).

Lyckligt vis är detta allmänt växande trädslag i många afseenden nyttigt. Hvad rummet här tillåter skall kortligen anmärkas. Unga skotten om våren kunna brukas såsom *Tallstrunt* (n:o 91), men torde dertill vara något sämre. Af friskt granris tillika med barren och malen säd, beredes genom destillation Spiritus, som liknar *Ungerskt vatten.* Engelsmännens *Sprucebeer* beredes af ett Barrträd som liknar Gran; qvistar och barr kokas tillika med hafre, silas och blandas med litet socker och vin: lemnas sedan att jäsa och skall brukas i N. Amerika med fördel mot skörbjugg. Dylikt torde af Gran lika godt kunna erhållas.

Pinus Abies.

Om sättet att bereda Grandricka kan läsas i *Vett. Ak.* Handl. 1751. s. 190. Att boskapen äter granris är allmänt bekant; vid infallande foderbrist är det således för många orter en god tillflykt. Somliga hästar äta om vintern gerna hackadt färskt Granris med påströdd malen Säd. Granris ger god lukt i rum; lägges på bottnen i drifbänkar och på vägar der jorden är lerig. Granbarr förqväfver gräsväxten, liksom Tallbarr, i synnerhet när årligen nya barr tillkomma. Garn eller Lärft, som skall blekas, kokas med granris på botten i grytan, hvarigenom det blir starkare och äfven hvitt. I nyss skuten villebråd stoppas Granris med fördel; men färsk fisk blir deraf osmaklig. — *Barken* brukas till taktäckning, men tål ej solsken. I Jemtland beredas dermed skinn, som af köld och vatten icke bli styfva; brukas äfven vid Garfverier; den lägges på botten i tjärgropar att bindra tjärans nedträngande i jorden och leda den till kärlet, hvari den samlas. Fiskredskap färgas dermed mörka och vinna deraf styrka. *Safven* användes i sädesbrist till bröd (n:o 91). *Kottarne* färga brunt då godset kokas i sönderstötta kottar och vatten, samt sedan i stark lut, helst af Björkaska. *Kådan* renas genom kokning i vatten och kopparkettel, samt pressas genom linne, och tros af somliga utgöra det så kallade *Burgunderbecket*, som är hvitt, gult eller brunt, men som troligare erhålles af Lärkgranen (Pin. Larix). Om vinättika tillslås och kokningen fortsättes till massan är torr, fås kolofonium eller harts. Så kallad *Tuggkåda*, som i trakten af Dalarna allmänt brukas, är Grankåda; tuggad fäster den tänderna, renar tandköttet, framlockar saliven och förekommer skörbjugg. På Apoteken användes Grankåda i plåster. Den nyttjas äfven till tvål (Sv. B. Tom. 2. Till. s. XII.), samt att blanda i talg till ljus, som dock röka och måste derföre brukas på ställen der röken ej skadar. *Veden*, som af fuktighet och torrka ändras, användes såsom hvitare än af Tall, till golftiljor; äfven till åtskilliga Musikaliska instrumenter; Lapparne göra deraf sina lätta, men svaga båtar; tunnstaf af Gran till silltunnor skall ej så lätt som de af Ek utsläppa sill-laken. I eldstäder äro grenarne bättre än stammen; de spraka dock, och gifva ringa varme. Kolen räknas bland de sämsta, men fatta lätt eld. *Granrötter* tjena i stället för band, tåg eller vidjor: de finare till korgar och flätade arbeten, som mest Lappar förfärdiga. Långa smala Granar eller större trädens grenar nyttjas till tunnband, spaljer, hummelstänger m. m. Trädet brukas i trädgårdar, till häckar och prydnader. De som växa vid Tegelbruk skola enligt *Lundbergs* anmärkning af röken blifva täta och i synnerhet tjenliga att klippa.

Tab. — fig. a. b. 2:ne honfjäll med fruktämnen. — c. ståndare. — d. ett frömjölskorn; alla förstorade. — e. 2:ne frö i nat. storlek.

218.

ASPERULA ODORATA.

MYSSIEÖRT. *Luktmadra. Myskemadra. Mysika.*

Stjelken är rak, enkel och slät. *Bladen*, mest 7-8 i hvar krans, äro lansettlika och i kanten sträfva. *Blomvippans* stjelkar ofta 2delade. *Frukten* är sträfhårig.

Linn. Fl. Sv. p. 42. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 61. FYRMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 574. *Pharm.* Matrisylvæ l. Hepaticæ stellatæ Herba.

På skuggrika ställen i skogarna växer Myssian allmän på mångårig krypande rot och blommar om våren i Maj eller Juni. Flera upprättväxande stjelkar uppskjuta från samma rot; deras blad sitta i krans kring stjelken och vanligast 8, men äfven mindre eller flera till antalet. Blomvippan i toppen är mest 2 eller 3delad med hvita välluktande blommor. Myssieslägtet igenkännes med sin trattlika blomma, bestående af ett enda blomblad, och sittande öfver fruktämnet, som får vid sin mognad 2 klotformiga frö. Dess naturl. örtflock har fått namn af *stjernformiga växter* (plæ stellatæ), emedan bladen formera liksom en stjerna eller krans kring stjelken.

Örten torkad luktar starkare än förut och likt Melotenklöfver (n:o 69) eller Vårbrodd, (n:o 11), hvarföre den brukas att lägga bland kläder, i afsigt att fördrifva mal. På vin och dricka skall den sätta god smak och vara uppmuntrande. Det hör äfven till växtens historia, att den varit ansedd gagnelig mot fel och förstoppningar i lefvern, hudens krämpor samt utropad mot Vattenskräck, orsakad af rasande djurs bett. Men dessa uppgifter, jemförda med vår tids kännedom om växternas kraft och sjukdomars natur, påminna om forntidens lättrogenhet och huru mycket man nu för tiden med skäl tviflar på de verkningar, som till sina orsaker ej äro analoga med dem vi förut med full visshet känna. Också brukas Myssia aldrig, eller åtminstone högst sällan, på Apoteken.

Tab. — fig. a. öppnad blomma, med synliga ståndare. — b. fruktämne med pistill och märke; båda förstorade. — c. fröhus. — d. frö; båda i naturlig storlek.

a

J.W.P. del.

C.V. sc.

219.

CHIRONIA CENTAURIUM.

(Gentiana Centaurium LINN.*)*

ALLMÄN GENTIAN. *Årun. Tusengyllen. Gentian.*
På Finska: *Ronda-Sappi.*

Örtstjelkens blomvippa är mest 2delad. *Bladen,* som sitta mot hvarann, äro äggformigt lansettlika. *Blomman* är 5delad och *Blomfodret* kortare än blompipen.

Linn. Fl. Su. p. 84. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. (Gent. Centaur.) *Lilj.* Sv. Fl. s. 107. Kl. 5. FEMMÄNN. 2:qvinn. (Gent. Cent.) *Murr.* App. Med. T. 2. p. 18. *Pharm.* Centaurii minor. Herba l. Summitates.

Denna ört räknades förr till Gentianslägtet, men nästan alla nyare Örtgranskare hafva skilt den derifrån. Dess slägtkarakter är att ha trattlik blomma eller rättare blomma med pip och platta blomflikar. Ståndarna sitta fästade vid blompipen; deras knappar blifva efter befrödningen spiralformiga; pistillens styl är något nedböjd och märket 2klufvet; frukten formeras inom blomfodret, har 2 rum för frö och inböjda valvler eller skal. Växten har äfven i anseende till pistillens 2klufna märke, blifvit förd till den afdelning i 5:te Klassen, som har 2 pistiller; men egentligen har den blott en pistill. Gentian-slägtet skiljer sig från Chironia hufvudsakligen genom ett 2-skaligt fröhus med ett rum och ståndarknappar, som ej blifva vridne i spiralform, samt 2 pistiller. — Allmänna Gentianen växer mindre sällsynt vid hafs-stränderna i Upland, på Gottland, i Skåne o. fl. städes; har liten, årig och grenig rot, med högst ½ alns lång rak stjelk, som är 4kantig, sällan mot roten grenig. Bladen sakna stjelkar, äro helbräddade, glatta och mest 3ådriga. Blomvippans grenar dela sig merendels i 2 och 2, ha upprätta högröda blommor, som utspricka i Juli och finnas i solskensväder utbredda. Blomflikarne äro 5, oftast något konkava. Blomfodret är 5kantigt, till hälften 5-klufvit med spetsiga flikar, som äro dubbelt kortare än blompipen och sitta tätt intill den. Det 2klufna märket slutas med en liten knapp. Naturl. örtflock. kallas växter med *hjulformig blomma* (pl:æ rotaceæ). Man har funnit en artförändring med alldeles hvita blommor.

Chironia Centaurium.

Läkare hafva tillskrifvit denna ört många egenskaper, af hvilka en del äro mindre pålitliga. Här må det vara nog att anmärka dess bäska natur och deraf följande stärkande egenskap, hvilken dock egentligen finnes i sjelfva örten, mera än i blomvippan. Örten liknar mycket till sin kraft och verkan Gul Gentian (Gent. lutea) och som den tillika är allmännare och lättare att erhålla, bör den icke lemnas utan uppmärksamhet. *Cullen* berömmer den såsom ett bland de bästa inhemska stärkande medel. Såsom Té, Dekokt eller Extrakt brukas den vanligast emot svag mage, mjeltsjuka, gikt, nyssbörjad vattensot, frossor m. m. Utvertes till omslag på elaka pip- eller rötsår är växten renande och befordrar läkningen, samt brukas till tvättning mot skabb och sår i hufvudet, hvarvid den äfven skall döda ohyra. Hos distillerade vattnet har *Spielman* funnit en tydlig äcklig lukt och skarp smak, hvarföre det torde icke vara alldeles overksamt. Extraktet beredt med vatten eller med någon tillsats af spiritus, anses bäst i Medicinskt afseende och är dosis deraf $\frac{1}{2}$ till 1 drakma eller deröfver, och i förening, efter afsigten, med andra medikamenter. Dr. *Jahn* anser denna Gentian till sin verkan lik Kardebenedict, och tillägger att den är lindrigt stärkande och upplösande; men att den i afseende på andra bäska kraftigare medel kunde umbäras på Apoteken.

Tab. — fig. a. ståndare med sin spiralvridna knapp. — b. öppnad blomma, så att ståndare och pistillen synas. — c. fruktämne med pistill och märke; alla förstorade.

E
1
4
4
2
3
B
C
D
1
5
4
1
3
5
A

220.

ORCHIS MASCULA.

TIDIG RÖD ORKIS. *Jungfru Marias hand ... bröst ... rock.* På F. *Johannexen-kämmen. Marian-käminen.*

Rötterna äro ägglika. ***Blomläppen*** är nästan 4flikig och i kanten ojemn; de öfriga blombladen äro äggformiga, och de på sidorna tillbakaböjda.

Linn. Fl. Su. p. 310 Cl. 20. GYNANDRIA. 2:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 235. Kl. 10. TVÅTYDIGE. enqvinn. *Murr.* App. Med. Tom. 5. p. 278. *Tillochs* Philos. Magaz. Vol. 18. N:o 70. p. 158. On the prepar., cult. and use of the Orchis root, by *Percival. K. Vett. Ak.* Handl. 1786. *Thunb.* 1800. *Swartz. K. Patr. S.* Hush. J. 1786. Febr. *Pharm.* Rad. Salep l. Salab.

Orkis-slägtet igenkännes med en gapande blomma, försedd med ett sporrlikt håningshus; och Klassen utmärker sig med ståndarne fästade på pistillen. Utom Cypripedie-slägtet, hafva alla de öfrige *Orkis-växterna* (pl:æ Orchideæ) endast en ståndare, hvars knapp, förenad med pistillens öfra del, öppnas framtill och har 2 aflånga rum, ur hvilka frömjölet kommer. Orkisarternas frömjöl (pollen) har liksom en egen liten stjelk, hvarigenom hvart fröstoft har sitt fäste; men dessa fröstoft äro än sammanhängande såsom en kedja, än liggande lösa såsom vanligt inom ståndarknappens rum. Frömjöls partiklarna i Orkis-slägtet likna äggformiga blåsor, fyllda med en klibbig vätska. I anseende till fröredningen äro Orkisväxterna, enligt de af Prof. *O. Swartz*, m. fl. uppgifna grunder, rättast att anse som Monandrister. Denna art har mångårig rot, växer i Sveriges sydligare orter på ängar och i skogar, samt blommar i Juni. Rötterna äro stora och icke fingerlikt delade; en ny bildas för hvar sommar och den årsgamla dör bort. Stjelken är trind, högst ½ alm lång, med bredt lansettlika blad, som vid basen såsom slidor omfatta stjelken och äro glänsande samt mer eller mindre rödfläckiga. Blomaxet har många blommor, med lansettlika, korta och färgade (icke gröna) blomskärmar. Sporren är något litet uppåt böjd, lika lång med fruktämnet. Nedersta blombladet (labium), hvarvid sporren sitter, är nedhängande, vid basen hvitt med röda punkter, 4klufvet i kanten så att sidoflikarne äro störst; af de öfriga blombladen äro de 2 inre liksom sammanhängande, med det öfra, som sitter bakåt och bilda en hjelm (galea), som gör blomman liksom gapande (ringens). Frömjölsmassorna äro gula och gömda inom de blåaktiga hylsorna på hanknappens främre del. — Roten låter ogerna flytta sig, om icke vårtiden, då jordtorfvan, hvari

Orchis Mascula.

den växer får medfölja; ännu svårare fortplantes Orkisarterne med frö.

Ordet *Salep*, som på Apoteken tillägges rötter af Orkis-slägtet, betyder hos Perser och Turkar det samma som *Orchis*, och har afseende på rotens figur och egenskap att 2:ne växa bredvid hvarann. Den rätta Saleproten kommer från Persien, hämtad som man tror af denna, men ofta af flera andra Orkisarter. Lika god kan den erhållas af våra inhemska. När frukten börjat mogna och stjelken visnar, uppgräfvas rötterna, af hvilka den friska endast bibehålles samt antingen skrapas eller med groft linne i vatten aftorkas, så att yttre huden borttages; derpå läggas de några timmar i kallt vatten och kokas sedan något litet, samt slutligen torkas, upptrådda på trådar, i torr och varm luft. De blifva då halfgenomskinliga och likna horn. Salep från Orienten pulveriserad, löses till största delen i varmt vatten och fordras blott ½ uns af pulvret till 2 librer vatten, för att deraf erhålla ett tjockt och stadigt gelé; för smakens skull kan tilläggas kryddor, socker, vin, citron m. m. I Orienten hålles den i stort värde och brukas vid måltider samt medtages på resor såsom ett uppfriskande födande ämne; man håller före att den hos mankönet väcker begär till vissa njutningar och brukas dertill följande blandning: i 3 librer mjölk kokas 1 drakma Salep med tillsats af något kanel, kryddneglikor och ingefära. Osäkert är emedlertid om Saleproten eller kryddorna mest verka; men svårligen lär kunna nekas att Saleproten, så väl som alla starkt födande ämnen såsom chokolad, sago, ägg, saftig köttmat, mjölk m. m. kunna, i synnerhet under ett stilla och beqvämligt lefnads-sätt, frambringa samma verkan. I anledning af dess geléaktiga natur och ymniga slemämne, kan den med fördel användas i många sjuddomar; t. ex. rödsot, diarré, kolik af skarpa retande ämnen, blåsans och njurarnas krämpor, skörbjugg, tvinsot m. m. Likväl bör det anmärkas att dess långvariga bruk gör fallenhet till förstoppning. På resor skulle Salep och Gelékakor (bouillon en poche), eller köttsoppa till torrhet inkokad, kan hända bäst uppfylla behofvet af vegetabilisk och animalisk mat; båda äro ganska födande, lätta att föra med sig och hastigt samt utan möda tillagade, endast med kokande vatten som slås på. Saleproten skall involvera sältan i vatten, så att i brist på annat, sjelfva saltsjövattnet skulle kunna nyttjas. Gelé af Salep låter under arbete eller vispning blanda sig med Mandelolja. Upplöst och blandad i mjölk, hindras den att så snart surna. — *Cullen* som tror att den orientaliska Saleproten tas af Orch. Morio, vill ej medgifva att den innehåller mycket födämne; hvilket likväl synes tåla en närmare pröfning.

Tab. — fig. A. blomma i naturl. storlek. — 1. visar de 5 öfra blombladen, som svara mot blomfoder. — 2. nedra blombladet kalladt blomläpp (labium). — 3. blomläppens hornlika sporre. — 4. skruflikt vridna fruktämnet. — 5. blomskärmen. fig. B. förstorade fröredningsdelar. — 1. ståndarknappen förenad med pistillen; begge rummen för frömjölstoftet synas öppna. — 2. märket på pistillen, framför och nedom ståndarknappen. — 3. fruktämnet. — 4. frömjölsmassan. fig. C. en frömjölsmassa med sin fina stjelk; förstorad. fig. D. ett frömjöls-stoft, mycket förstoradt. fig. E. en ståndarknapp, som är fästad vid pistillen.

221.

a

b

J. W. P. del.

C. L.

BOLETUS SVAVEOLENS.

SÄLGTICKA. *Luktticka. Sälgfock.* På F. *Raidan-känsä.*

Saknar *Svampfot;* är ofvanpå kupig, slät och jemn, liksom fint luden i början och hvit; innunder äro piporna smutshvita, dels runda, dels aflånga. Har stark lukt och växer på Sälgarter.

Linn. Fl Su. p. 453. Cl. 24. CRYPTOGAM. Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 453. Kl. 16. LÖNNGIFTER. Svampar. *Murr.* App. Med. Tom. 5. p. 569. *Pharm.* Fungus Salicis.

Sälgtickan växer på trädstammen och barken af flera Sälg- eller Pilarter t. ex. Salix alba, fragilis, amygdalina, m. m. och är således i detta afseende en parasitväxt (se Sv. Bot. 3 Band. Till. s. XIII). Den är alltid hvit, ibland som mjölk och stundom något gulaktig; piporna, som sitta på undra sidan äro olika, mer eller mindre rundade. Öfra ytan är kupig och slät, stundom likväl med upphöjningar och gropar, på unga svampar fint luden eller len och mjuk att vidröra, men hos äldre förgår denna yta; kanten är temligen hvass. Utan svampfot, fästes den såsom Fnösktickan (n:o 125) eller Björktickan (n:o 167.) med sin ena och tjocka kant vid barken af trädet. Om hösten i September plär den framkomma och qvarsitter hela vintern, men ruttnar småningom och förtäres sedan af insekter den derpå följande våren och sommaren. I Lappmarken är den allmän och brukas att lägga bland kläder mot mal, äfven att bära med sig såsom ett angenämt luktande ämne. VON LINNÉ berättar i sin Lappska Flora (Fl. Lapp. p. 368), att ynglingar bland ortens inbyggare, bära den i en särskilt pung (in marsupio, ante pubem pendulo), för att dess mera behaga sina älskarinnor; och tillägger: O! ridicula Venus! tibi sufficit hic solus exsuccus fungus. Af lukten plär det ej vara svårt, att på afstånd upptäcka hvar den växer.

Hos färska Svampen är lukten starkare än hos den torra. Man har liknat den vid Violrot (Rad. Ireos Flor.), Anis och Luktkörfvel (Scandix odorata). Då den länge tuggas, kännes oftast, först en syrlig och sedan en bask smak. Den brukades fordom i Läkarekonsten och ökade

antalet af onyttiga Läkmedel på Apoteken. För att på något sätt ursäkta, i fall det skulle finnas nödigt, de Läkare, som gifvit den ett rum bland Medikamenter, må det nämnas, att den igenom åtskilliga hos Auktorerna berättade händelser, förvärfvat sig ett slags anseende mot lungsot, krampaktiga sjukdomar, och i synnerhet mot mjeltsjuka. Man gaf den i form af pulver med socker eller håning. För kunniga Läkare behöfver man ej påminna, att dess bruk nu mera är aflagdt; och för den, som icke tycker om Svampens lukt, hvilken likväl för de flesta ej är obehaglig, har Svampen intet annat värde än det som hvart och ett naturalster genom sin undransvärda sammansättning, tillkomst och egenskaper måste äga för hvar tänkande och uppmärksam granskare, som i naturens synliga verkningar, söker de mer eller mindre dolda orsakerna, och som i naturens egna spår, banar sig en väg till alltings stora majestätliga Upphof.

Tab. — fig. a. en liten Sälgticka i naturlig storlek, uppifrån och nedåt genomskuren. — b. ett stycke af andra sidan, som visar pipornas form; förstoradt.

CAREX CAESPITOSA.

TUFSTARR. På Finska: *Mätäs-sara Turpes-sara.*

Strået är rakt och 3kantigt, med långa, smala slankiga blad. *Axen* äro mest 3: hanblomsternas ensamt i toppen och aflångt; honblomsternas sakna axstjelkar och ha smala vid basen utvidgade blomskärmar, samt pistiller med 2 märken. *Fröhusen* äro äggformiga och trubbiga med utstående mynning.

Linn. Fl. Su. p. 333. Cl. 21. MONOECIA. 3:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 28. Kl. 3. TREMÄNN. 1:qvinn. med åtskilda han- och hon-blomster på samma stånd. *K. Vett. Ak.* Handl. 1802. s. 225. — 1803. s. 66. 138. *Wahlenberg.*

Det vidlyftiga Starrslägtet innefattar särskilta arter, som än ha ett enda ax, hvari båda könen äro inom åtskilda blomster förenade; än ha de flera och åtskilda ax för hvart kön, och ändteligen ha de ett eller flera småax särskilt för hanblomsterna. Häraf hafva afdelningar inom slägtet uppkommit, och *Tufstarren*, så kallad derföre att den mera än andra bildar tufvor på ängar och i kärr, hör till den underdelning, som har vanligast ett enda hanax och flera åtskilda honax. Dess mångåriga rot är krypande och mycket trådig. Stråt är rakt, varierar till höjden, men är ofta vid pass ½ aln, och dess hvassa kanter äro upptill sträfva. Bladen äro nästan lika långa som stråt, lifligt gröna, spetsiga, i kanten och på kölformiga ådren, som går midti och längs efter, sträfva. Blomskärmarne likna bladen och ha vid basen en liten utvidgning; de variera till storleken, men ha inga slidor. Axet för hanblomsterna är mest ensamt, sällan 2:ne upprättväxande, med mörka trubbiga skal (gluma). — Honblomsternas småax äro 2-3 upprätta, med många tätt sittande blomster och elliptiska, svartaktiga, hvitkantade, trubbiga skal. Fröhusen äro bredt elliptiska, hoptryckta, gula eller grönaktiga, qvarsittande, släta och ligga på hvarannan som taktegel. Fröet är aflångt och hoptryckt. Gräset blommar i Juni och finnes allmänt, i synnerhet i tufviga kärr. Under nedersta axet är en blomskärm, som är längre än axet; den deröfver sittande, vid andra småaxet, är kortare. (Jfr. n:o 156. 216).

Carex Cæspitosa.

Tufvornas danande har säkert ådragit sig många Landthushållares uppmärksamhet, men kanske hafva de sällan kunnat finna orsaken till deras danande. De äro likväl, i synnerhet för Slåtterkarlen hinderliga, och som tufviga ängar gifva antingen mindre eller sämre gräs och hö, än andra, måste de alltid vid Ängskötsel vara obehagliga. Tufplogarnas uppfinning är bevis derpå. Emedlertid om man kände rätta och enda orsaken, ägde man en utväg att förekomma denna olägenhet. Men förmodligen medverka flera orsaker och på lång tid till tufvors danande på ängar, ehuru starrarternas rötter framför andra gräs-sorter bidraga ganska mycket dertill; deras många hopvecklade rötter binda jorden tätt tillsamman och som stråen sällan, och endast i nödfall, förtäras af kreaturen, få de tillfälle att på stället ruttna och derigenom öka tufvans höjd, som i början var obetydlig; år efter år sker denna tillökning, och slutligen blifva tufvorna stora. Sådana starrarter, som äro kända för egenskapen att bilda tufvor, till hvilka denna visserligen kan räknas, böra derföre på ängar utrotas, rötterna sönderhackas och förstöras, fuktigheten, som dessa gräs-slag älska, måste afledas, och man bör förekomma att starr på en slät äng får rota sig och sprida sig sedermera ikring. Det vinterfoder, som af Tufstarren erhålles är föga bättre än halm, och således förtjenar växten icke annan uppmärksamhet än den som fordras till dess utrotande.

Tab. — fig. a. ett frö. — b. hanblomster. — c. honblomster. — d. en artförändring med 2:ne ax, af hvilka det nedra har både hanblomster och honblomster.

a
b
c
d
e
f

RIBES Alpinum.

Måbärs-buske. *Fjällrebs. Kongsbär. Degbär. Kalfbär.*
På Finska: *Taikinnainen. Wasikanmaria.*

Busken är utan taggar, med upprätta *blomklasar*, och *blomskärmar*, som äro längre än blommorna, samt *blad*, som glänsa på undra sidan.

Linn. Fl. Su. p. 74. Cl. 5. Pentandr. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 99. Kl. 5. Femmärr. 1:qvinn.

Utom det egna, stundom trädlika utseende och sätt att växa, som Måbärs-busken äger till skillnad från de öfriga (n:o 133. 169. 199.) af detta slägte, har dess blomma liksom Röda Vinbärs-busken, pistillen klufven nästan ned till sin bas, så att det synes som vore der 2 pistiller. Den växer temligen allmän i skogarna, i synnerhet i Österbotten, och blommar i Maj eller Juni. Bladen äro mindre än på Röda Vinbärs-busken, 3-flikiga, sågtandade och släta, med bladstjelkar, som äro håriga och ha stundom små körtlar. Blomklasarne ha äfven körtlar, växa alltid upprätt, med korta stjelkar för blommorna, som äro gulgröna och merendels tvåbyggare d. ä. ha blomkönen åtskilda på olika stånd. Sådane träffas de ikring Stockholm, och har Prof. Swartz aldrig sett dem annorlunda, hvarföre han tror att de alltid äro tvåbyggare liksom Ribes Diacantha m. fl. af samma slägte. Blomskärmarne äro hinnaktige, torra och lansettlika. Bären något aflånga och röda, då de äro mogna, innehållande slemaktigt eller klibbigt ämne samt äro utan synnerlig smak, något sötaktiga och äckliga.

Busken finnes på torra ställen äfven i Tyskland, Sweitz, England och Siberien, men är icke för någon utmärkt nytta bekant. Också planteras den icke i trädgårdar om icke på vallar till häckar, som blifva täta då de något klippas eller skäras. Den gifver hård ved, som derföre nyttjas till de behof der sådan fordras; men som busken ej ger tjocka stammar, plär den endast brukas till harfpinnar och dylikt. Bären ätas väl stundom af barn i brist på bättre, men som de ej äro välsmakliga, hafva de hittills, så mycket jag vet, ej i hushållen blifvit använda.

Tab. — fig. a. qvist af hanbuske. — b. förstorad hanblomma. — c. qvist af honbuske. — d. förstor. honblomma. — e. en dylik öppnad. — fig. a. är efter vildt, men c. efter odladt exemplar.

224.

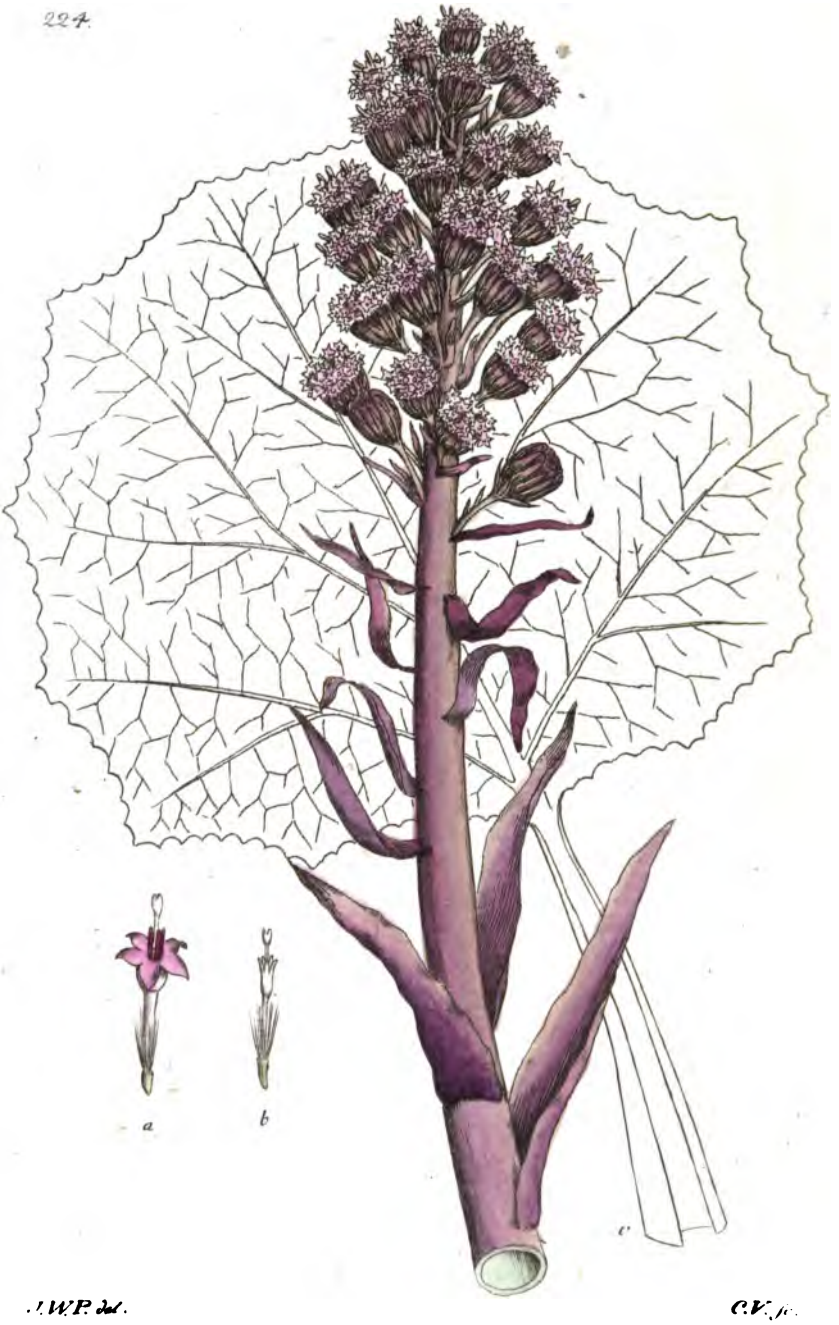

J. W. P. del.

C. V. sc.

TUSSILAGO PETASITES.

STORBLADIG HÄSTHOFSÖRT. *Skräppblad. Pestilensrot.*
På Finska: *Rutto-juuri.*

Blomvippan (thyrsus) är ägglik, med nästan alla småblomsterna 2-könade. ***Rotbladen*** äro hjertformiga, ojemt tandade, under finludna och bli stora.

Linn. Fl. Su. p. 290. Cl. 19. SYNGENESIA. polygam. superfl. *Lilj.* Sv. Fl. s. 366. Kl. 15. SVÅGRAR. olika svågerlag med strålblomster samt bart blomfäste. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 138. *Pharm.* Petasitidis Radix.

I Skåne är denna växt på åtskilliga ställen allmän, i synnerhet på fuktiga sidländta platser vid bäckar och källdrag. Slägtet igenkännes med ett bart blomfäste, enkelt fröfjun och mångbladigt blomfoder, som vid basen är något tjockt eller uppdrifvet. Naturliga Örtflocken för dessa växter kallade v. LINNÉ *Sammansatta Diskblomster* (pl:æ compos:æ discoideæ). Denna artens rot, som uppskjuter blomstjelken med blomsterna tidigt om våren och förr än bladen, är mångårig, grenig, ringad och ini hvit med något bäsk eller skarp och kryddaktig smak, då den är färsk. Blomstjelken af qvarters längd vid pass, bär blommor, som äro något längre än blomfodret. Alla småblomsterna äro mest 2könade, pipiga, med hopväxta ståndarknappar och tjockt märke, som är urnupit, samt ofruktbart fruktämne. v. LINNÉ den yngre och HALLER hafva träffat någon gång 2-3 honblomster; men i fall sådana blifvit af andra äfven observerade, torde det ha skett högst sällan. En annan, som särskilt art ansedd och kallad Tussil. hybrida, har de flesta småblomstren honkönade och fröbärande fruktämne; men är för öfrigt ganska lik denna och derföre misstänkt att vara honväxten, då man ansett denna (T. petasit.) såsom hanväxten, hvilket sällan förefaller inom denna klass. Rotbladen äro hos båda försedda med temligen raka, saftiga, trinda och ofvanpå fårade stjelkar; de äro ådriga och vid ådrornas baser eller början utskurna, inunder ludna och växa till ovanlig storlek, ända till en alns bredd, så att de ibland våra inhemska växters blad äro de största.

Utan att sätta värde på forntidens uppgift om denna växtens nytta mot sjelfva Pesten, och utan att ha afseende

på dess nuvarande urmodighet i medicinen, torde man likväl svårligen kunna neka den all kraft; rotens lukt och smak tyckes dertill gifva skälig anledning. Den har blifvit brukad bultad och utvertes lagd på sår och äfven såsom dekokt eller infusion invertes, hvilken blifvit ansedd som öppnande och i synnerhet svettdrifvande. Emedlertid och till dess andra försök bekräfta dess verksamhet och bestämma tillfällen då den skall nyttjas, kan man icke mycket anföra till växtens beröm. Boskapen undviker den merendels, så väl för lukten som för dess grofva växts skull. Men Bien söka begärligt dess tidiga blomster.

Tab. — fig. a. en 2-könad blomma. — b. honblomma; båda förstorade. Originalet var odladt hos Prof. *Swartz*.

225.

J.W.P. del.

C.V. fe.

AJUGA PYRAMIDALIS.

PYRAMIDAL AJUGA. *Küringrukor, Mjölkgubbar.*

Örtstjelken är enkel, kort, med blad, som gifva växten en fyrkantig pyramidform; rotbladen äro störst.

Linn. Fl. Sv. p. 200. Cl. 14. DIDYNAM. gymnospermia. *Lilj.* Sv. Fl. s. 245. Kl. 11. TVÅVÄLDIGA med nakna frö. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 123. *Pharm.* Consolidæ mediæ l. Bugulæ Herba.

Örten är liten, högst ett qvarter lång, växer upprätt och har mörkblått utseende samt afger stundom nederst eller nära roten krypande sidoskott och liknar då Ajuga reptans. Bladen sitta midtemot hvarannan och i kors samt det ena öfver det andra så att de utgöra en 4-kant då växten ses uppifrån och nedåt; och som de nedersta bladen äro störst och de öfra blifva småningom mindre, måste af 4-kantiga formen tillika bildas en pyramid. Växten är luden; bladen ovala, groftandade, kortstjelkade, men de öfre sakna bladstjelkar, nästan omfattande och ofta helbrâddade. Blommorna, som sitta emellan bladen, äro blåhvita och små; sjelfva bladen, hvilka tjena såsom blomskärmar, finnas ibland vid basen blåaktiga. Roten är mångårig, och blomningstiden är om våren i Maj eller Juni. På torra ängsbackar träffas den, stundom temligen allmän, men växer ej i England. Slägtet, som hör till växter med *Kransblommor*, igenkännes genom öfra blombladet eller så kallade läppen, som är ganska liten och urnupen och genom ståndare, som äro längre än den samma.

Forntidens Läkare lofvade sig äfven af denna ört fördelar vid sjukdomars botande och hedrade den derföre med ett rum på Apoteken. Men vid en successiv utmönstring af mindre nyttiga och odugliga örter, ämnade till medicinska behof, kunde icke Pyramidal-Ajugan förbigås. Växterna i den klass, till hvilken denna räknas, utmärka sig med något sammandragande och bäsk smak, hvilken tillkommer äfven denna, som brukades derföre mot åtskilliga sår såsom läkande. De många bättre medel hvarpå vi nu äga tillgång, göra örten öfverflödig till och med i gurgelvatten mot halssjuka, hvaremot den längst bibehållit något anseende.

Tab. — fig. a. blomma. — b. pistillen med 4 bara fruktämnen. — c. ståndare; alla förstor. Originalet för figuren växte vildt.

J. W. P. del. C. V. fc.

CONIUM MACULATUM.

FLÄCKIG KONIEÖRT. *Odört.* På Finska: *Iso-yrtti.*

Örtstjelken är grenig, glänsande och oftast rödfläckig. *Fröen* ha raka intryckta strek.

Linn. Fl. Sv. p. 86. Cl. 5. PENTANDRIA 2:gyn. Umbellatæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 119. Kl. 5. FEMMÄNN. 2:qvinn. Parasollväxter. *Murr:* App. Med. Tom. 1. p. 213. *Cullen* Mat. Med. Ed. germ. v. *Consbr.* p. 375. *Jahn* Auswahl d. Arzneymitt. 1. B. p. 296. *Pharm.* Cicutæ l. Conii Herba.

Konieslägtet, som hör till naturl. flocken *Parasollväxter*, igenkännes genom sina nästan 3bladiga småsvepen, som sitta på en sida, hjertlika jemstora blomblad, och runddade ägglika frö, som på hvar sida ha 5 upphöjda strek, hvilka förr än de blifvit fullmogna äro krusiga. Af detta slägte äga vi i Sverige blott en art, som träffas ofta allmän på åkrar, i trägårdar och god jord, i synnerhet i rikets södra landsorter, dock äfven i Upland. Den blommar i Juli och har 2-årig tappformig eller stundom grenig kort och köttaktig rot, hvilken färsk sönderskuren utlakar en skarp och bäsk mjölkaktig vätska. Stjelken kan bli par alnar hög, är trind, ihålig, strekad och glatt, växer upprätt och är uppåt ganska grenig och bladfull. Bladen äro mångdelade och penntaggade, inskurna, glatta och glänsande, samt utbredda. Parasollställningarna ha många strålar och svepet är merendels mångbladigt, kort och nedböjdt; småsvepet, som sitter åt en sida är 3-4bladigt. Blombladen äro inböjda nästan jemstora och hvita. Fröen äro fårade, ägglika och glatta. I Tyskland kallas denna ört *Schierling;* den har ofta af brist på Botanisk kunskap blifvit bortblandad med vild Persilja (n:o 64), Sprängört (n:o 134) och äfven kanske med Hundloka (n:o 124), och Chæroph. bulbosum som äfven har fläckig stjelk, men nästan finludna blad och spetsiga slåta frö, samt om våren klotformig rot. Lukten liknar den af möss eller råttor.

Från lång tid tillbaka äro nästan oräkneliga medicinska försök i synnerhet efter Bar. *Störcks* tid med denna växt anställda; de skiljaktiga utslag man erhållit måste tillskrifvas antingen klimatets olikhet, eller jordmånens, eller särskilta beredningssätt, eller misstag af andra växter i stället för den rätta Konieörten. Ofta torde man äfven ha felat om rätta namnet på sjukdomen, eller tillskrifvit örten hvad andra orsaker verkat. Svårligen lär derföre ännu något bestämdt kunna sägas om dess bruk emot de många och svåra sjukdomar, mot hvilka örten blifvit föreslagen. *Cullen* som anser den såsom ett ganska verksamt medel, vågar dock ej att afgöra vid hvilka tillfällen det med säkerhet bör användas. Emedlertid bör man vid dess insamlande göra sig förvissad, efter Botaniska

Conium Maculatum.

kännemärken att intet misstag må ske. *Bergius* och *Fothergill* råda att samla växten vid eller efter frösättningen; men sannolikare synes att den kort före blomningen bör afskäras, och långsamt i skugga torkas, då den såsom pulver skall nyttjas; och i fall extrakt af färska örten skall beredas, måste utpressade saften vid svag eld och utan vidbränning inkokas. Fröen och roten brukas nu mera högst sällan och torde kunna umbäras. Så väl pulvret som extraktet, hvilket har obehaglig lukt, bör i väl tillkäppta käril förvaras och alltid med försigtighet mot sjukdomar användas, helst i småningom ökad dosis, t. ex. från 4 gran ända till 1 drakma eller än mera, 2 eller flera gånger om dagen, i fall den sjuke ej har olägenhet deraf; i form af piller beredda af extraktet och pulvret med någon tillsats som döljer obehagliga lukten, brukas det merendels. Men äfven till omslag på utvertes skador, nyttjas antingen utpressade saften färsk eller ock dekokten. Konieplåstret har *Cullen* funnit mindre verksamt. Örten torde färsk vara att föredraga för tillredningar deraf, men den kan ej alltid erhållas. Det är i synnerhet mot skirrer af skrofelartad natur och elaka sår, som af hårdheter äro omgifna, till och med mot kräftan och äfven mot veneriska krämpor, som man trott sig finna Konieörten såsom lösande och fördelande gagnelig. Men somliga rekommendera den äfven till lavementer mot förstoppningar i underlifvets körtlar och diarré; mot lungsot, svullna körtlar, nybörjad grå så väl som svart starr, gikt, reumatismer, hudens utslag, hölsesvulster, ledsvulster, gulsot; hosta af indrifvet utslag, vattensot m. m. Likväl motsägas de flesta af dessa uppgifter, af andra lika trovärdiga män, och några påstå att Konieörten till och med förvärrat det onda vid vissa tillfällen. Man har räknat den till narkotiska växtflocken och funnit dess vanliga verkan vara, svindel, yra, blindhet, dödlik slummer, hjertklappning, ångest, kräkning, konvulsioner m. m. och stundom döden; men många händelser omtalas då Konieörtens bruk visat ingen tydlig än mindre farlig verkan. Konieörten är således ett bevis huru osäkra medikamenters verkningar kunna vara och huru omöjligt det ofta är att bestämma dem. Såsom någorlunda säkert tyckes det likväl kunna antagas att Konieörten mot verklig kräfta icke är att räkna på; men att den mot andra hårdheter eller sår som kunna likna kräftan, såsom skrofelartade, veneriska och rötsår, är invertes och utvertes använd ett verksamt medel, då det med tillbörlig försigtighet blifvit samladt och tillredt. Emedlertid bör man ej förgäta dess farliga egenskaper; helst rådgöra med kunniga Läkare om dess bruk, och dervid använda äfven andra medikamenter, som svara mot ändamålet. — Boskapen äter den icke.

Tab. — fig. a. förstorad blomma. — b. frö i nat. storlek. — c. förstoradt frö. — d. ett stycke af stjelken med blad. Figuren är fritt kopiee med efter den i *Curtis's* Flora Londinens.

J.W.P. del.

C.V. sc.

ONOPORDUM ACANTHIUM.

BOMULLSTISTEL. *Sempertin.* På Finska: *Pistonpuu.*

Blomhufvudet har uppsvälldt *blomfoder*, hvars fjäll äro utspärrande med långa syllika spetsar. *Bladen* äro aflånga, nedåt stjelken löpande, flikiga, groftandade och ludna; ha i brädden syllika taggar.

Linn. Fl. Su. p. 282 Cl. 19. SYNGENES. polygam. æqual. *Lilj.* Sv. Fl. s. 352. Kl. 15. SVÅGRAR. lika svågerlag, med alla småblomstren pipiga och nästan klotrundt blomfoder. *Murr.* App. Med. Tom. 1. p. 87. *Pharm.* Cardui tomentosi Herba recens.

Växten, hvilken är beklädd med ett bomullslikt ludd som lätt borttages, liknar vanlig Tistel (Carduus), hvarifrån den likväl till slägtkarakteren är åtskild genom ett uppblåst blomfoder, med utspärrande syllika blomfoderfjäll och ett pipigt blomsterfäste, som liknar bikakor, försedt med några fina hårlika fjäll. Bomullstisteln har en tappformig 2-årig rot, och växer i Upland, kring Stockholm och äfven i Skåne, helst på torra hårda ställen vid vägar och hus, gamla murar och ruiner. Den blommar i Juli och Aug. och räknas till naturl. örtflocken: Växter med *Sammansatta klotformiga blommor* (plæ compos. capitatæ). Örtstjelken är rak, stundom 2 alnar hög och deröfver, grenig, synes ofta 4-kantig eller vingad af de nedåt löpande bladen, som ha stora flikar och taggar i brädden; de större ådrorna eller nerverne sluta sig med en bred tand och en syllik gulaktig spets eller tagg. Grenarna äro äfven taggiga. De purpurröda blommorna växa upprätta och äro ensamma i toppen af stjelkarne. Blomfodret är klotformigt, uppåt hopdragit med sylformiga i spetsen gulaktiga fjäll, som utspärra åt alla sidor och ha ett fint ludd emellan sig. Blomfästet, som synes när fröen äro borttagne, liknar något en bikaka, hvars skiljeväggar äro upphöjda till spetsiga hårlika fjäll. Fröen äro omvändt äggformiga, något hoptryckta, svartbruna och glänsande. Fröfjunet är ojemt, sträft och affallande.

Hos flera Auktorer är denna växtens nytta mot kräftskador omtalad och ofta berömd; likväl har dess bruk, jag vet ej af hvad orsak, till en tid varit liksom aflagdt.

Onopordum Acanthium.

Man betjente sig af färska utpressade saften, hvari linneskaf doppades och pålades; eller ock stötte man sjelfva örten och lade den på såret. De händelser som bestyrka denna uppgift kunna läsas hos *Stahl*, *Goelicke*, *Eller* o. fl. Kräftan i bröstet såsom svårare att bota, än kräftskador på andra ställen, har dock icke vid detta medlets bruk velat förbättras eller läkas. Utan tvifvel förtjente örten att ytterligare såsom läkmedel försökas. — I hushållningen äro i synnerhet de spädare stjelkarne användbara på lika sätt som af Kardoner (Chardon d'Espagne, Cynara Cardunculus) då de först förvällas och sedan stufvas eller ock kokade ätas med smörsås såsom Sparris. Blomhufvuden ännu icke väl utslagna kunna nyttjas såsom Kronärtskockor (Cynara Scolymus). I likhet med de flesta frodigt växande stora örter, upptager den af jorden alla näringsämnen, som i grannskapet finnas och derigenom hindrar eller förqväfver andra örters tillväxt.

Tab. — fig. a. ett blomster tillika med fruktämnet. — b. frö med fjun. — c. fruktfästet. — d. ett blad; alla i nat. storlek. — Figuren är fritt kopierad efter Curtis's i Flora Londinensis. NB De syllika spetsarna, som sluta bladådrorna, förekomma hos oss, åtminstone på de vilda stånd jag sett, längre och solidare än de finnas på figuren utmärkte.

228.

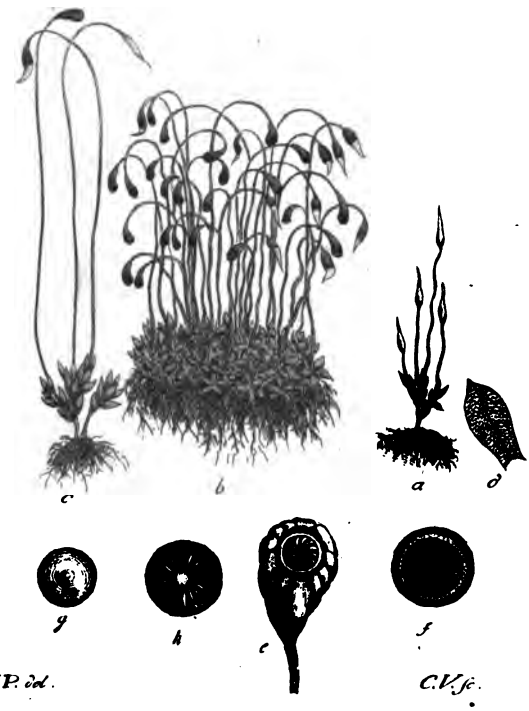

J.W.P. del. C.V. sc.

228.

FUNARIA HYGROMETRICA.

(Mnium hygrometricum LINN.*)*

HYGROMETRISK STJERNMOSSA. *Vätväderamossa.*

Örtstjelken är ganska kort. *Bladen* äggrunda och spetsade. *Frökapslen* är upp och ned vänd kägelformig och något lutande. *Frölocket* är konvext.

Linn. Fl. Su. p. 383. Cl. 24. CRYPTOGAM. Musci. *O. Swartz* Disp. Musc. Svec. *Lilj.* Sv. Fl. s. 402. Kl. 16. LÖNNGIFTR. Mossar.

Prof. *Swartz* samt *Schreber, Hedwig, Smith* m. fl. hafva från Linéska slägtet Mnium, skildt denna Mossa och kallat den Funaria, som genom en omvändt käggellik frökapsel och dess yttre tandrads sammanhängande spetsar är skiljaktig från Mnium. Mossans åriga rot har mycket korta, eller nästa inga örtstjelkar. Bladen sitta tätt utan bladstjelkar, äro helbräddade och inböjda. Blomstjelken, som kommer från den korta örtstjelkens öfra ända varierar till längden och är ofta par tum lång, upprätt och sedan något lutande, ändtligen åter rak, till färgen gul och af torka mycket spiralvriden. Kapseln är gulröd, mogen nedhängande, päronlik, fårad med hopdragen mynning. Frölocket är konvext, med röd kant. Kapselns yttre mynning är gul, med 16 snedt vridna och vid spetsarna förenade tänder; den inre har lika många raka, platt nedtryckta och hinnaktiga tänder. Mösslika betäckningen är hvit, genomskinlig, i ändan sylformig, vid basen mest 4-kantig och då frukten börjar svälla, snedt böjd. Hanblommorna, som äro diskformiga, träffas på särskilta stånd. Den växer på fuktiga skuggrika ställen i skogar och annorstädes, mindre rar och blommar om våren, men bär frökapsler hela sommaren. Der den träffas i mängd, har man anledning att söka källdrag.

Flera växters retlighet för luftens större eller mindre fuktighets grad, göra dem tjenliga till hygroskoper; landhafrans borst är redan vid n:o 144 omtalad, och denna mossans fruktstjelkar uppfylla samma ändamål. Om man uppskär en torfva, hvarpå mossan växer och flyttar den till ett ställe, som beqvämligen för observationerna kan

besökas, så har man tillfälle att af fruktstjelkens vridningar kunna förutsäga regnaktig och torr väderleks annalkande. Då man med ett fuktigt finger följer fruktstjelken från basen till medlet af dess längd, antar den en spiralvridning, hvilken går tillbaka då fingret drages i motsatt led från frukten till stjelkens halfva längd.

Tab. — fig. a. ett ungt stånd med nyligen uppskjutna kapsler och deras mösslika betäckning. — b. ett större med mogna kapsler. — c. ett särskilt uttagit. — d. ett blad. — e. en kapsel. — f. mynningen af densamma med sina 16 liksom i skrufform sittande yttre tänder. — g. frölocket. — h. den inre mynningen med de 16 inre platta tänderna. Figuren är tecknad efter torkadt exemplar, jemförd med fig. i *J. Sturms* Deutschl. Flora.

229

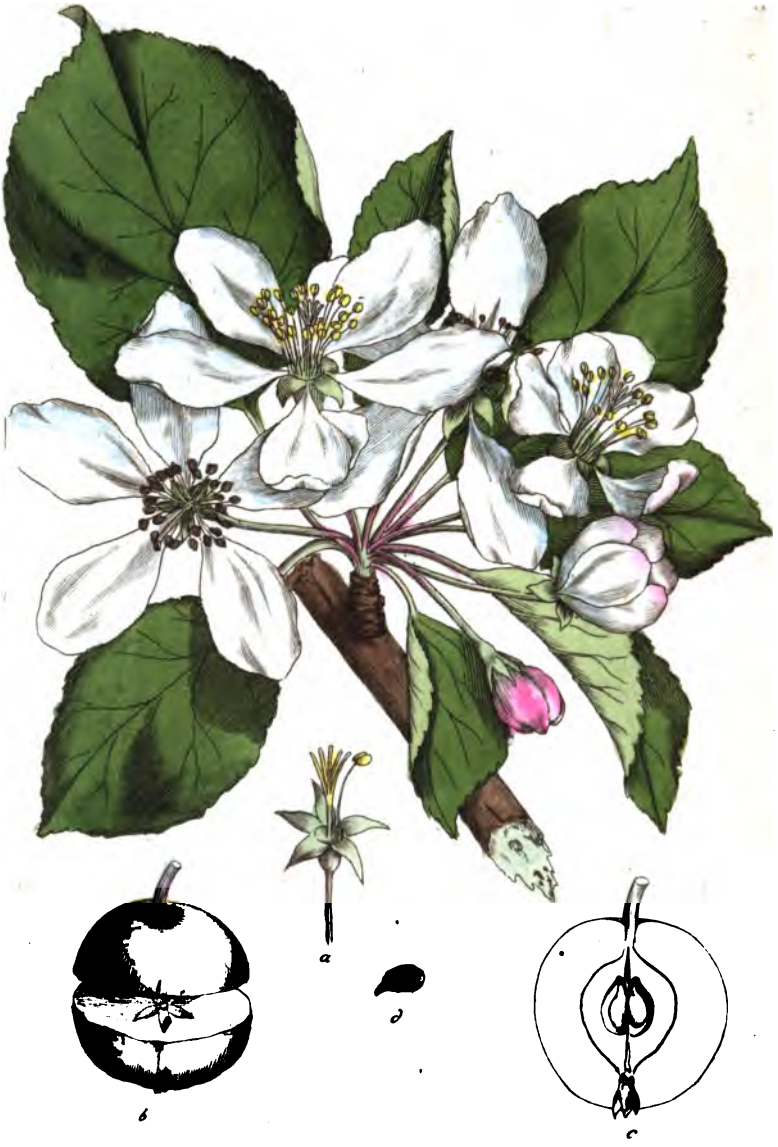

J.W.P. del. C.V. sc.

PYRUS MALUS.

ÄPPELTRÄD. *Surapel. Vildapel.* På Finska: *Omenapuu.*

Trädet har utbredda grenar. *Löfven* äro äggformiga, sågtandade; de unga under finludna. *Blomstjelkarne* utgöra en enkel parasollställning, utan gemensam stjelk.

Linn. Fl. Su. p. 169. Cl. 12. ICOSANDR. 5:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 197. Kl. 8. TJUGOMÄNN. 5:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1742. s. 26. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 177. *Roth.* Hush. Mag. p. 717. *Du Hamel* Traité d. Arbr. Fruit. T. 1. p. 273. *Knoop, Salzman, Christ.* m. fl. Pomologier. *Pharm.* Mali Poma.

Alla organiska kroppar, så väl Djur som Växter, hvilka Menniskan funnit för godt att för sina afsigter vårda, hafva så afvikit från sin stamform, att man nu mera ofta icke kan bestämma till hvad art de egentligen höra. Om detta träd, sådant som det odlas i trädgårdar, då det ger välsmaklig frukt, härstammar från Vildäpplen, eller från Paradisträdet, hvilka somliga anse som särskilta arter, är kan hända omöjligt att afgöra. Det förra ger sent mogen frukt, som är sur; det sednare tidig och söt. (Jfr. Sv. Bot. T. 3. *Till.* s. v.) — Vildapeln har vidt utspärrande krokiga grenar; bladskärmarne äro jemnsmala. Parasollställningarne sitta i ändarna och äro ludna. Frukten är ett Äpple, som vid stjelken har en liten nafvellik knöl eller vårta och smakar sur. Blommar om våren i Maj eller Juni, och träffas på ängar. Naturl. Örtflocken är *Fruktträd.* Slägtkarakteren är 5 klufvet blomfoder, 5 blomblad, frukten bildas under blomman och får 5 rum för fröen. Hos Pomologerna beskrifvas mångfaldiga förändringar af frukten under olika namn; rummet tillåter ej här att ingå i denna vidlyftighet. Hos oss finnas 3 vilda förändringar: med sur, bäsk, eller något sötaktig frukt.

Som en syrlig och saftfull frukt, kunna Äpplen såsom läskande och kylande i sjukdomar användas. Mogna och måttligt förtärda, äro de helsosamma och kunna på dessa villkor aldrig orsaka rödsot. De som ha svag mage t. ex. mjeltsjuka, och hysteriska personer, må icke väl, isynnerhet af rå äpplen. Öfverflödet, såsom för mycket försvagande, är endast skadligt. Omogen frukt åstadkommer, genom sin sträfhet eller bäska, förstoppningar och deraf följande olägenheter. Vatten drucket på frukter eller maträtter, som deraf äro tillredda, försvagar matsmältningen ytterligare. Att äpplen på många sätt nyttjas i köken är allmänt bekant; men de gagna äfven i Medicin. Munpomada att bruka mot spruckna läppar, beredes af skalade Borsdorferäpplen, vax och russin med uttagna kärnor, 2 uns af hvart slag, och friskt osaltadt smör $\frac{1}{2}$ liber; detta kokas tillhopa i lerkäril, pressas ge-

nom en duk, medan det ännu är hett i rosenvatten och upptages när det kallnat. Man berömmer denna blandning mot hudlöshet af snufva, smärre bränskador och blinda hemorroider; den skall ock struken på händerna göra huden fin och hvit. Äpplen kokade med rödt vin till gröt, tjena som omslag i linne på blinda verkande hemorroider. Stekta äpplen, friade från skal och kärnhus, kramas sönder till en gröt och nyttjas med fördel i fint linne att ljumma lägga på inflammerade och röda ögon. På syrliga oskalade äpplen, som rå sönderskäras i bitar, slås kokande vatten och lemnas i postlinskärl att stå några timmar i het aska; vattnet afhälles och ger med socker en angenäm dryck, som i synnerhet i febrar är förmånlig. En vinaktig, smaklig och helsosam dryck kallad *Cider*, beredes af Äpplen, liksom *Perry* af Päron. Den mogna afplockade frukten får ligga under tak i skugga flera dar, till dess den kommer liksom i svettning, då den söndermales eller krossas med trädklubbor; den lemnas då en eller par dagar att bli mera mjuk och mör, och pressas sedan genom påsar, dock ej för starkt, emedan Cidren deraf blir bäsk. Utpressade saften förvaras att jäsa, helst i fat eller kärl, som hyst vin, och nog jäsningsrum måste lemnas. När Cidren klarnat, aftappas den, hvilket sker stundom efter en eller 3-4 månader. Cider af söta äpplen eller tidigt mogna, surnar förr, då den kan nyttjas som ättika, än den som beredes af frisk, mogen och sen höstfrukt, som kan oskadad förvaras par år. Efter jäsningens slut, då Cidern är klar, kan med tillsats af bär t. ex. Hallon, Slånbär m. m., smak och färg förbättras. Af fruktens tjenlighet beror Cidrens godhet; men sämsta Vildapel-frukt ger god Cider, blott den är mogen. I Devonshire tillredes mycket Cider och i Herfordshire på en trakt af vid pass $1\frac{1}{2}$ svensk mil i fyrkant, bereddes inom ett år 50,000 stora fat Cider, af vildt växande äppelträds-frukt. Drycken är dessutom nyttig i skörbjugg och åtskilliga utslagssjukdomar. Af omogna äpplen destilleras brännvin; och sönderstötta äppelkärnor ge god smak åt detsamma. Både Hästar och Svin äta gerna äpplen. — Extraktet af barken på Vildapel, skall enligt *Buchholz*, hysa mycket af den kraft, som motstår röta. Mellanbarken, kokad i sjövatten, sätter gul färg på alunbetadt linne och äfven enligt v. LINNÉ på ylle. *Löfven* ätas af boskapen, också såsom vinterfoder. *Trädet* förqväfver ej gräsväxten och planteras i Kent på åkrar och ängar; och som träden bära sen höstfrukt, blir den ej mogen förr än säd och hö redan äro inbergade. Virket eller *Veden* är stark och hård och brukas till hushållsbehof, qvarnhjulskuggar, bössor i vagnshjul, m. m. så väl som af Snickare. Kärnorna af Vildapelfrukt kunna äfven sås, för att i brist på bättre, få stammar, hvari man kan ympa bättre sorter. Om Trädets odling, skärning m. m. se Trädgårdsböcker, som afhandla dessa ämnen och Sv. Bot. T. 3. *Till.* s. XII.

Tab. — fig. a. blomma utan blomblad, med en qvarsittande ståndare. — b. ett tvärsnitt genomskurit äpple. — c. ett dylikt längsefter klufvet. — d. en kärna; alla i naturl. storlek. Originalet växte vildt på en äng på Gottland; fruktens figur är lånt af English Botany.

J.W.P. del.

C.K. Sc.

VICIA SATIVA.

Åker-Vicker. *Qvickärter.* På Finska: *Wirveli.*

Småbladen äro i ändan rundade och midti intryckta. ***Bladskärmarne*** tandade och ofta fläckiga. ***Blomstjelkarne*** mest 2-blommiga, ganska korta, upprätta, utgå från bladfästen. ***Fröen*** äro släta.

Linn. Fl. Su. p. 255. Cl. 17. Diadelph. 10andr. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 320. Kl. 14. Tvåkulle med Ärtbaljor. *Grevesmöhlen* och *Gerss* Prisskrifter om Trädesjorden, m. fl. Hushållsböcker.

Åkervickerna växte länge obemärkta och äfven såsom ogräs i åkrarna förföljda, till dess menskliga omtanken, som försöker att använda allting till vår fördel, fann örten tjenlig att odla såsom foderväxt. Utrikes har man längre tid varit öfvertygad om dess nytta; i Sverige börjar man numera att icke heller försumma dess bruk, som torde blifva än allmännare om cirkulations-sädet vinner allmännare bifall, som det visserligen förtjenar. Örten än kryper, än växer något upprätt mot stöd, och är till storleken så väl som luddet på stjelkarna, föränderlig. De parbladiga bladen ha många småblad och 2- eller 3-klufvet klänge i ändan; äfven småbladen variera, än sittande mot hvarannan, än till skiftes och af olika bredd, med en liten tand, af medlersta bladådren, midti den intryckta ändan. Stundom är blott en blomma i stället för 2 eller 3, nästan utan stjelk, rak och purpur-röd eller hvitaktig. Ärtbaljan är mörk till färgen, stundom svart, hoptryckt och strāf (scaber), innehållande flera något hoptryckta släta frö eller ärter. Örten blommar i Juli och har årig rot. Såsom en odlad växt varierar den på flera sätt. (Jfr. n:o 136. 166.)

Växtens nytta till boskapsfoder, som kan användas både friskt och torkadt, hoppas man skall blifva tillräckligt känd af de skrifter, som *K. Patr. Sällskapet* belönat och som redan torde vara i de flesta kunniga Landtmäns händer. Fröen eller ärterna kunna malas och med hälften rågmjöl användas till bröd. Höns, Dufvor och åtskilliga andra fåglar äta gerna fröen.

Tab. — fig. a. blomfoder med ståndare och pistill. — b. ett blomblad kalladt *Seglet.* — c. 2:ne andra, som man gifvit namn af *Vingar.* — d. ett annat, eller *Kölen.* — e. fruktämnet med pistill och märke, förstor. — f. märket sedt framifrån, förstor. — g. frö. Figuren är ritad efter naturen och odladt exemplar.

---

b
a
c
d
f
e
J.W.P. del.
C.V. fc.

GEUM RIVALE.

KÄRRNEGLIKÖRT. *Pungar. Hummelblomster.* På Finska: *Nälikkä-juuri.*

Rotbladen äro lyrtaggade; bladskärmarne äggformiga, inskurne och spetsiga. ***Blommorna*** äro nedhängande. ***Fröen*** ha tjädrad och vriden borst.

Linn. Fl. Sv. p. 179. Cl. 12. ICOSANDR. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2, 207. Kl. 8. TJUGEMÄNN., mångqvinn. *Murr.* App. Med. Tom. 3. p. 132. *Pharm.* Gei rivalis Radix.

De svenske arterne af detta Slägte, hvilket har 5 blomblad, tieklufvit blomfoder under frukten, pelarlikt fruktfäste och liksom bruten borst på fröen, utmärka sig med rotens kryddaktiga smak, hvaraf namnet Neglikört tillkommit (n:o 94). — Denna art växer på mångårig nästan trädaktig liggande rot, är allmän i fuktiga ängar och blommar i Juni eller Juli. Örtstjelken kan bli ½ aln hög, är något bladig och upptill grenig. De lyrtaggade rotbladen äro ojemt penntaggade, inskurna, sågtandade och håriga, men de på örtstjelken äro 3-bladiga eller odelade. Bladskärmarne äro äggformiga, spetsiga och stundom inskurna. Blomfodret är purpur-rödt och klockformigt. Blombladen vigglika omvändt hjertformiga, gulröda. Fruktfästet växer stundom upp och sitter liksom på en egen stjelk, som utgår från blomfodret. Fröen ha först borst med en böjning nästan som ett knä midtpå; men när den öfversta delen eller märket, som äfven är hårigt, bortfallit, slutas borsten med en krok, som tjenar till fröets kringspridande. En artförändring, som förener denna och n:o 94. tros vara tillkommen efter parning mellan båda arterna, och att denna dervid varit Moderväxt. På torr och ofruktbar jord förekommer en annan förändring med dubbla blommor och frö, som gro i blomman (proliferi).

I Norra Amerika skola inbyggarne, enligt *Kalms* berättelse, sätta mycket värde på denna växtens rot mot frossor. Detta gaf *Bergius* anledning att försöka den inhemska, hvilket ofta skedde med fördel och i synnerhet mot vårfrossor, sedan tjenliga lösande och afförande medel föregått. Äfven mot långvariga utmattande diarréer,

åtskilliga för starka bloduttömningar, t. ex. vid hemorroider. *Buchhave* och fl. andra funno Neglikörtens rot (n:o 94) tjenlig i dessa och flera händelser. Denna artens rot, som är rödaktig, tjock som en gåspenna, ges i pulver till par skrupler, några gånger om dagen, med tillsats af ett salt (tartar. tartaris.) och litet rabarber; eller i dekokt; eller ock gjordt till mos med fläderssirap. Jfr. n:o 94. Jag behöfver ej tillägga att detta medel, så väl som många andra, ehuru någon gång verksamt som kina, likväl vid åtskilliga tillfällen varit utan önskad och åsyftad kraft. Det synes ock redan börja att bortglömmas.

Tab. — fig. ritad efter vildt växande original. — a. blomma med 2 borttagna blomblad. — b. blomblad. — c. pistill, förstor. — d. pistillerna och fruktfästet. — e. och f. frö i olika åldrar.

232.

J.W.P. del. C.V. p.

VALERIANA Locusta.

VINTER-VALERIAN. *Vinterrapunsel.*

Örtstjelken är 2-delad, med tunglika, nästan jemnbreda, oftast helbräddade och något trubbiga blad. *Blommorna* hysa hvardera 3 ståndare.

Linn. Fl. Su. p. 12. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 59. Kl. 4. FYRMÄNN. 1:qvinn.

Linnéska växtsystemet är utan tvifvel bland de fullkomligaste i Naturalhistorien, men lemnar likväl icke alltid karakterer för ett naturligt system; ty då borde växter, som hafva lika utseende och egenskaper med dessa, förena det konstiga systemets kännetecken för en och samma klass. Men ibland växterna, som i afseende på fröredningsdelarna höra till 3:dje klassen, förekomma sådana, som i det naturliga systemet icke kunna inom en och samma klass upptagas. Vinter-valerianen och Gräsen äro hvarandra mycket olika till yttre utseende, men höra dock till 3:dje klassen för sina 3 ståndares skull. — Valeriansläget igenkännes med 2-bladigt svepe i stället för blomfoder som saknas; pipig blomma, som har ett 5-klufvit blomblad och vid basen på ena sidan en knöl samt sitter ofvanför fruktämnet, hvilket får vanligen ett frö. Vintervalerianen har en kort 2-grenig stjelk, eller som delar sig i 2 och 2 grenar, hvilka äro utbredda. Bladen äro grågröna, bleka, omvändt lansettlika eller smalt tunglika; oftast helbräddade, fint håriga, stundom likväl sågtandade och på åtskilligt vis flikiga. Blommorna äro små och blåhvita. — Denna åriga växt finnes på öppna torra ställen i Skåne, på Öland och äfven kring Stockholm, och blommar om våren i Maj eller Juni. Räknades af VON LINNÉ till Naturl. örtflocken: *Växten med hopsittande blommor* (pl:æ aggregatæ).

Den nyttjas i England, Sverige och flerstädes såsom sallat först om våren, och kallas hos oss Rapunsel. På många ställen i Sverige blandas den vårtiden bland grönkål och utgör en helsosam mat, hvilken likväl, så väl som andra grönsaker, icke är särdeles födande. Då den planteras blir den icke allenast mycket större än den vildtväxande, utan får ock flikiga blad och är underkastad odlade växters föränderliga skapnad.

Tab. — fig. a. blomma med fruktämne, förstor. — b. fröhuset, i naturl. storl. — c. detsamma förstoradt. — d. de 2:ne frö, som finnas i fröhuset.

J.W.P. del. C.V.sc.

ORCHIS Morio.

Ängs-Orkis. På Finska: *Kiüsuxen-Kämmen.*

Rötterna äro nästan klotrunda. *Blomläppen* nästan 4-klufven och ojemn i kanten; *sporren* trubbig och uppåt böjd; *blombladen* äro hopfästade och de på sidorna mångådriga.

Linn. Fl. Sv. p. 309. Cl. 20. Gynandr. 2:andr. *O. Swartz* i *K. Vett. Ak.* Handl. 1800. *Lilj.* Sv. Fl. s. 234. Kl. 10. Tvåtydiga 1:qvinn.

Denna art har många, så väl Botaniska som Medicinska egenskaper, lika med den under n:o 220 beskrifna, der Läsaren behagade söka dem. Dess rötter äro mer klotformiga. Bladen äro lansettlika, ofvanpå mörkgröna och utan fläckar, inunder blekare och något glänsande. Blomaxet har mindre antal blommor, som ej sitta så tätt; blomskärmarne äro lansettlika, hinnaktiga, färgade och långa som fruktämnena. Blommorna äro mörkröda, sällan violetta; blombladen äro trubbiga, upptill hopfästade, och de på sidorna äro grönt strekade och ha många ådror; (tidig röd Orkis har på samma blomblad blott 3 ådror); Blomsporren är utåt tjockare och föga kortare än fruktämnet. Blomläppen eller det nedra blombladet, hvarvid sporren sitter, är utåt vidgadt, fläckigt och 4-klufvit med sidoflikarne störst och naggade. Ståndarknappen är 2 klufven. Den växer på något fuktiga ängar temligen sällsynt, helst i skuggan och är funnen på Gottland, Öland, Skåne m. fl. ställen. Rötterna äro mångåriga och öka sig såsom vid n:o 220 nämt är. Blomningstiden infaller i Maj eller Juni. Naturliga örtflocken kallas *Orkisväxter*, hvilka till sin yttre form och kännetecken mycket likna hvarann.

Af rötterna till Ängsorkis kan erhållas Salep, lika väl som af tidig röd Orkis. De beredas och användas på samma sätt och till samma ändamål. Men som växten mindre allmän hos oss förekommer och är svår att odla, lofvar den icke mycket i hushållningen eller Läkarekonsten. Den utförliga förklaring, som öfver fröredningsdelarna vid n:o 220 är gifven, gäller åfven här och vid de andra arterna af detta slägte. De flesta ha frömjölet (pollen) i en egen hylsa eller ståndarknapp inneslutet, och denna hylsa är fästad vid en sträng, hvarigenom Orkiderna kunna anses såsom Enmänningar eller Monandrister.

Tab. — fig. a. fröredningsdelarne förstorade. Originalet växte vildt.

---

a
b
c
d
e

TYPHA ANGUSTIFOLIA.

SMALBLADIG KASDUN. *Kafveldun. Dunstockar. Dynmann. Krutläskare.* På Finska: *Näkinwaldikka.*

Strået är rakt, enkelt, utan knä och bladigt vid roten. *Bladen* äro nästan liklånga med strået, halfcylindriskt plattade. Han- och Honblomsterna sitta i 2:ne åtskilda hänglika ax, i toppen af strået.

Linn. Fl. Su. p. 322 Cl. 21. MONOECIA 3:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 30. Kl. 3. TREMÄNN. 1:qvinn.

Också Norden fick ibland de organiska kropparna, som hon har att underhålla, sina Jättar och Dvärgar inom vissa slägten eller flockar. Då vi ibland Gräslika växterna jemföra t. ex. *Nålsäfven* (Scirpus acicularis), knappt 1 tum lång, med Kasdun, som hinner till 2-3 alnars höjd, tyckas vi hos oss ha träffat ytterligheterna i afseende på storleken i denna flock. Kasduns slägtet har båda könens blomster åtskilda, men likväl på samma stånd; det hör således till Sambyggarklassen. Hanblomsterna utgöra en cylindrisk hårig samling af blomster, hvilka på något sätt svara mot hängen (amenta) på vissa träd (n:o 80. 189). Ståndarknapparne äro vanligen 3 och sitta på en gemensam sträng, någon gång blott 2:ne, eller ock, hvilket är sällsammast, en enda på hvar sin sträng, med några långa hår vid sidorna: knapparne öppna sig i öfra ändan. Honblomsterna bilda, under de förra, äfven en cylindrisk kropp, som får, för hvart blomster, ett fruktämne, omgifvit med raka fina hår samt försedt med en lång, trådlik, böjlig styl. Från basen af hvarje sådant blomster uppstiga 2-3 klubblika strängar, hvilka enligt Prof. *Swartz* tanka, äro ofruktsamma ståndare. Pistillen förvandlas sedan till ett frö, omgifvit med ett hvitt fjun, samt fästadt på en liten stjelk (pedicellus). Denna arten har krypande rot, som växer i åar, kärr, insjöar och dammar. Strået träffas med blommor i Juni eller Juli; är stundom 2-3 alnar högt, trindt och glatt. Bladen äro på undra sidan och mot basen halfcylindriska, annars långa, smala och nästan jemnbreda. Till naturl. örtflocken Amentaceæ kan Kasdun väl icke med skäl föras, ehuru man kallat dess blomsamling Amentum;

således måste det räknas till *Säflika växter* (pl:æ Calamariæ).

Tvenne andre arter, som mycket likna denna och tjena till samma nytta, äro skilda från den smalbladiga, hufvudsakligen genom storleken. Den ena har bredare blad, och mera tätt sammansittande han- och honblomster, utgörande såsom ett enda oafbrutit ax samt är större (T. latifolia). Den andra, som v. LINNÉ trodde vara artförändring af denna här beskrifna, är mycket mindre och har smalare strå, men tjockare klubblikt blomax (T. minor). Af lindrigt torkade blad, som samlas midsommartiden, snos rep och band, som bindas om sädeskärfvar och tjena äfven till mattor, tapeter och dylikt arbete. Tunnbindare bruka denna växt, liksom Insjösäf (n:o 150) att lägga emellan fogningarna på käril, för att få dem täta. Sjelfva axet kan i hushållen för sin forms skull, nyttjas till åtskilliga behof, t. ex att inuti skura djupa och smala kärl; och när axen äro rikt med fjun försedda kan det samma med handen afstrykas och nyttjas till stoppning i bolster, dynor och madrasser.

Tab. — fig. a. 3:ne ståndarknappar, som öppna sig längs efter på sidorna och ha 2 rum för frömjölet. De sakna blomfoder, men ha i stället ett hårstrå, som sitter här och der emellan ståndarna. Sällan träffas strängarne åtskilda; de äro merendels hopväxte till en enda. — b. en ståndare med 2 knappar. — c. ståndare med en knapp. — d. honblomster med fruktämne, som har en liten frö-stjelk med fina hår, hvaraf fröfjunet sedan bildas. Stylen är enkel, men på sidorna sitta från en till och med 4 klubblika hårstrå, som Prof. *Swartz* med skäl anser vara ofruktsamma ståndare. — e. yttersta spetsen af ett blad. Ändarna * — * och ** — ** samt *** och *** hafva sutit tillsamman. Originalet växte vildt. Till fröredningsdelarne har Hr. Prof. *Swartz* benäget meddelat figurerna.

b
a
c

CORNUS SANGUINEA.

RÖD KORNELL. *Benved. Struss.*

Trädets *grenar* äro raka. *Löfven* äggformiga och på båda sidor enfärgade, *Blomknippet* (cyma) är bart eller utan svepe.

Linn. Fl. Su. p. 48. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 67. Kl. 4. FYRMÄNN. 1:qvinn. *Fischerstr.* Ek. Dikt. 1. D. s. 418. *l'Heritier.* Cornus. Parisiis 1788. *Retzii* Danm. og Holst. Flora 1. D. s. 656.

Den Cornus, som förut i Svensk Botanik blifvit anförd, (n:o 201) är vanligen qvartershög, och denna växer som en buske eller träd, som likväl sällan hinner till 3 eller 4 alnars höjd. Den träffas endast i Rikets södra orter t. ex. i Skåne, på Gottland, i Vestergötland m. m. och blommar i Juni med hvita blommor. Grenarne äro trinda, och de unga, i synnerhet mot vintern, röda, sittande mot hvarannan liksom bladen, hvilka äro helbräddade, ådriga, glatta, men ej glänsande, försedda med bladstjelkar, inunder något blekare, rodna om hösten och affalla. Blommorna ha en egen mindre angenäm lukt. Frukten är klotrund, mörkröd eller svart, bäsk och äcklig, innehållande en sten eller så kallad kärna med 2 rum för frö. Jfr. n:o 201.

Detta trädslag, som gifver hård och tät ved, är hos Svarfvare och Snickare, så väl för sin varaktighet, som för ett vackert utseende och egenskap att kunna erhålla slät och glatt yta, mycket begärligt. Det liknar Buxbom, och är sällsynt, men icke alldeles så tätt och hårdt. Af frukten eller bären, som äro sammandragande, kan genom pressning vinnas en olja, hvilken är tjenlig att bränna i lampor och lik bomolja. Busken växer lätt nästan i allt slags jord, men bäst i god sandjord och fortplantas genom afläggning och med frukten, som väl mogen sås om hösten. Den älskar skugga och låter klippa sig till häckar; växer rak och utslår tidigt om våren sina löf. *Forskåhl* säger att Araberne bereda lim af bären, och *Kalm* att inre barken, i Norra Amerika, brukas bland snus. Vid Garfverier kan äfven Kornellbark nyttjas. Löfven ätas af Hästar, Får och Getter; men Kor och Svin förtära dem icke. Turturdufvor och andra fåglar äta bären gerna. Trädets medicinska nytta är längesedan aflagd.

Tab. — fig. a. fullkomlig blomma med blomblad, 4 ståndare och 1 pistill. — b. en dylik förstorad och utan blomblad. — c. en qvist med frukt eller bär. — Figuren till qvisten är tecknad efter vildt växande exemplar, men till frukten är den lånad af English Botany.

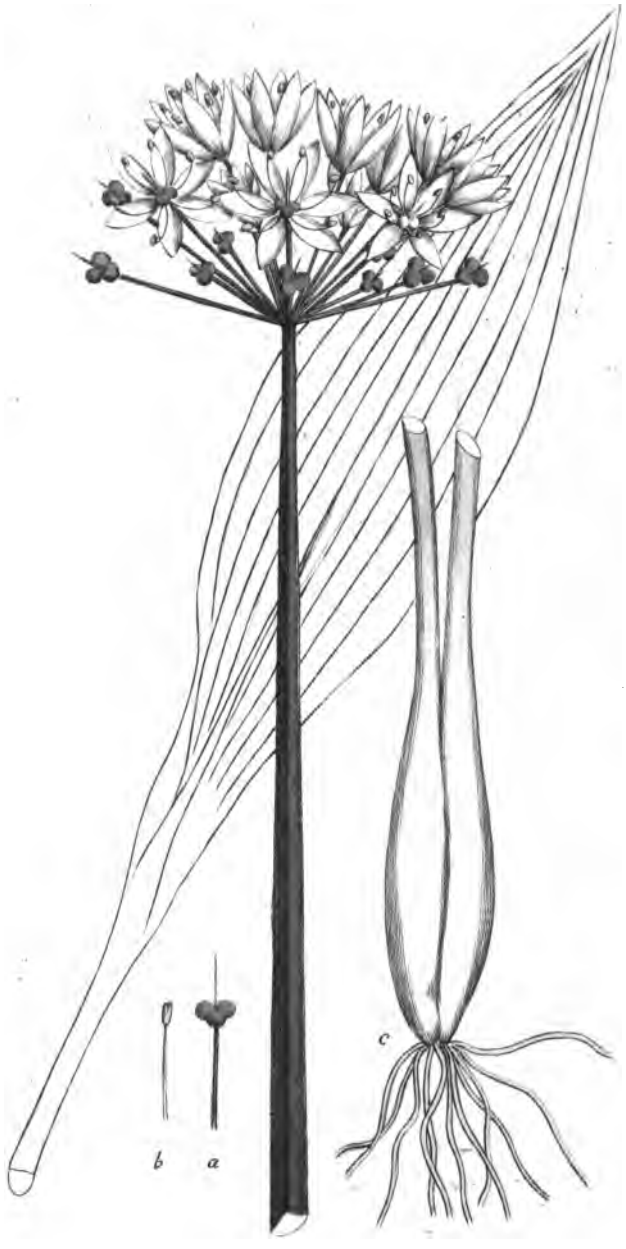

J.M.P. del.

C.V. sc.

236.

ALLIUM URSINUM.

BREDBLADIG LÖK. *Rams. St. Britas Lök.*

Blomstjelken är utan blad, 3kantig eller halt cylindrisk. *Bladen*, som sitta vid roten, äro bredt lansettlika och ha bladstjelkar. *Blomställningen* är liksom tvert och jemt afhuggen.

Linn. Fl. Su. p. 103. Cl. 6. HEXANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 135. Kl. 6. TRIMANN. 1:qvinn. *Retz.* Danm. og Holst. Fl. 2. D. s. 433.

Lökslägtet har blomma med 6 blomblad, som sitta under frukten. Blomhölstret är aklufvit och har många blommor med enkla märken på pistillen. Parasollställningen är tät och hoppackad. — Genom bladens olika läge och figur, indelas Lökarterne i flera afdelningar och denna räknas till dem, som ha inga blad på blomstjelken, hvilkes uppstiger från lökformiga roten, som är mångårig, aflång och något spetsad. Alla rotbladen omfatta örtstjelken såsom slidor med sina bladstjelkar och äro äggformiga, spetsiga, glatta och ådriga; de äro kortare än blomstjelken, som är enkel, glatt, upprätt, ½ aln hög och 3kantig. Parasollställningen är mångblommig och platt. Blomhölstret är äggformigt och kortare än små blomstjelkarna. Blommorna, som utspricka i Juni månad, äro hvita med utbredda blomblad, enkla, sylformiga ståndare och ett aflångt frukt ämne, som är uppåt tjockare, 3deladt och glatt. Fröen ligga i 3 rum, äro svarta, skrynkliga och rundade. Lökarterna höra till naturliga örtflocken *Liljeväxter* (pl:a Liliaceæ), hvilka ofta (t. ex. All. sativum, scorodoprasum, arenarium m. fl.) på blomstjelken och ibland blommorna bära små Lökar; sådana på Hvitlöksstånd (All. sativum), kallas Rocambole eller Rockenboll och nyttjas till maträtter; de affalla, slå rötter och tjena till växtens fortplantning, liksom frö eller lökar, hvilka sednare växa i jorden bredvid de gamla. Denna Lökart bär inga dylika Lökar på örtstjelken. *Smith* har anmärkt att den Lilium bulbiferum, som har Lökar i bladvecken, ger ofruktsamma blommor, d. ä., som ej sätta frö, hvaraf synes som samma kraft, hvilken vore ämnad till fröens bildande, användes till stjelklökarna, på fröens bekostnad. Så fortplantas ofta de mångåriga växterna i allmänhet, äfven som åtskilliga

buskar och trädarter, svårare genom frö än genom rotskott, utlöpare, afskurna qvistar, som slå rötter m m.

Lökarterna som i sitt yttre utseende, så mycket likna hvarannan, äro det icke mindre till sina medicinska egenskaper, hvarföre vi tryggt kunna hänvisa Läsaren till det som vid n:o 89 om Gräslök sagdt är. Ehuru denna art har stark löklukt och smak, hindrar det icke korna att äta den, hvaraf mjölk och smör får osmak och elak lukt. Ryssar, Tartarer och Fjällboar nyttja Löken om våren att äta i stället för hvitlök; och bladen kunna användas i soppor, på fisk och kött. Man har trott att Råttor i husen och Mullvador i trädgårdar skulle sky för denna Lökens lukt; men detta har erfarenheten icke besannat.

Tab. — fig. a. frö med qvarsittande pistill. — b. ståndare. — c. löken. — d. ett rotblad. a och b äro något litet förstorade. Originalet för figuren växte vildt.

JWP del

237.

ASTRAGALUS GLYCIPHYLLUS.

LAKRIS-ASTRAGAL.

Örtstjelken är kulliggande, med nästan 3kantiga, båglikt krökta ärtbaljor. *Bladen* äro längre än blomstjelkarna, och småbladen äro äggformiga.

Linn. Fl. Sv. p. 256. Cl. 17. DIADELPH. 10:andr. *Ejusd.* Resor i Sverige på fl. st. *Lilj.* Sv. Fl. s. 325. Kl. 14. TVÅKULLE med ärtbaljor.

Sibirien är så rikt på arter af detta slägte, att om hvar och en organisk kropp, ifrån början haft en viss stamort, hvarifrån dess individer sedermera utbredt sig: så synes det som de fleste Astragaler, genom naturens mångfaldiga utvägar att kringsprida fröen, blifvit ifrån Sibirien till andra länder fortplantade. Denna arten är likväl nu för tiden hemma äfven i södra Sverige, England och fl. st. samt träffas mest vid foten af berg, i skugga, vid åkerrenar, vägar och på kalkaktig botten. Dess slägtkarakter är att ha tjock ärtbalja med 2 rum för frö och räknas till naturl. örtflocken *Ärtväxter* eller Fjäril-lika blommor (pl:æ papilionaceæ.) Roten är mångårig, lång och grenig, med krokiga, trinda, fårade och finthåriga stjelkar. Bladen ha många äggformiga eller elliptiska småblad, äro penntaggade, med ett udda småblad och glatta. Bladskärmarne äro stora, något tandade och äggformiga. Blomstjelkarne ha många gula blommor i form af ax. Blomfodret är klocklikt, snedt och glatt. Ärtbaljan är krökt, 3kantig, cylindrisk, glatt och hyser många frö eller ärter.

Det är redan anmärkt, att denna klassens växter äro begärliga såsom foder för Boskapen (n:o 136); och lär man lätt påminna sig huru gerna de äta Vicker, Klöfver och flera dylika. Men denna utmärker sig ibland alla för sin söta smaks skull, som gör den af kreaturen mycket efterlängtad. Den kan således till boskapsfoder med fördel odlas, helst ibland buskar och småskog och på kalkbunden eller stenig jordmån. Roten innehåller ymnigt sockerämne och kan deraf, igenom kokning, erhållas en söt massa eller extrakt, som liknar Lakris, hvaraf anledning är tagen till namnet Lakris-astragal. Att den rätta Lakrisväxten (Glycyrrh. glabra) kan odlas i Sverige har *M. Trienald* i K. Vett. Ak. Handl. för år 1744. s. 224., genom berättelse om sina försök med dess planterande, bevisat.

Tab. — fig. a. en blomma. — b. seglet. — c. vingarna. — d. kölen. — e. blomfodret med pistill eller fruktämne och ståndarna. — f. en öppnad fröskida med ärter; allt i naturlig storlek. Originalet växte vildt.

JWP del

CV fe

238.

BELLIS PERENNIS.

MÅNGÅRIG TUSENSKÖNSÖRT. *Pytter.* På Finska: *Punainenyrtti.*

Roten **är krypande, och** ***Blomstjelken,*** **som derifrån uppskjuter, är enblommig och bar, eller utan blad och grenar.**

Linn. Fl. Su. p. 295. Cl. 19. SYNGENESIA polygam. superflua. *Lilj.* Sv. Fl. s. 367. Kl. 15. SVIGNAR; månggifte med strålblomster. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 153. *Pharm.* Bellidis minoris Flores, Folia.

Svenska Flora erhöll denna prydliga lilla blomma, endast för sydligare orterna af dess område, och Menniskan tillägnade sig den, för att i trädgårdarna genom odling försköna dess utseende. Ofta pryder hon der ensam, med sina dubbla blommor, som visa sig hela sommaren, blomsterparterren, äfven i Rikets nordliga provinser, och oftare bidrar hon, att, blandad med andra blommor, hos oss väcka den behagliga känsla, som intrycket af omvexlande föremål meddelar. Hon betalar på detta sätt sin skuld, för den vård hon njuter och gör sig berättigad till det namn hon fått, genom sina blommor, som äro hvita eller röda, stundom spräkliga, eller på annat sätt vackert tecknade. Tusensköns-slägtet, som räknas till naturliga örtflocken; växter med *sammansatta blommor och strålblomster* (pl:æ compos. radiatæ) igenkännes med bart kägellikt fruktfäste, halfklotlikt blomfoder med likstora fjäll och frö utan fröfjun. — Dess mångåriga krypande rot är grenig och har långa trådrötter. Rotbladen äro nedtryckta, omvändt äggformiga, håriga och i kanten ojemna. Blomstjelken är upprätt, qvartershög och trind. Blomman har en kägellik gul disk, med hvita eller rödletta strålblomster, som äro smala, omvändt äggformiga, platta, ganska talrika, i ändan urnupna och utbredda. Fröen äro hoptryckta och håriga. Fruktfästet är punkteradt. — Vild växer den på öppna ställen vid vägar och på ängar, allmän i Skåne och äfven på Gottland samt i Vestergötland. Den planteras lättast med rötter och får, i god jord, dubbla blommor af rikt och vackert utseende.

Mångåriga Tusensköns-örten förenar icke med sin yttre skönhet ett inre medicinskt eller ekonomiskt värde. Också

utdelade Naturen alltid med sparsamhet dessa sina dubbla gåfvor, som så sällan hos en och samma individ finnas förenade. Likväl fick denna växt ett rum på Apoteken; och att hon måtte försvara denna sin erhållna plats, tillade man henne fordom en lösande, fördelande och sårläkande kraft. En nyare och längre fortsatt erfarenhet har lärt, att äfven hos detta föremål, skilja utseendet från den verkliga förtjensten och Tusenskönsörten fäster nu mera icke i senare afseendet vår uppmärksamhet.

Tab. — fig. a. Honblomster, som efter sin ställning och fäste i blommans kant, kallas strålblomster. — b. ett akönadt blomster; båda förstorade. Originalet växte vildt.

239

JWP del

CV fc

VERONICA CHAMAEDRYS.

Té-Veronika.

Örtstjelken är hårig på 2:ne sidor. *Bladen* äro djupt sågtandade, äggformiga, håriga och utan bladstjelkar. *Blomklasarne* utgå på sidan af örtstjelken.

Linn. Fl. Su. p. 6 Cl. 2. Diandr. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 9. Kl. 2. Tvåmänn. 1:qvinn. *Rafns* Danm. og Holst. Flora 1. D. s. 354.

På ängar, i trägårdar och vid husen i lugn är denna Veronikart icke sällsynt. Den har mångårig rot, som uppskjuter något nedliggande och utbredda örtstjelkar, hvilken långsefter på båda sidor äro håriga. Bladen äro, i synnerhet i brädden, håriga med trubbiga sågtänder och skrynkliga. Blomklasarne utgå från bladens fästen och sitta midt emot hvarannan, äro mångblommiga och högre än Örtstjelken. Blommorna utspricka i Maj eller Juni och äro blå, stora och vackra samt utåt något rödaktiga. Fröhuset är litet och omvändt äggformigt samt klufvet. Som detta slägte (jfr. n:o 127 och 159) är vidlyftigt, har man indelat dess arter i 3 afdelningar, neml. med blommor, som sitta i axform, eller formera en spirlik blomklase, eller ock som ha ensama blommor. Té-veronikan hör till den medlersta af dessa afdelningar.

I likhet med Ärenprisörten (n:o 159) har denna äfven en bäskaktig smak och sammandragande egenskap; men som den är mindre sammandragande, har den också företräde framför Ärenprisörten, till Té. Men då man anfört denna omständighet om Té-Veronikan, har man också sagt det hufvudsakligaste af det, som hittills om dess nytta är bekant. Att den icke är skadlig och att den mycket brukas i stället för Ostindiskt Té, är ett tillägg, som för många torde synas öfverflödigt. Kor och Getter äta denna Veronika, men andra hemtamda kreatur tros undvika den.

Tab. — fig. a. blomfodret. — b. blomma. — c. fröhus. Originalet växte vildt.

240
a
b

240.

SCIRPUS MARITIMUS.

HAFS-SÄF. På Finska: *Meri-kahila.*

Strået **är 3kantigt.** ***Blomvippan*** **i toppen är bladig och sammansatt af flera ovala småax.** ***Axfjällen*** **ha 3 taggar, den medlersta är sylformig.**

Linn. Fl. Su. p. 16. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 18. Kl. 3. TREMANN. 1:qvinn. *Rafn* Danm. og Holst. Flora 1. D. s. 497.

Åt naturliga Örtflocken *Säflika Växter* (pl:æ Calamariæ), till hvilken detta slägte räknas, låna vi Säfslägtets namn, för den likhet som är dememellan. (Jfr. n:o 150 och 180). Slägtets vidlyftighet har föranlåtit dess delning i 4 smärre flockar eller Afdelningar, af hvilka den 1:sta består af Säfarter, som ha ett enda ax; den 2:dra af sådana, som ha många ax och trindt strå (polystachii); den 3:dje innefattar de arter, som äga blomvippa utan blad och 3kantigt strå; och den 4:de är för dem, som utmärka sig med bladig blomvippa och 3kantigt strå. Af den redan anförda Art-karakteren synes lätt, att Hafs-säfven hör till den sistnämda af dessa underdelningar. Den växer vid hafs-stränderna och stundom vid åbräddar, liksom Insjö-säfven (n:o 150) vid insjöar, och är allmän i Roslagen på Öland och fl. st. samt blommar i Maj och Juni månader. Dess mångåriga rot är krypande och de derifrån uppstigande stråen äro utan knä, $\frac{1}{2}$ till och med $1\frac{1}{2}$ aln höga, med 3 skarpa kanter försedda, strimmiga och omgifvas nedtill med styfva och sträfva blad, som ofta äro lika långa som strået; de nedersta omfatta strået som slidor, sitta skiftevis och äro sträfva i kanten; de 2-3 öfre, som sitta i blomvippan, äro olika långa och fästade utan stjelkar och slidor tätt vid örtstjelken. Blomvippan utgöres af flera sammangyttrade bruna glänsande småax, sittande än på stjelkar, som äro olika långa, mest 3kantiga, men stundom trinda, än sakna de egna stjelkar och sitta tätt vid örtstjelken. Ståndarknapparne äro gula. Axfjällen blifva äggformiga, ojemna i ändan med olika uddar. Fröen, som mogna i början af hösten, äro 3kantiga och med borstar omgifna.

Dess likhet med Insjö-säfven ger anledning att förmoda, att den på samma sätt och till lika ändamål kan

användas. Rötterna, som äro söta, kunna torkas, malas och nyttjas till bröd, som får en ren och angenäm smak. Stråen kunna i stället för halm tjena till taktäckning. Boskapen, och Svin äta Hafs-säfven och är den i synnerhet för de sistnämde en nyttig föda, hvilket borde ihågkommas på de ställen, der den växer till någon myckenhet.

Tab. — fig. a, ett axfjäll. — b. fruktämne med ståndare och pistill; båda förstorade. Exemplaret, som tjent till original för figuren, växte vildt.

241
a

241.

RUBUS Cæsius.

Blåhallon-buske. *Kalfljortron. Käringbär.* På Finska: *Sini-faderma.*

Buskstjelkarne äro nedliggande, taggiga, smala och blåaktiga. *Löfven* äro 3delade, under håriga och småbladen på sidorna 2-flikiga.

Linn. Fl. Su. p. 172 Cl. 12. Icosandr. polygyn. *Smiths* Fl. Brit. T. 2. p. 542.

I fall Naturen verkligen frambringar nya arter, hvilket sannolikt synes kunna ske, så väl genom afkomlingar efter olika arters parning, som ock genom andra utvägar: är det icke underligt att arternas antal bland organiska kropparna ökes, ej heller att gränsorna dememellan svårare nu än förr kunna bestämmas. Hasselbladiga Hallonbusken (n.o 187) är en medelart mellan denna och Björnhallonbusken, och som den har de flesta kännetecknen gemensamma med begge och ganska få som utmärka den till särskilt art, kan det icke vara lätt att finna karakterer, som tillräckligen och i alla tillstånd åtskilja dem från hvarandra. Att med säkerhet efter Auktorernas beskrifningar afgöra hvilkendera af dessa 3 arter bör hänföras till v. Linnés R. cæsius och R. fruticosus eller *Smiths* R. corylifol., är visserligen icke lätt; och om än den förras R. cæsius vore samma art som den sednares R. corylifol., eller om den af *Smith* under namn af R. cæsius beskrifna i stället vore ny art, så torde det dock vara billigt att anse *Smiths* undersökningar och de karakterer han för hvardera uppgifvit, såsom de pålitligaste, emedan han är ägare af v. Linnés efterlemnade Örtsamling, den enda som i tvifvelaktiga fall någorlunda kan bestämma, hvilkendera v. Linné haft för ögonen då han författat beskrifningen. Af detta skäl hvilar jag vid hans karakterer för denna art, och det så mycket hellre, som jag tror, att, vid åtskiljandet af så närgränsande arter, det är af ingen betydenhet, hvarken i medicinskt eller ekonomiskt afseende, om den ena skulle tagas för den andra. Likväl bör man söka att komma Naturen på spåren så nära som möjligt är och undvika så ofta det kan ske, att blanda eller förbyta Auktorernas en gång gifna namn. Men kan hända fordrar utredandet af oriktiga benämningar, stundom ett tålamod och en möda, som på intet sätt uppväges af den vinst Allmänheten dervid erhåller, ehuru vettenskapen derigenom blir liksom mera städad, tydlig och ren. — Blåhallon växa i södra sverige allmänna på åkerrenar, krypande utåt marken med sina långa trinda

Rubus Cæsius.

tornidiga, nästan jemnsmala, och blåaktigā buskstjelkar och kallas i Skåne på många ställen Åkerbär; men de finnas äfven kring Stockholm, i Carlbergs trädgård och flerstädes, ehuru sällsynta. Busken blommar i Juni eller Juli, och får mogen frukt när säden är skuren i September. Stjelkarna, som äro taggiga, slå rötter, och äro efter min tanka mera kulliggande eller krypande än någon af de andra nämde arternas. Löfven äro 3delade och ehuru under håriga, dock icke gråaktiga såsom på Hallonbusken; småbladen variera något till figuren, men äro inskurna och sågtandade; de yttre eller på sidorna sittande ha inga bladstjelkar och äro ofta försedda med en och annan flik. Bladskärmarne äro lansettlika. Blomstjelkarne äro ludna, taggiga och ha på öfra sidan en otydlig fåra. Blomflocken, som sitter i ändan på stjelken, har ej många blommor, men ludna och fint taggiga stjelkar. Blomfodret är silkesludet, lång-smalt, spetsadt och utbredt. Blombladen äro hvita, tunna och vågiga. Frukten, som kan hända bäst åtskiljer de här nämde 3:ne arterna, är på denna sammansatt af olika antal småbär, hvilka dock ej äro många, men stora och bilda, liksom Stenhallonsbär (R. saxatilis), sällan en regelbunden Hallonbärsform. — Björnbären (R. fruticos.) äro äfvensom Hallon, sammansatta af många och smärre småbär, men de formera en ordentlig figur, hvilken liknar ett något kägelformigt halfklot; den är såsom mogen, angenämt syrlig och med en blå färg, lik ett fint doft eller dagg öfverdragen. (Jfr n:o 181 m. fl. af detta slägtets arter).

Nyttan af denna Buskens frukt är den samma som vid de förut beskrifna arter nämdt är. Hvad smaken angår, är den i de flestas tycke icke så angenäm som den af Hallon och Björnbär, men visserligen icke obehaglig, och kan med fördel insyltas och äfven ätas färsk, med vin, eller mjölk, grädda och socker; äfven som den kan läggas på vin att ge det en ovanlig smak och färg. Buskarne gifva sällan ymnigt frukt, dels emedan få frukter finnas på hvart stånd, dels emedan småbären på hvar frukt ej äro många.

Tab. — fig. a. blomfoder med pistiller och en ståndare; de öfriga delarna äro borttagne. Originalet växte vildt på Gottland och kallas der Psalmbär, ett namn som v. Linné i Gottl. Res. s. 237 tillägger Rub. cæsius, hvilket äfven ger anledning att tro den här afritade vara v. Linnés R. cæsius.

J.W.P. del. C.V. sc.

COCHLEARIA ARMORACIA.

PEPPARROTS-ÖRT. På Finska: *Piparruuti.*

Örtstjelken är rak. *Rotbladen* aflånga, i brädden naggade och med stjelkar försedda; *stjelkbladen* äro lansettlika, inskurna eller helbrädda och utan bladstjelkar.

Linn. Fl. Su. p. 227. Cl. 15. TETRADYN. Siliculosæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 271. Kl. 12. FYRVÄLDIGE, kortskidade. *K. Vett. Ak.* Handl. 1766. s. 231. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 548. *Pharm.* Raphani rusticani l. Armoraciæ Radix.

I Skåne har Pepparroten funnits vild på åkrar, vid dammar och fuktiga ställen, i synnerhet vid berg, men planteras allmänt i trägårdar. Roten är mångårig, hvit och lång. Blommorna utspricka i Juni eller Juli, men sätta sällan frö. Örtstjelken blir alnshög, bladig och får blommor, som sitta i qvastform. Rotbladen bli mycket stora, äro ådriga och stundom penntaggade. Fröskidan är kort och elliptisk, med ganska kort styl, men stort märke på pistillen. — Slägtet, hvaraf vi förut anfört en art (n:o 87), igenkännes med en hjertlik, svulstig och skroflig fröskida, som har tjocka trubbiga fröskal och hyser många frö. Naturliga Örtflocken kallas *Fröskidade växter* (plꝛæ siliquosæ).

Roten har mycken skärpa, som dock lätt genom kokning och torkning mildras eller försvinner. Då den förteres rå och färsk, angriper den svalg och näsa, hvarvid tårarna ofta rinna ur ögonen; men denna verkan är ej långvarig. Utvertes lagd på huden retar den äfven och gör rodnad, hvarföre den blandas i senapsdegar (n:o 83). *Wiegleb* har, i distilleradt pepparrotsvatten, funnit bevis på flygtigt lutsalt, som det innehållit; en skarp och starkt luktande olja öfvergår äfven vid distillation. De som ha svag mage och förtära pepparrot, besväras af uppstigningar och andedrägt, som luktar något likt lök; rötter som hysa skärpa liksom Pepparrot t. ex. Rättika och Lök, ha samma obehagliga egenskap. Såsom nyttig mot skörbjugg är Pepparroten i synnerhet känd. Pepparrotsdricka beredes af sönderskuren Pepparrot, som på dricka eller öl lemnas i några dar väl täppt; dosis häraf är par spetsglas en eller 2 gånger om dagen. Vin utspädt med vatten kan äfven brukas i stället för dricka. Rifven Pepparrot, fuktad med ättika, lägges i kokad varm mjölk, som deraf yster sig; osten borttages och vasslan nyttjas liksom Pepparrotsdricka mot skörbjugg. v. LINNÉ berömmer mot trångbröstighet af skörbjuggs-orsak, Pepparrots-sirap, som icke genom kokning är tillredd. Roten kokad i mjölk, som dracks i

Cochlearia Armoracia.

sängen för att vara svettdrifvande, botade på 4 veckors tid så kallad flygande giktvärk i lederna. *Bergius* föreskref ett skedblad af Pepparrot, skuren i små stycken, som skulle sväljas hela om mornarna och derpå drickas $\frac{1}{2}$ liber af dekokt på Enebärstoppar (summit. Junip.); mycken Pepparrot i magen synes dock, om den är färsk och skarp, utöfva för stark och farlig verkan. Men Pepparrot på flera sätt använd, har äfven såsom urindrifvande i vattensot, svullna fötter m. m. visat sig verksam. Och ehuru inga stenlösande medel hittills med säkerhet blifvit funna, anföra dock somlige Auktorer Pepparroten ibland dem, och det förmodligen i synnerhet i anledning af *Joh. Bauhins* uppgift om en gammal man, som på kort tid lindrade sina stenplågor genom bruket af ett litet glas vin, hvari pepparrot någon tid legat och som han drack morgon och afton. — Utvertes användes Pepparrot såsom ett dragmedel, mot reumatisk tandvärk kan en frisk bit läggas på tandköttet. Att tvätta sig med okokad mjölk, hvari Pepparrot legat, bruka unga fruntimmer stundom såsom skönhetsmedel. — Att den i hushållen vid matredning brukas, är allmänt bekant; men dess skärpa bör mildras genom blandning i olja, smör, mjölk m. m. och genom kokning, då mycket af det flygtiga, skarpa och retande ämnet förgår. — Roten planteras i fet och fuktig jord, hvarom kan läsas åtskilliga böcker, som angå kökträgårds-skötsel. Vanligen väljes ett särskilt trägårdsland, skildt från de öfriga; detta gräfves väl och rensas. I smala uppböjda sängar, hvaruti på $\frac{1}{2}$ alns djup ett hvarf gödsel finnes, läggas horisontelt och långs efter sängen, vid pass $\frac{1}{4}$ aln djupt, Pepparroten, som bör vara af god sort och utan trådlika rötter; sängarne kunna vara nedtill högst 1 aln breda, men smalare uppåt. När bladen börja uppskjuta och något hunnit tillväxa, bortrensas ogräset. Om hösten då roten upptages, bör intet qvarlemnas, emedan deraf blir ett ogräs, som med svårighet utrotas. Ju flera år Pepparroten får växa på samma ställe, ju mera försämras den, och bör derföre ofta omläggas.

Tab. — fig. a. förstorad blomma utan blomblad. — b. blomblad. — c. blomfoder. — d. fröskida. — e. ett öppnadt fröhus. — f. frö. — g. stjelk med ett penntaggadt blad. — h. rotblad. Originalet växte i trädgård.

243

J.W.P del

C.V. sc

ONONIS ARVENSIS.

(var. spinosa LINN.*)*

ÅKER-ONONIS. *Puktörne. Räfblommor. Karbas. Vargbasse. Ljungpinn.*

Buskgrenarne **äro ludna och bli omsider taggiga.** ***Blommorna*** **sitta mest ensama vid bladens fästen.** ***Bladen*** **äro fint naggade, men de öfra enkla och de nedersta oftast 3-delade, med äggformiga småblad, som mot basen äro helbräddade.**

Linn. Fl. Su. p. 249. Cl. 17. DIADELPH. 10:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 517. Kl. 14. TVÅKULLR med Ärtbaljor. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 365. Resta Bovis (Arrête-Bœuf l. Bugrande) Radix, Herba.

De 2 förändringar, som man anmärkt af denna art, tyckas somlige Örtgranskare ha ansett som särskilta arter, och kallat den ena spinosa den andre arvensis. Ändteligen har man återkommit till Mästaren v. LINNÉS redan i början yttrade tanka, att de voro endast varieteter. Då växten är ung äro stjelkarne mjuka och taggarne saknas (On. arvens.); dessa utväxa ju äldre busken blir och ju mera stjelkarne blifva trädaktiga (On. spinosa). Det gifves likväl en art, som ganska mycket liknar On. arvensis och som man ofta med den förblandat, men nu åtskilt under namn af On. hircina, hvilken har högre och mera rakt uppåt växande stjelkar, merendels sitta 2 blommor tillsamman, bladen äro oftast 3delade och småbladen äfven mot basen tandade (On. spin. mitis, Sp. pl.) Denna som luktar likt Bock, växer kring Stockholm, Upsala m. fl. st.; men Åker-ononis finnes endast i sydligare provinserna, och har mångårig, svart och lång rot, som är trädaktig, ini hvit, fingers tjock och så seg eller stark, att den i åkrarna hindrar plogen att gå fram. Stjelkarne äro något uppåt växande, greniga och få med tiden taggar, i synnerhet på dålig ofruktbar jordmån. Bladen sitta till skiftes, äro skroffliga, aflångt vigglika, vid basen helbräddade, men från midten till spetsen fint tandade; de nedra äro ofta 3delade med likdana småblad. Bladskärmarna äro stora, hopväxte, äggformiga, stjelkomfattande och tandade. De rosenröda blommorna som utspricka i

Ononis Arvensis.

Juli, ha små stjelkar, och sitta vid bladfästen. Blomfodret är hårigt, med smalt spetsiga tänder, som utbreda sig och qvarsitta sedan frukten börjar mogna. Blombladet, som kallas Seglet, är nästan dubbelt längre än vingarne och kölen. Ärtskidan är luden och knappt längre än blomfodret. Fröen äro skrofligt punkterade. Buskväxten har en från och obehaglig lukt. Slägtet, som hör till naturl. Örtflocken: växter med *fjärilika blommor*, igenkännes med ett 5deladt blomfoder och smala flikar, strekadt segel, svulstig fyrkantig skida utan stjelk, och ståndarsträngarna hopväxte ikring pistillen liksom Monadelfist - klassens växter.

Roten smakar något söt, men tillika äcklig; dess bark skall innehålla mesta kraften. Man föreger att den är öppnande och urindrifvande, hvarföre den blifvit brukad mot njursten och grusplågor, urinstämma af sten i blåsan, gulsot, vattenbråck m. m. och det antingen i form af dekokt eller som pulver. En hand full af sönderskurna roten tages till en liber vatten, kokas långsamt och dricks oafbrutet längre tid om mornarna. Flera namnkunnige Svenske och Utländske Läkare säga sig hafva funnit växtens bruk förmånligt, ehuru å andra sidan icke saknas erfarenhet, som synes bevisa att Åker-ononis i medicin icke är af stort värde, hvaraf händt att den nu mera sällan nyttjas. *Lœsel* berömmer den i urinstämma hos Hästar, och ges då i stark dekokt.

Tab. — fig. a. seglet. — b. vingarne. — c. kölen. — d. blomfodret, de hopväxte ståndarsträngarne och pistillen. — e. pistillen. — f. ståndarsträngarnas cylinder öppnad långsefter. Originalet för figuren växte vildt på Gottland.

244

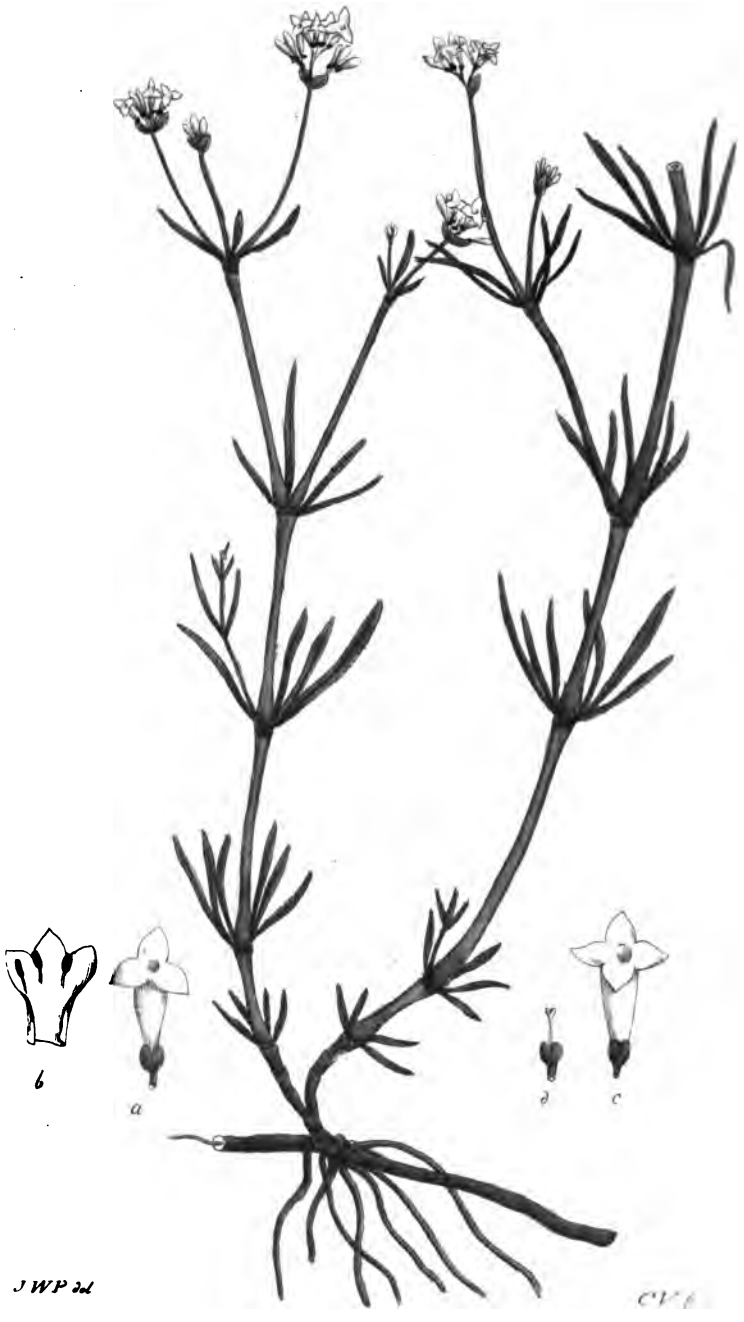

J W P del

CV

ASPERULA TINCTORIA.

FÄRG-MYSSJA. *Färgmadra. Madra.*

Örtstjelken är slak och grenig. *Bladen* äro jemnsmala; de nedra 6 och de midtpå stjelken sittande 4 i krans, och de öfversta mot hvarannan fästade. *Blommorna* äro merendels 3klufna och ha 3 ståndare.

Linn. Fl. Sv. p. 43. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Ejusd.* Öl. och Gotl. Resa s. 238. *Lilj.* Sv. Fl. s. 61. Kl. 4. FYRMANN. *K. Vett. Ak.* Handl. 1742. s. 20.

Slägtkarakteren och naturliga örtflocken, till hvilken de 2 i Sverige vildt växande Myssjearterna räknas, har redan vid n:o 218 eller Myssjeörten blifvit anförde. Färgmyssjans örtstjelk är så mjuk och slak, att om den icke af andra kringstående växter får något stöd, är den kull-liggande utåt jorden. Roten är röd och mångårig, växer i små knippen och blommorna utspricka i Juni månad. Stjelkarne äro greniga, ofta 2delade, raka och 4kantiga. Bladen äro smala, långa, sittande i krans kring stjelken och flera till antalet nedåt roten än uppåt, der stundom blott 4 finnas, då deremot de medlersta bladkransarna kunna bestå af 6 eller 8 blad. Blomstjelkarne utgöra små hvita parasollställningar med 3flikiga, (stundom 4flikiga) blommor, som hysa 3 ståndare. I anledning häraf borde växten föras till 3:dje Klassen; men hela dess utseende, fruktens aknöliga form och bladens kranslika fäste, gifva den otvunget ett rum i den naturliga örtflock, hvartill Myssjeslägtet räknas och i den klass af det konstiga systemet, dit Myssjearterna böra föras.

Växten träffas på torra och backiga ställen i Tyskland, Frankrike, Siberien, men ej i England; hos oss är den funnen äfven i Uppland, men allmännast på Gottland och Öland, der den användes såsom Krapp (Rubia Tinctor.) att sätta röd färg på ylle. Efter midsommar äro rötterna lösare och innehålla mindre färgämne. De upptagas derföre tidigt om våren och kokas i dricka, som är surt, ju surare ju bättre. Yllegodset lägges sedan i det ännu varma afkoket, och sköljes efteråt genast i lut. (Jfr. n:o 122. 165).

Tab. — fig. a. en 3flikig blomma i naturl. skick. — b. en dylik öppnad. — c. en fyrflikig blomma. — d. pistill och fruktämne. Originalet för fig. växte vildt på Gottland.

245
a
b
c
J W P del
C V sc

245.

SANICULA EUROPÆA.

EUROPEISK SANIKEL.

Örtstjelken är rak, icke grenig, och nästan utan blad. *Rotbladen* ha långa stjelkar, äro 5-delade och med småblad, som äro i ändan 3-klufna och sågtandade. De små parasollställningarne äro klotformige och sakna egna blomstjelkar.

Linn. Fl. Su. p. 85. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 115. Kl. 5. FLEMMÄNN. 2:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 207. *Pharm.* Saniculæ l. Diapensiæ Herba.

Af Latinska ordet Sanare torde namnet Sanicula böra härledas och synes redan deraf växtens fordna anseende såsom helande och sårläkande. Den växer i skogarna vid Upsala, i Roslagen, på Öland, i Skåne m. m. och blommar i Juni samt har mångårig rot, som är af många köttaktiga smårötter sammansatt. Örtstjelken är vid pass qvarters eller $\frac{1}{2}$ aln hög, fårad och glatt, stundom med ett eller annat 3klufvit blad, som ofta saknar bladstjelk. Rotbladen äro glatta med långa stjelkar försedda, djupt 5flikiga med vigglika, inskurna och 3klufna samt sågtandade flikar; emellan sågtänderna äro små hår. Allmänna parasollställningen är ojemn med strålar, som ofta äro något greniga; de smärre ställningarna ha många blommor utan blomstjelkar. Nedersta svepet är mångbladigt och penntaggadt; de öfre äro 2bladiga, spetsiga och mest helbräddade. De medlersta blommorna sakna pistiller, och de yttre ståndare; på de sednare eller honblommorna affalla blombladen tidigt. Man har varit af olika tankar om slägtet, till hvilket denna art borde räknas; somlige *(Crantz)* föra den till *Caucalis*, andre *(Scopoli)* till *Astrantia*. Naturliga Örtflocken kallas *Parasollväxter* (Umbellatæ plæ) och slägtet kännes med hopgyttrade nästan klotlika parasollställningar, inböjda blomblad; frukten är taggig af styfva hår med krok på ändan; de medlersta blommorna i hvar liten klase äro ofruktsamma eller gallblommor.

Örtens blad äro bittra, något sammandragande och röja tuggade något skarp smak; dessa egenskaper äro tyd-

Sanicula Europæa.

ligare hos växten torkad, än färsk. Man har föreskrifvit den i invertes blodflöden, antingen som dekokt eller att nyttja som té; äfvensom för att rena elaka sår och fistlar. Till gurgelvatten med Rosenhåning är dekokten nyttig mot sår i svalget. Den ingick tillika med många andra växter i det så kallade Sveitzertéet (Vulneraires de Suisse, Faltranc, m. m.), som af de lättrogna begärligt nyttjades mot sår, fistlar, stötar, lungsot m. m. Växten är nu längesedan urmodig och kan väl umbäras, emedan närvarande tids Läkare äga kraftigare medel att tillgå. Den är likväl i brist på bättre, icke alldeles att såsom overksam förkasta.

Tab. — fig. a. akönad blomma. — b. en dylik utan blomblad. — c. gallblomma utan ståndare och blomblad; alla fig. äro förstorade. Originalet växte vildt, och är växten allmän vid gärdesgårdar på Gottland.

a

JWP del

CV sc

246.

BOLETUS Rubeolarius.

Rödbrun Pipsvamp.

Hatten är brun och kupig, täckt med ett glatt torrt skinn, och blir ofta stor. *Piporna* äro jemna och rödbruna. *Foten* är lökformig, gulgrå, och med rödbruna nätformiga strek.

Persoon Synops. Fungor. p. 514. *Sowerby* English Mushrooms or Fungi tab. 250.

De svårigheter, som möta Naturforskaren i nästan alla Naturalhistoriens många delar, ligga i synnerhet i det besynnerliga sammanhang, som är emellan naturkropparna. Det kan jemföras med en kedja, hvars länkar än synas på det nogaste passa i hvarandra, än saknas de helt och hållit så att kedjan visar sig stympad och afbruten; än tyckas åtskilliga länkar komma hvarandra så nära, att man icke kan afgöra hvilka böra förutgå eller efterfölja; här blir liksom en knut på den inbillade kedjan, som ofta synes mera hoptrasslad, ju mera man bemödar sig att utreda den. Liksom den svagsynte ser föremålen dubbelt och oredigt, då han som ifrigast bjuder till att se dem tydligt; så förvillas forskaren af Naturalstrens mängd och besynnerliga samband, då han vill utreda de hopvecklade ställen, eller fylla de brister, han tror sig i Naturkedjan kunna upptäcka. Svampläran ger en otvungen anledning till dessa anmärkningar. Dessa slags naturalster äro med hvarannan ofta så närslägtade, att man icke sällan med största svårighet kan utstaka sannolika skillnader dem emellan. De äro hittills icke heller tillräckligen undersökte, för att under nog olika synpunkter kunna betraktas. Också tycks olika väderlek under särskilta somrar, ha synbart inflytande på Svamparna och i synnerhet på den mängd i hvilken de förekomma. Efter en våt och varm sommar fans denna Pipsvamp temligen allmän i Augusti kring Carlberg i barrskogen; deremot syntes knappt en enda sistleden höst. Den liknar mycket ätliga Pipsvampen (n:o 197) men är till färgen hufvudsakligen ifrån den samma åtskild. Stundom är Svampfoten vid basen nästan lika vid och tjock som hatten.

På lika sätt tillredd och med samma fördel som ätliga Pipsvampen kan denna i hushållen användas. Prof. Swartz försäkrar att den är till smaken lika god som den nyssnämde, ehuru det så kallade köttet är icke alldeles lika hvitt. (Jfr. n:o 197).

Tab. — fig. a. medelmåttigt stor svamp sedd på sidan och något uppifrån. — b. den samma långsefter klufven. Figuren är tecknad efter naturen.

EUONYMUS EUROPÆUS.

ALLMÄN BENVED. *Alster. Käringtand.*

Grenarne äro släta; de yngsta 4-kantiga. *Löfven* äggformigt-lansettlika, fint sågtandade, sittande mot hvarandra och med stjelkar försedda. *Blomstjelkarne*, som äro platta, ha oftast 3 blommor med 4 spetsiga blomblad.

Linn. Fl. Su. p. 73 Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 99. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn. *Hellen.* Diss. de Euonymo europ. 1780. *Rafns* Danm. o. Holst. Fl. 8:o. 1800. 2 Del. s. 189. *Smiths* Fl. Brit. T. 1. p. 262.

Slägtet igenkännes med merendels 4-klufvit, utbredt blomfoder; 4-5 blomblad och 4 ståndare; päronlikt rödt fröhus med 4-5 rum, lika många valvler och i hvart rum finnes 1-2 frö försedda med ett rödt frötäcke. Den enda Svenska art af detta slägte hinner, fast sällan, till 7-8 alnars höjd, och liknar då ett träd, men växer annars vanligen som buske, i synnerhet i lundar ibland andra buskar och i Rikets sydliga orter. Dess ljusgröna, små, illaluktande blommor utspricka i Juni. Barken på de äldre grenarna är slät och brun; men på de yngre är den fyrkantig och grön. Löfven äro glatta på båda sidor. Blomstjelkarne utkomma från bladfästen, äro 2-delade och utsperrande. Blomfodret är grönt. Fröhuset är omgifvit med en mjuk, läderlik, saftig, röd hinna, och innefattar i hvart rum oftast ett äggformigt ell. koniskt hvitt frö. — För sin likhet med andra hithörande arter, som ha 5 ståndare, får denna sin plats i 5:te Klassen, ehuru ståndarne äro oftast 4. Då trädet eller busken bär mogna fröbus, hvilket är sent om hösten, synes det såsom vore busken i blomma, emedan fröhusen ha en ljus och vacker röd färg. Den varierar något i anseende till löfvens form och äfven med trinda blomstjelkar, hvaraf *Aiton* gjort särskilta arter, af hvilka Eu. latifolius *(Jacqu.)* genom *Hanburys* försök, så vida de äro säkra, redan är bevist vara en blott förändring. Slägtets naturl. Örtflock kallade v. LINNÉ *Pl:æ Dumosæ.*

Frukten skall vara ett häftigt laxermedel och för getter och får dödande. *Rafn* har dock funnit att ½ lod hade på ett får ingen verkan. Svarfvare och Snickare klaga stundom, då de arbeta trädarten, öfver äckel. Torkade

Euonymus Europæus.

frukten i pulverform säges döda löss. Till 5 delar af en stark dekokt på barken tog *Siefert* en del af ett slags lut, tillredd af vinsten och kopparvitriol och blandade; häri lät han yllegods ligga en timma, sedan upptogs det, torkades och blöttes deri på nytt, då det erhöll en i solsken beständig sjögrön färg. Af fröhusen fick han en brungul, genomskinlig dekokt, som med kaustik arsenik-lut blef grön och förändrades på ylle till halmgul. — Veden, som är ljusgul, hård och seg, brukas af Svarfvare, Snickare, Instrumentmakare m. m.; och kol, som deraf brännas, berömmas till ritkol. — Kor, getter och får, men icke hästar, äta löfven. Rödgelen (Mot. rubecula) förtär frukten. — Bäst med frö, men dock äfven med rotskott och aflägare, fortplantas busken. Fröen sås om hösten, då de äro mogna, i god trägårdsjord; de uppkomma väl till ett ringa antal våren derpå, men många ligga ett år i jorden innan de gro; då plantorna äro 2 år gamla, utflyttas de i trädskolan och sedan planteras i häckar och lefvande gärdesgårdar, der de göra godt gagn och äro väl passande.

Tab. — fig. a. blomma sedd på undra sidan — b. en stjelk med de qvarsittande blomfodren och fröen — c. frö. Originalet växte vildt vid Klinte på Gottland.

c
b
a
d

248.

MEDICAGO FALCATA.

LINNÉISK LUCERN. *Linnés höfrö.* På Finska: *Linnäuxen heinäsiemeni.*

Örtstjelken är något liggande nedåt marken. *Blomstjelkarne* bära blommor, som sitta i form af klase. *Ärtbaljorna* bli krökta eller likna halfmånar.

Linn. Fl. Sv. p. 265. Cl. 17. DIADELPH. 10:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 332. Kl. 14. TVÅBULLE med ärtbaljor och klöfverlika blad. *K. Vett. Akad.* Handl. 1742. s. 194.

Genom beständiga offer åt sin vettenskap, mensklighe-ten och sitt fädernesland, beredde sig v. LINNÉ odödlighetens ära och verldens beundran. Han byggde Naturalhistorien på nya och säkra grunder, visade nyttan af dess kännedom och lärde sina landsmän att af inhemska naturalster hämta tillförene okända fördelar. På allmän bekostnad gjorde han flera resor i Rikets landsorter, och Naturen, som annars alltför ofta synes förbehållsam och liksom hölja sina spår, visade sig öppen och tillgänglig för v. LINNÉS vanda öga och genomträngande blick. Sättet att odla denna foderväxt upptäckte han på Gottland och beskref det först i Handlingarna af det lärda Samfund, som ännu är stolt deröfver, att räkna honom bland sina Stiftare. Örten liknar vanlig Lucern (Medic. sativa), men har gula i stället för röda eller violetta blommor och icke snäcklikt urhålkade ärtbaljor; växer vild i Upland, Gottland, Skåne m. m. på åkerrenarna, emedan dessa längst fredas för lian, hvarigenom fröen hinna mogna och så sig; men trifves eljest i nästan allt slags jord och äfven i den mest magra; i kärr och sumpiga trakter växer den dock svårligen. Dess blommor utspricka i Juli och Aug.; roten är mångårig, men varar dock sällan mer än 5-6 år. Örtstjelkarne äro nedliggande och något finhårige. Småbladen, som sitta 3 tillsamman såsom på klöfver ell. väpling, äro smalare än vanliga Lucernens. Blommorna äro oftast gula, men någon gång litet i rödt fallande. De håriga ärtbaljorna äro krökta såsom en lia eller halfmåne, och innehålla 4-8 ärter. Örtslägtet, som räknas till naturl. Örtflocken med *Fjärillika blommor,* igenkännes med hoptryckt

och i snäckform vriden ärtbalja, samt att pistillen liksom nedtrycker nedersta blombladet, som kallas köl ifrån det öfre, som kallas seglet.

Denna växt skjuter många skott ifrån en rot och formerar vidlyftiga busklika torfvor; och som den tillika icke är ömtålig för våra vintrar, emedan det är en inhemsk ört och växer frodigt så väl på sand och lerjord som i svartmylla, förtjenar den Ängsodlarens uppmärksamhet. De mogna ärtbaljorna samlas om hösten, torkas och frön utsås antingen samma år eller våren derpå, och nedmyllas med en lätt harf eller räfsa; när örten uppvuxit, kan det i mån af sin frodighet afslås en eller 2, stundom ock 3 gånger om sommaren; men man bör dock lemna något oslagit till frö, som icke erhållas förrän roten är årsgammal. När rötterna bli för gamla dör växten ut, och bör derföre genom ny sådd alltid nya rötter framskaffas, då denna växt alltid bibehåller sig. Boskapen äta den, såsom de flesta växter af denna klass, begärligt, och kan i vissa fall föredragas framför vanlig eller utländsk Lucern, som är mera ömtålig, fordrar fetare jord och trifves illa i grannskap med andra slags växter.

Tab. — fig. a. blomma — b. seglet — c. vingarne eller sido-blombladen och kölen, som äro hopväxte — d. blomfodret med ståndare och pistill; stylen är hoptryckt och märket försedt med en knapp; allt är förstoradt. Originalet för figuren växte vildt, nära invid Visby på Gottland.

I.W.P. del.

C.V. sc.

ASCLEPIAS VINCETOXICUM.

HVIT ASKLEPIAS-ÖRT. *Tolk-ört. Hors-kung.* På Finska: *Perhon-kukka.*

Örtstjelken är upprättväxande. *Bladen* äggformiga, spetsiga och finhåriga i kanten. *Blomstjelkarne* utgå från bladfästen, sitta till skiftes och bära små parasollställningar för blommorna.

Linn. Fl. Su. p. 77. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 105. Kl. 5. FEMMÄNN. 2:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1774. s. 250. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 543. *Schkuhr* Bot. Handb. 8:o. 1791. 1. Th. p. 169. tab. 55-56. *Pharm.* Hirundinariæ L. Vincetoxici Radix.

Detta slägtes besynnerliga blommor ge kännetecken, som svårligen bortblandas med de närgränsandes. Blommans håningshus äro fem, ett emellan hvart par af blombladen, försedda med hornlika utskott, som äro fästade vid ståndarnas strängar, nedanför knapparna (antheræ). Den 5-delade blomman är snedt vriden. För hvar blomma blir ett fröhus med ett rum i hvartdera för fröen, som ha ett silkeslikt fjun i spetsen. Syriska Silkesplantan (Ascl. syriaca), som odlas ofta i trägårdarna, den Indiska (Ascl. gigantea), och buskaktiga Silkesväxten från Goda-Hopps-Udden (Ascl. fruticosa), höra till samma slägte, hvilket räknas till naturl. Örtflocken Växter med *Vridna Blommor* (pl:æ Contortæ). Denna art växer vild, icke synnerligen rar i Sverige, på bergaktiga ställen, i bergsrefvor, ganska allmän på Gottland, Öland, finnes äfven i Upland och kring Stockholm m. m., men icke hittills träffad i England. På mångårig rot växer den rak, stundom alnshög, och blommar i Juni ell. Juli. Stjelken är fint strekad och hårig. Bladen sitta mot hvarandra, ha stjelkar, äro fint håriga i brädden och på ådrorna. Blomstjelkarne ha många blommor; på sidorna utskjuta smärre blomstjelkar för andra mindre blomklasar. Blomkronan är hvit, sällan gul, och dess flikar obetydligt vridna. De 5 håningshusen äro tätt förenade och bilda en pip, som tillslutes af pistillens 5-kantiga märke och omgifves af knapparna, i hvilkas 2:ne rum båda körtlarne för den befrödande vätskan hänga inneslutne. *Rafn* anser ståndarsträngarne vara 10, men som de parvis äro

sammanväxte, kunna de äfven anses vara blott 5. Fröhusen äro lansettlika och fröen många med fint fjun. *Medicus* och *Mœnch* skilja denna från de öfriga och gifva den slägtnamnet *Vincetoxicum*.

Ett lofvande namn, huru ofta förleder det icke till falska begrepp! Det latinska Vincetoxicum och franska Dompte-venin ge tillkänna att man ansett växten såsom ett medel emot gift, och om så vore, skulle örten vara af stort värde. Slägtet helgades åt minnet af Grekiska Läkaren *Asclepias*. Roten, färsk, har en vämjaktig lukt, lik den af Apteks-Valerian; men den förloras mest under torkningen; den smakar först sötaktig, sedan skarp. Man har funnit den svett- och urindrifvande, ehuru nu för tiden bortlagd. Åtskillige berömma den i vattensot, skrofler m. m. Af dekokten ha lindriga kräkningar uppkommit. Man föreställer sig lätt att växtens namn gaf henne inträde bland de mest förtjenta medikamenter, och finnes derföre i recepter till alexipharmaca eller medel mot nästan alla krämpor. Emedlertid kan man ej neka att roten är ett verksamt medel på svett- och urin-afsöndringarna; i pulver har man gifvit den till $\frac{1}{2}$ drakma, och af roten färsk, 2-3 drakmer i infusion, hvilket är bäst. Extraktet med spiritus vini är skarpt. — Örtstjelkarne ge, om de rätt behandlas, enligt *Holmbergers* försök, godt lin. De handteras såsom vanligt lin, afskäras när fröet är moget, rötas, bråkas när skäfvorna lossna, och skäftas. Man har i Ungern nyligen af detta slags lin och silke väfvit ett tyg, som skall i profvena vara fint, vackert och, ehuru af 2 alnars bredd, dock ej kosta mer än 1 gyllen alnen. — Getter äta växten, men hästarne icke förr än den är frostbiten.

Tab. — fig. a. blomma — b. de 5 håningshusen som sitta kring fröredningsdel. — c. ståndarne, nedtill hopväxte till en pip, och upptill utgörande fem flikar, som böjas öfver märket — d. en ståndare med knappen af 2 rum, i hvilka körtlarne hänga — e. ståndare, sedd på sidan utan ståndareknapp — f. frömjöls-knapparne, uttagne och hängande vid körteln — g. pistillen frånskild med begge sina stift, betäckta med ett gemensamt trubbigt märke, som har liksom 5 sömmar — h. fröhuset långsefter öppnadt — i. fröet med sitt fjun. — Originalet växte vildt på Gottland.

a
b
c
d
e
f

LINUM CATHARTICUM.

LAXER-LIN. *Vildt Lin. Vild Hör.* På Finska: *Nälkäpellava.*

Örtstjelken är i toppen 2- eller 3-grenig. *Bladen* sitta midtemot hvarandra och äro äggformigt-lansettlika. *Blombladen* äro spetsiga.

Linn. Fl. Su. p. 99. Cl. 5. PENTANDR. 5:gyn. Lilj. Sv. Fl. s. 134. Kl. 5. FEMMÄNN. 5:qvinn. Murr. App. Med. T. 3. p. 490.

Linslägtet, bekant för sin stora nytta i hushållningen, igenkännes från de närgränsande med 5-bladigt blomfoder; 5 blomblad; ett fröhus, som danas öfver blomman, har 10 valvler och 10 rum för frö, hvilka äro ensamma eller ett i hvart rum. Den naturliga Örtflock, hvilken Linslägtet mest liknar, kallas växter med *Storknäbblika fröhus* (Gruinales pl:æ). Denna art, som för sin egenskap att laxera fått sitt tillnamn, blommar i Juni och Juli, har årig och trådig rot och får mogna frön i Augusti eller September; växer på backar och ängar teml. allmän. Örtstjelken är knappt qvarters hög, ofta mycket mindre, rak, trind och glatt; blomstjelkarne äro mest 3 i ändan på örtstjelken; de äro under blomningstiden upprättväxande, men före blommornas utsprickning nedhängande. De nästan blågrå bladen äro utan stjelkar och helbräddade. Blommorna äro hvita med spetsiga blomblad. Pistillerna äro vid basen hopväxta och ha små tänder emellan sig. Ståndarne äro hopväxte såsom i Monadelfist-klassen, hvilket visar slägtskapen med Harsyran och Storknäbbslägtet (Geranium). Fröhuset är nästan kägelformigt.

Laxerlinet smakar bittert och något sammandragande. Saften antar med jernvitriol svart färg. Af torra växten tages ett qvintin, som i form af infusion eller te skall förorsaka öppning. Den säges äfven vara urindrifvande. Utom andra äldre auktorer hafva *Coste* och *Villemet* bekräftat växtens laxerande kraft. v. LINNÉ berömde den och alla komma deri öfverens att växten verkar öppning säkert och utan olägenhet. I pulverform ges den ända till 1 drakma; den kan äfven förenas med eremor tartari och anisfrö. I för stor dosis väcker den kräkning. Det vore önsk-

Linum Catharticum.

ligt att de Läkare, som dertill hafva tillfälle, ville med denna växt, som visserligen icke är kraftlös, anställa sådana försök, som närmare bestämde dess egenskaper och nytta.

Tab. — fig. a. fullkomlig blomma — b. blomfodet med ståndare och pistiller — c. fruktämnet och pistillerna — d. en ståndare — e. ett blomblad; allt förstoradt. Originalet växte vildt på Gottland.

251

JWP del

CV f

AGARICUS CAMPESTRIS.

FÄLTSVAMP. *Champignon.* På Finska: *Nummen-sieua.*

Hatten är ofvanpå kupig, mjölkhvit eller smutshvit, slät eller fjällig, i början med ljusröda, sedan svartbruna, olika långa skifvor, som nedtill äro afrundade och icke fästade vid foten.

Linn. Fl. Su. p. 442. Cl. 24. CRYPTOGAM. Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. s. 445. Kl. 16. LÖNNGIFTER. Svampar. *Persoon* Synops. Fungor. p. 418. *Sowerby* English Mushrooms tab. 305. Schriften d. *Berl. Naturf.* Fr. 5 B. Medical and Chir. Review 1804. Jan. — *Fischer* Naturgesch. v. Livl. 8:o. 1778. p. 317. The Art of Cookery by a *Lady* 1778. 8:o. Art. *Catchup.*

Fältsvampen, som allmännast är känd under namn af Champignon, ett namn som likväl med lika skäl kunde tilläggas alla svampar, räknas till Skifsvamparna, framkommer om hösten i Augusti och September, samt finnes vissa år ymnigt, helst på fet och väl gödd jord så väl på öppna som skuggrika ställen. Det gifves af densamma 2 betydliga artförändringar; den ena, som år 1804 tidigast visade sig kring Carlberg, har en hvit, eller något i smutsgult fallande pergamentslik hinna, som omklåder den i början kupiga, sedan mera platta hattens öfra sida. Skifvorna äro olika långa, i början blekröda, och sedan mörkare, till dess de bli svartbruna; de kortaste sitta fast vid hattens brädd eller yttre kant; de längsta äro vid foten nedifrån afrundade och fästade endast med sin öfra kant; den nedre är således fri. Foten är vanligast jemnsmal, krithvit, slät i synnerhet ofvanför ringen eller på den del som hatten betäckt, och ehuru den icke egentligen kan kallas pipig, är den likväl midtuti långsefter fylld med en glesare väfnad, ofta lik tät spindelväf; utvertes har den en ring, som varit förenad med hattens brädd, men som under dess utveckling slites derifrån; ofta finnes icke denna ring på foten. En annan varietet, som träffades senare på hösten, hade pergamentslika beklädningen mera smutsgul eller hvitaktig; skinnet sprack sönder och bildade mörka, stora fjäll eller slarfvor, som utan ordning synas på hatten. I öfrigt äro de till lukt och smak samt form alldeles lika, så att de synas mig icke förtjena att under olika namn beskrifvas. Hr. Prof. *Swartz* har observerat en annan, som förekommer sällsammare; den är större, flera växa tillsammans, foten är lökformig nedtill och ringen mycket tydligare; skifvorna äro rödare och hatten helt hvit, ofta fjällig. Denna är Agaricus edulis hos *Persoon* p. 418, eller Ag. arvensis hos *Schæffer.*

Då *Horatius* säger att Fältsvamparne äro de bästa (- - pratensibus optima fungis — natura est. - -), synes det troligt att Romarne den tiden satte stort värde på dem.

Agaricus Campestris.

Deras efterträdare Italienarne, som kalla denna och flera hithörande svampar *Pradelli*, hafva utspridt bruket att äta dem, äfven till andra länder. Denna är ofta full af larver eller mask, och kan då vara skadlig att förtära. Jag har samlat unga nyss uppväxta Fältsvampar, som sönderstyckade visade icke minsta spår af larver; men samma stycken förvarade i tilltäppta glas, hade inom ett dygn derefter flera tydliga larver, till hvilka äggen således måste blifvit lagda redan innan svampen genombröt jordskorpan. De svampar, som till mat skola användas, böra samlas ännu unga, rensas och genast läggas i ättika, spiritus eller kokas, i afsigt att om möjligt är, betaga lifskraften hos de Insektägg, som tilläfventyrs kunna finnas i svampen. Skifvorna, på hvilka fröen sitta, kunna strös på drifbänkar eller andra väl gödda ställen i trägården, då Champignoner uppväxa, och om väderleken är gynnande, får man tillfälle att förnya skörden stundom flera gånger. En större förändring odlas ofta på dertill gjorda anläggningar, på Franska Maules kallade, som täckas med sand och groft strö. På sådana svampar, rensade och sönderskurna, ombytes flera gånger vatten, innan de anrättas eller inläggas. När svampen är något gammal och skifvorna mörka, plär köttet i hatten blifva tunt och mycket larver infinna sig att uppäta detsamma. En i 4 delar klufven Spansk lök, lagd tillika med svampar skurna i stycken i en på elden satt kastrull utan vatten, skall genom antagande af annan färg, tillkännage svamparnas skadlighet, enligt en uppgift af *Thuillier*. På lika sätt som vid n:o 173 om Risksvampen nämdt är, användas Fältsvampar både att inläggas till vintern, torkas på trådar och att ätas genast. *Fischer* berättar att man af denna svamp, med salt och så kallad Askalottenlök samt stark köttsoppa skall kunna bereda ett slags soja, som är välsmaklig, men kan ej länge förvaras. Engelsmännens *Catchup*, som brukas i såser till kött- och fiskrätter, beredes af ätliga svampar och i synnerhet af denna på flera sätt; t. ex. af 1 gallon starkt gammalt öl, 1 ℔ Anchovis, 1 ℔ Askalottenlök (All. ascalon.), 1 lod Muskotblomma, 1 lod kryddneglikor, ½ lod hel peppar, 3-4 st. Ingefärsrötter, 4 ℔ af svampen rensad och fint sönderskuren. Detta kokas vid lindrig eld täckt, till dess hälften återstår, då det silas genom hårduk; det lemnas sedan att kallna, fylles på små buteljer, som väl korkade kunna bevara såsen oskadad många år. Ett skedblad är nog till 1 ℔ smält smör, för att ge god smak åt såsen. Andre salta först de rensade svamparne, låta dem stå öfver natten, koka dem ett par minuter och sila ifrån saften, som sedan kokas med kryddorna och kallnad förvaras. Somlige nyttja rödt vin i stället för öl och tillsätta pepparrot, lök, lagerblad, utom de andra kryddorna.

Tab. — fig. a. en fullväxt svamp sedd på sidan och uppifrån — b. en genomskuren eller långsefter klufven — c. en ung nyss uppvuxen svamp.

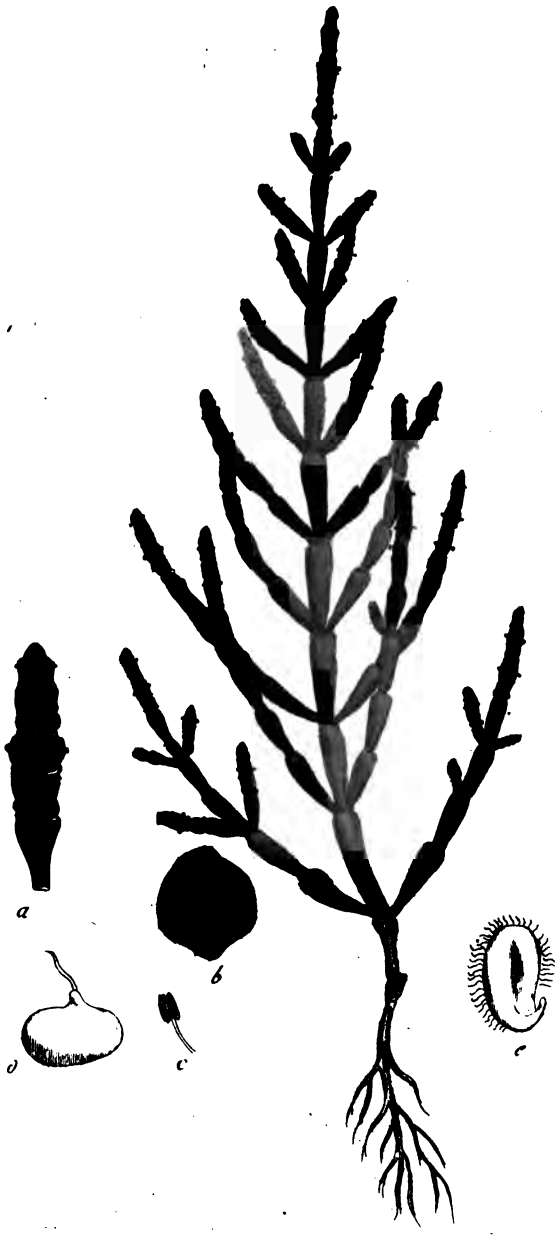
a
b
c
d
c

SALICORNIA HERBACEA.

ÅRIG SALTÖRT. *Soda-ört.* På Finska: *Suola-yrtti.*

Örtstjelken är saftig, grenig och ofta utsperrande; ledfull med omvändt kägellika trinda *leder,* som merendels upptill äro platta och liksom klufna.

Linn. Fl. Su. p. 1. Cl. 1. MONANDR. 1:gyn. (Salicorn. europæa: herbacea). *Lilj.* Sv. Fl. s. 2. Kl. 1. ENMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 4. p. 284. *Pallas* R. d. d. Russ. R. 4:o. 1771. T. 1. p. 479. Tab. a. f. 1. &c. *Ejusd.* Illustrat. plantar. imp:fe. l. nond. cognitar. Fasc. 1. 2. 1803. *Schkuhr* Bot. Handb. 1. Th. 8:o. 1791. p. 5. Tab. 1. *Pharm.* Sal Alkali l. Soda.

Ändtligen mottager Sv. Bot. en växt af första klassen i det konstiga Plantsystemet. Den räknas till naturl. Örtflock. *Sallats-* ell. *Kålväxter* (Oleraceæ pl:æ), och växer allmän vid åtskilliga af Sveriges hafsstränder, i synnerhet på Gottland, hvarest Utgifvaren Hr. Ryttmäst. *Palmstruch* fann den späd i början af Juli; den blommade mot slutet af Aug. Slägtkarakteren är enl. v. LINNÉ att ha tjockt uppblåst blomfoder, utan flikar; blombladen saknas äfven; ett frö bildas för hvar blomma. *Pallas* betraktar blomman såsom utan blomfoder med 3 fjäll, som innesluta fröredningsdelarna och fröet. Saltörtens greniga rot varar blott ett år. Örtstjelken qvarters hög, växer upprätt; grenarne utskjuta 2 och 2 från nedersta eller spetsiga ändan af hvar led, och bestå af mindre leder, af hvilka de yttersta bära blommor, som sitta nästan aldrig ensamma, utan 3 tillhopa, insänkta rundtomkring i ledstycket. Dessa blommor af en egen bildning täckas med en köttaktig hud i stället för blomfoder, hvilken upptill öppnas genom en knappt märklig spricka, öfver hvilken är en ganska liten rödlett trekantig flik; förbi denna och genom sprickan utträngер vid blomningstiden en ståndare med sin runda knapp och pistillen med sitt märke. Fruktämnet och sedermera fröet, omgifvit med sin hud (arillus), sitter gömdt i den af blomman danade grop eller insänkning, som bäst synes på torra stånd sedan fröet utfallit. Hr. Prof. *Swartz,* som granskat mångfaldiga Saltörtsblommor, försäkrar att denna art aldrig förekommit honom med mer än *en* ståndare, *en* pistill och *ett* frö i hvar insänkning. Hvad *Pallas, Forster* o. fl. andre tro sig häremot hafva observerat, torde således derigenom bäst kunna förklaras, att de vid sina undersökningar misskänt andra arter för denna. Den hittills såsom artförändring antagna, med mer upprätt växande stånd, tjockare grenar och rödaktig färg, har *Pallas* ansett som särskilt art och kallat den *Salic. acetaria,* hvilken utan tvifvel är densamma som Prof. *Vahls Sal. purpurea, varietas.*

Örten väcker en salt och stickande smak på tungan; torkad ger den efter förbränning mineraliskt lutsalt eller

T

Salicornia Herbacea.

Soda, som brukas vid såpsjuderier, glasbruk, på apoteken m. m. Askan hyser dock vanligen endast ett slags koksalt, emedan Sodan är smittad med saltsyra. Men åriga Saltörten ger icke mesta Sodan och förtjenar således icke namn deraf. Salsola sativa och Soda m. fl. odlas till detta ändamål och lära ge den ymnigaste och bästa. I Spanien, England o. fl. st. brännes och utskeppas Soda i myckenhet; från Valencia utföres årligen minst 150,000 centner. Från Orienten eller Levanten kommer mycken Soda; den ifrån Alexandria värderas mest. De flesta vid hafvet växande örter ge Soda (jfr n:o 191). Redan *du Hamel* visste att Salsola Soda ju längre den växte från hafvet, ju mindre lutsalt gaf örten. *Pallas* fick af Salsola prostrata, som vuxit på stenig jordmån i Taurien, lika delar Soda och Pottaska eller vegetabiliskt lutsalt. Han anmärker äfven att unga salthaltiga växter hämta genom rötterna sin mesta näring af jorden och ge mest alkali; de äldre deremot nära sig mer af luften, och ge mindre salt. På olika orter nyttjas olika växter till Soda-beredning. De mest brukliga äro kanhända Sals. Soda och sativa; fröen af dem sås på de af hafsvatten tillförene öfversvämmade ställen mest nära hafsstranden, då sanden eller jorden omröres väl och hålles ren för ogräs; efter ett par veckor gro fröen, och när växten börjar gulna eller bli röd, uppryckes den, bindes i knippen, torkas, då fröen, som skola förvaras, utfalla och samlas. Sedan brännas knippena i gropar, som gräfvas i fast jordmån eller stenläggas i bottnen; när första påläggningen uppbrunnit, lägges mera på, och detta förnyas till dess gropen är full af aska, hvilken blir stenhård derigenom att lutsaltet och jordaktiga delarne antaga af hettan en förglasningsgrad. Derigenom förloras väl en del af sodan, men hvad som är löst eller i små stycken kan ej så väl förvaras eller bibehållas, hvarföre det underkastas ny bränning och blir då hårdt samt i stora stycken. Denna Soda är mer eller mindre ren, blandad med jord, saltsyra och andra främmande ämnen. Den sämsta drar fuktighet ur luften, är blandad med småstenar, luktar illa då den löses i vatten, smakar såsom kökssalt och fräser icke tydligt med syror. Åtskillig Soda luktar svafvellefver eller likt ruttnade ägg ell. nyss afbrändt krut, samt innehåller mer koksalt än ren Soda. — Åriga Saltörten kan ätas frisk med olja och ättika; äfven ock inlagd med ättika och peppar att förvaras såsom sallat om vintern. I brist på koksalt kan färskt kött deri med fördel inpackas och förvaras. Mot gulsot, krampslag och i synnerhet skörbjugg, användes växten och är lindrigt laxerande. Af renadt Soda-salt är dosis ett par qvintin dagligen; det ges mest i förening med någon fin tvål och bäskt extrakt. Orten bränd till aska brukas att gnida svarta tänder med, för att få dem hvita Den är ett begärligt boskapsfoder, men att torka tillika med annat foder är den otjenlig, ty den drar fuktighet ur luften och skadar dermed fodret af andra växter.

Tab. — fig. a. en blomförande gren — b. blomma med spricka och 3kantig flik, till utgång för ståndaren och pistillen — c. ståndaren — d. fruktämnet och pistillen — e. fröet; allt förstoradt. Originalet växer vildt på Gottland, en half mil ifrån Klinte hamn vid hafvet.

253.

POTENTILLA FRUTICOSA.

BUSK-POTENTILL. *Tok.*

Busken är mycket grenig och upprätt. ***Bladen*** sitta till skiftes, äro 3- eller 6-delade, med helbräddade och inunder hvitludna småblad.

Linn. Fl. Su. p. 176. Cl. 12. ICOSANDRA. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 204. Kl. 8. TJUGOMÄNN. mångqvinn. *Smith* Fl. Britt. 2. p. 547. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. Th. p. 54.

Potentillslägtets kännemärken äro redan vid n:o 15a anförda. Denna art igenkännes lättast genom sin trädaktiga stam och växt i form af en låg buske af 1 till 2 alnars höjd vid pass. Bladen, som ha stjelkar, äro något tillbakaböjda, de nedersta med 5 eller 6 småblad, de öfra stundom med 3 sådana. Bladskärmarne omfatta stjelken. Blommorna äro ensama, gula, sittande i toppen, och ha stjelkar. De 5 yttersta blomfoderflikarne, likna blad, och äro utbredda. Blombladen äro nästan runda eller omvändt hjertformiga. Fruktfästet är hårigt. På Ölands östra uddes fuktiga ängar, i synnerhet der snön sent bortsmält och vattnet qvarstannat, växer den vild och allmän samt blommar ifrån Juni till Augusti. — Den förekommer äfven i norra delen af England, i Siberien och fl. st.

För sina prydliga guldgula blommor skull är denna växt inflyttad i trädgårdarna och kan planteras i häckar, som dock länge äro nakna emedan bladen slå sent ut. Den älskar fuktig jord och fortplantas lättast med rot-telningar, samt innehåller i likhet med sina samslägtingar ett sammandragande ämne och bör kunna användas vid garfning. På Öland hopbindas deraf qvastar till hvarjehanda behof, emedan busken är ganska grenig.

Tab. — fig. a. ståndare förstorad. — b. blomfodret i nat. storlek. — c. pistillen och fruktämnet förstorade. Originalet växte odladt i Hr. Prof. *Swartz's* trädgård.

254
a.
b.
III. Palmstruch del. &c.

254.

LATHYRUS LATIFOLIUS.

BREDBLADIG LATYR.

Örtstjelken är liksom vingad. *Småbladen* elliptiska. *Klängena* ha 2 blad vid basen. *Blomstjelkarne* äro mångblommiga.

Linn. Fl. Su. p. 252. Cl. 17. DIADELPH. 10:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 325. Kl. 14. TVÅKULLR med Ärtbalj. *Smith* Fl. Britt. 2. p. 766.

Den Tartariska växt, som hos oss är känd under namn af Ardacker eller Jordmöss (Lath. tuberosus), och hvars rötter nyttjas liksom potates, räknas till detta slägte, af hvilket Sv. Bot. redan emottagit en art (n:o 49). Latyrslägtet har en platt, ofvanpå luden och utåt bredare styl och de 2 öfre blomfoderflikarna kortare än de öfriga. Det räknas till naturl. örtflocken: växter med *fjärillika blommor* (pl:æ papilion:æ) eller Ärtklassen. Bredbladiga Latyrens rot är grenig och mångårig. Örtstjelkarna kunna bli 2-3 alnar långa, äro greniga, 4-kantiga med utstående långt nedlöpande bladlika hinnor, som göra dem liksom vingade. Småbladen äro breda, elliptiska och mångådriga. Klängena äro ofta 5-klufna. Bladskärmarne äro bredare än stjelken och upptill äggformiga. Blommorna, som äro talrika, utspricka i Juni, Aug., äro rosenröda, stora och vackra. Den trälfas vild i Bohuslåns skärgård, i England och Tyskland, och liknar Skogslatyren (L. sylvest.) men är större; ännu mera är den öfverensstämmande med *Lathyrus heterophyllus*, som har längre och något smalare blad.

Växter af denna klass och i synnerhet af den underdelning hvars fröhus äro ärtbaljor, trifvas mest bland buskar och fordra starkare växters stöd, på hvilka de genom sina klängen fästa eller slingra sig uppåt. De äro äfven begärliga foderslag, och odlas derföre ofta i afsigt att tjena hemtamda boskapen och hästar till föda. Inga afgörande försök, som äro mig bekanta, ha blifvit med denna art anställda; men jag tviflar icke att den under sådana villkor, som med växtens natur äro enliga, kunde bli ett foderslag, värdigt den omtanka, som man redan gifvit många andra. Hos Hr. LandsKammer. *Ljungh* i Småland har den blifvit sådd och trifdes väl, samt växte frodigt bland det öfriga gräset.

Tab. — fig. a. ståndare och pistill något förstorade; — b. fröskida eller ärtbalja i nat. storlek.

255
a
b
c
d
J W P del
C V f

TEUCRIUM SCORDIUM.

VATTEN-TEUKER.

Örtstjelken är utbredd, föga grenig. *Bladen* äro aflånga, sågtandade, utan bladstjelkar. *Blommorna* ha egna stjelkar, som utgå parvis från bladens fästen.

Linn. Fl. Su. p. 200. Cl. 14. DIDYNAM. Gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 245 Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Smith* Fl. Britt. 2. 606. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 114. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 130. *Pharm.* Scordii Herba.

Blommorna i denna klass ha ett eget utseende, som man liknat vid ett mennisko-ansigte. Man kallar det öfra blombladet den öfra läppen, och denna är hos arterna i Teukerslägtet delad i 2:ne delar, som äro åtskilda eller vända åt sidorna. Ståndarne äro utstående utom blomman. Slägtet räknas till nat. örtflocken: Växter med *kranslikt fästade blommor* (plæ verticillatæ). Denna art växer i kärr och på fuktiga ängar i Tyskland, England, på Gottland, Öland, i Skåne o. fl. st. Roten är trådig, mångårig, och de purpurröda blommorna utspricka i Juli eller Aug. Örtstjelkarne ligga utåt jorden, äro 4-kantiga, fårade, håriga och fulla med blad, hvilka äro nästan fintludna. Blomstjelkarne äro oftast 2 och 2, och blomfodret ludit; stundom sitta 6-8 blommor i hvar krans.

Af en eterisk olja, som växten innehåller, härrör dess löklika lukt, hvilken kännes om bladen gnuggas; och den meddelas åt mjölken, då kor ätit örten. Den är äfven ganska bäsk, något hettande, magstärkande, svettdrifvande och tjenlig mot röta, samt brukad utvertes mot sår, till och med mot kallbrand, dock oftast i förening med andra tjenliga medel. Man har försökt den mot maskar, och påstått att den fördrifver mal, om den lägges bland kläder. Då denna medicinalväxt odlas, är nödigt, att om våren tunt betäcka ståndet med jord; om de lemnas ohöljda, sätter vårsolen lätt safterna för tidigt i omlopp, hvaraf växten dör ut. Såsom hettande bör den ej gifvas åt lungsigtiga med sår i lungorna. Ett mos (Elect. Diascord. Fracastorii), som bereddes fordom af nära 20 särskilta ämnen, fick namn af denna ört, och berömdes ganska mycket i de flesta krämpor, men i synnerhet mot diarré; ansenligt förkortadt och enklare till sin sammansättning är det ännu bibehållit och brukadt under namn af *Skordie-mos* (Elect. e Scordio), hvilket utom andra verksamma medel, innehåller 1 gran opium i 3 qvintin eller rättare 10 skrupler af moset.

Tab. — fig. a. en hel blomma uttagen ur blomfodret. — b. blomfoder med pistill. — c. blomma, öppnad att ståndarna synas. — d. pistill och fruktämnen. Originalet växte odladt.

---

b
a
c

LYTHRUM SALICARIA.

RÖD FACKEL-ÖRT.

Bladen **sitta mot hvarandra, äro lansettlika och vid basen hjertformiga.** ***Blommorna*** **ha 12 ståndare och sitta i form af ax.**

Linn. Fl. Su. p. 161. Cl. 11. DODECANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. p. 154. Kl. 7. TIOMÄNN. 1:qvinn. *Smith* Fl. Britt. T. 2. p. 510. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 510. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. p. 3. *Pharm.* Salicariæ l. Lysimachiæ purp:æ Herba, Radix, Flores.

Det är icke sällsynt att träffa denna prydliga växt, med sina purpurröda blommor, som höja sig öfver de flesta andra kärrväxter, i Juli eller Aug., på fuktiga ställen och vid stränderna af bäckar och strömmar. Slägtet, som räknas till naturl. örtflocken: Växter med *blombladen fästade på blomfodret* (pl:æ Calycanthemæ), igenkännes med 12-kluf-vit blomfoder under frukten; 6 blomblad fästade på blomfodret, och fröhus med 2 rum för många frö. Denna artens mångåriga rot är trädaktig och grenig. Örtstjelkarna bli 1-2 alnar höga, upprätta, greniga, 4,-6 eller 8-kantiga. Bladen sitta mest mot hvarannan 2 och 2, men stundom 3 och äfven 4, utan bladstjelkar, ofvanpå glatta, under fintludna. Blommorna sitta i krans i axet. Blomfodret är rödt och blombladen aflånga, vågiga. Af ståndarna är hvarannan längre, och alla inåt böjda. Fröhuset är litet och elliptiskt.

Örten förtjenar visserligen Läkares uppmärksamhet. Många exempel bestyrka dess nytta i långvariga diarréer med slapphet i tarmkanalen. Så väl inom som utom Sverige äro lyckliga försök med denna växt anställda. *Blom* m. fl. ha funnit den nyttig äfven mot rödsot. Bladen innehålla jemte ett slemämne äfven ett annat något sammandragande. Dosis af bladen i pulverform är 1 drakma morgon och afton eller ock 3 gånger om dagen, sedan affårande medel föregått. Dekokt på örten så väl som på roten kan äfven användas; men blommorna ha visat en stridig verkan. *Sagar* berömmer örtens bruk i hvita flussen och blodspottning.

Tab. — fig. a. blomma något förstorad. — b. ett öppnadt blomfoder med ståndare, pistill och fruktämne mycket förstoradt. — c. blomfoder något förstoradt. Originalet växte vildt.

257.

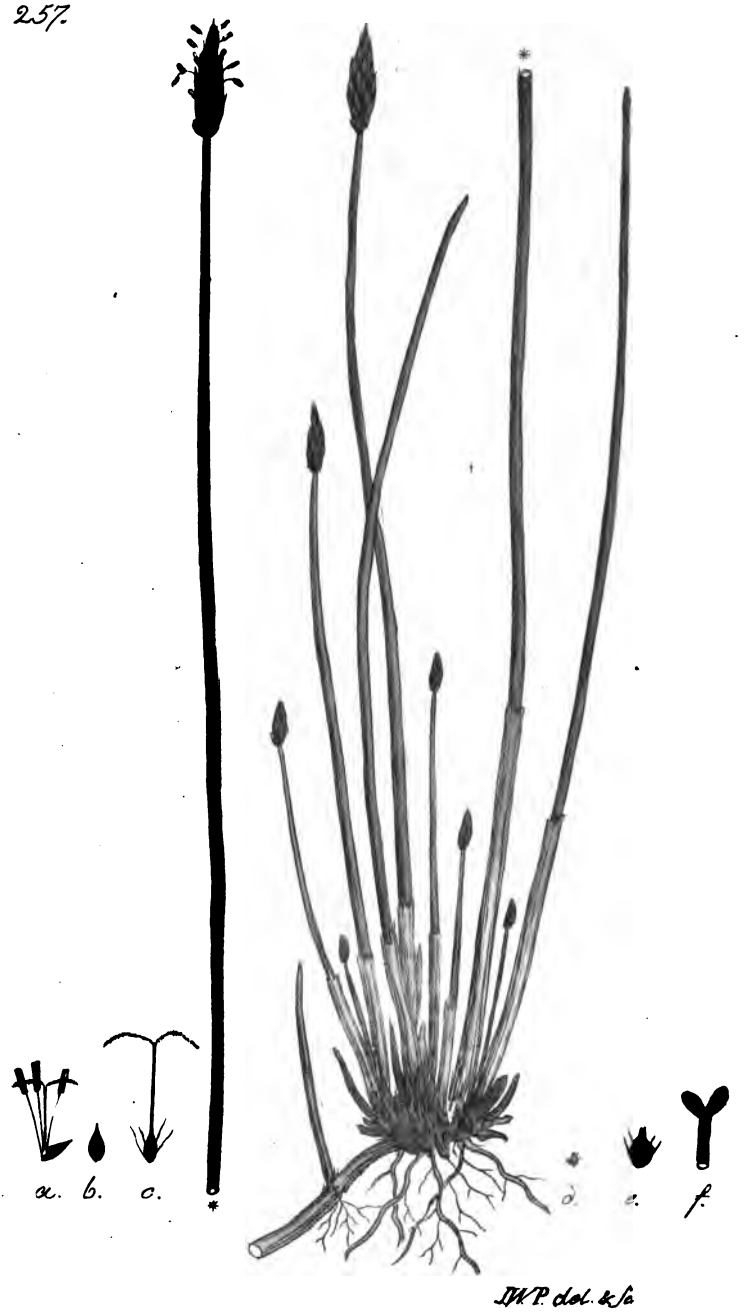

J.W.P. del. & sc.

257.

SCIRPUS Palustris.

Kärrsäf. *Knappsäf. Sälta.*

Roten är krypande. *Strået* är trindt, utan blad, med slidor vid roten, och ett ensamt aflångt ägglikt ax i toppen.

Linn. Fl. Su. p. 15. Cl. 3. Triandr. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 17. Kl. 3. Trikänn. 1:qvinn. *Smith* Fl. Britt. 1. p. 48. *Rafns* D. og Holst. Fl. 1. s. 491. *Leers* Flora Herbonens. 8:o 1789. p. 10.

På Kärrsäfvens trinda, ledfulla, fjälliga och något krypande samt mångåriga rot, uppväxa i kärr och små bäckar stundom alnshöga raka strå, som vid roten eller basen äro försedda med trubbiga slidor. Rotbladen likna stråen, men äro kortare, och kunna anses som ofruktbärande strå. Axet varierar till storleken, är spetsigt och har spetsiga fjäll, som ligga på hvarannan; de 2 nedersta sitta midtemot hvarann, äro bredare än de öfriga, trubbigare och utan fröredningsdelar. Fruktämnet är tjockt, ägglikt och spetsigt. Fröet får 4 styfva korta hår vid basen. Stylen är 2-klufven. Blomningstiden är i Juni och Juli. Gräset förekommer olika högt (Jfr n:o 150—240).

För svinen är i synnerhet färska roten en begärlig föda, men torkad äta de den icke. Kor och får förtära icke växten, men getter och hästar skola äta den, i synnerhet om den växer så nära hafvet, att saltvatten stundom får öfverskölja den, hvaraf den blir för dem smakligare.

Tab. — fig. a. fullkomligt blomster. — b. blomsterskal. — c. pistillen med fruktämnet. — d. frö i nat. storlek. — e. frö. — f. öfra ändan af strået med de bredare axfjäll som äro ofruktbärande och sitta vid axets bas; allt förstoradt, utom fig. d. — Fröredningsdelarne äro lånte af *Leers* Flora. Originalet för figuren var torkadt.

256.

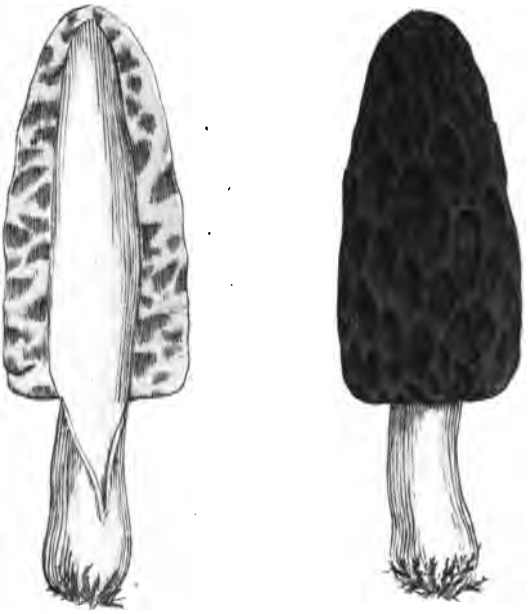

b a

MORCHELLA ESCULENTA.

(*Phallus esculentus.* LINN.)

ÄTLIG MURKLA. På Finska: *Huhta-sieni.*

Hatten är aflångt ägglik, nedtill hopdragen, med upphöjda och oredigt i nätform sammanlöpande ränder. *Foten* är slät, jemntjock och ini tät.

Linn. Fl. Su. p. 455. Cl. 24. CRYPTOGAM. Fungi. (Phallus esculentus) *Lilj.* Sv. Fl. s. 456. Kl. 16. LÖNNGIFTER. Svampar. *Persoon* Syn. Fung. p. 619. *Sowerb.* Engl. Fung. s. 51. fig. dextra.

Murkelslägtet utmärker sig med hattens öfre gropiga yta, och man tror att fröen döljas inom dessa gropar. Derigenom är det ibland svampflocken tillräckligen skildt från Skifsvampar, Pipsvampar och de öfriga slägten; men med *Phallus* och *Helvellæ* har *Morchella* större likhet. *Persoon* hade afseende på dessa svampars olika slarfva (volva) och ställe för fröen, hvarföre han skilde ätliga Murklan från Phallus-slägtet, hvilket tyckes vara billigt. Ätliga Murklan växer ej stor, den afritade är ibland de största. Hatten hänger som en mössa på foten och är nedtill hopdragen. Svampen förekommer stundom nog ymnigt på skogsängar och svedjeland om våren, ofta tillika med en annan, hvaraf *Persoon* gjort en egen art, under namn af *Morch. patula*, som från ätliga Murklan derigenom är skild, att hatten ofvanpå har rutformiga eller rhomboidaliska gropar och dess nedre kant är öppen eller utstående från foten, som är ihålig eller pipig.

Den användes torkad på trådar till soppor, frikassé, såser m. m. och säljes på torgen till godt köp. Vanligen brukas endast hatten, men foten kan äfven användas. Getter sägas begärligt uppsöka och förtära svampen.

Tab. — fig. a. hel svamp. — b. en längs efter klufven. Originalet, som varit torkadt, uppblöttes och afritades då, under jemförelse med figuren i Flora Danica.

259.

WP. del. et sc.

EMPETRUM NIGRUM.

SVART KRÅKBÄRSRIS. *Kråkling. Skråken. Loppris.*

På Finska: *Kraaku. Varexen-marja.*

Buskstjelkarne äro korta, nedliggande, grenige. *Bladen* barrlika, ligga stundom som taktegel och sitta ofta i krans kring stjelken. *Blommorna* sitta ensamma mot grenarnas ändar vid bladfästen, och äro än 2-byggare, än 2-könade, än sambyggare.

Linn. Fl. Su. p. 354. Cl. 22. DIOECIA 3:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 73. Kl. 4. FYRAMÄNN. mångqvinn. *Smith* Fl. Britt. 3. p. 1072.

Slägtet räknades af v. LINNÉ till den Växtklass, som han utstakat för sådana Örter, hvilka på särskilta stånd hade blommor af olika kön. Men denna lågt växande buskart har stundom hanblommorna på ett stånd och honblommorna på ett annat; ofta träffas båda blomkönen på samma buske och man har äfven inom samma blomma observerat dem förenade. Slägtet kommer närmast Ljungväxterna eller till naturliga flocken: *Tvåhornade* (bicorn.), och kännes med 3-deladt blomfoder, 3 blomblad; 3 eller 9 hårfina ståndare i hanblomman; och i honblomman 9 märken, samt ett bär, som sitter öfver blomman. Denna art liknar Ljung (n:o 53); grenarne växa uppåt och äro ofta skrofliga af qvarsittande bladstjelkar. Bladen äro glatta, utom i bräddarne der fina hår synas, nästan 3-kantiga, aflånga, trubbiga, med små bladstjelkar försedda, tillbaka böjda och mörkgröna. Blommorna äro ljusröda, och sitta ensamma mot ändarna af förra årets grenar, nästan utan blomstjelkar, med 3 eller flera aflånga blomblad; strängarne äro ganska långa, röda och ståndarknapparne mörk-röda eller svarta; hos 2-könade blomman är blott en ståndare bördig; hos honblommorna ofta alla ståndarne ofruktsamma (Jussieu). Fruktämnet är klotrundt och något nedtryckt, med kort enkel styl; de 9 märkena sitta tillbakaböjde i stjernform. Bäret är klotformigt och svart då det är moget; fröen, som äro 9, ligga inom det samma i

ring. Buskväxten träffas på somliga ställen allmän bland ljung på bergig, mager och högländt jordmån, i synnerhet i nordliga trakter, och blommar om våren i Maj; men den växer äfven på sumpiga mosslupna magra ställen.

Den yttre barken, som affaller, är mörk, täckande den inre gula, och innehåller förmodligen garfämne. Bären skola, då de förtäras, orsaka någon, men obetydlig hufvudvärk; hos foglar färga de exkrementerna röda, och sätta äfven med alun röd färg på tyger.

Tab. — fig. a. honblomma. — b. hanblomma. — c. en 2-könad blomma. — d. fruktämne med pistill och stjernformigt märke. — e. blomblad. — f. ett bär i naturl. storlek. — g. en gren med 3 blad, hvaraf ett ses på baksidan som är kölformig. Alla fig., utom f., äro förstorade. Originalet var vildt växande.

b
c
d
W.P. del. et fe

SEMPERVIVUM TECTORUM.

VANLIG TAKLÖK. *Huslök.* På finska: *Katto-laukka.*

Rotbladen äro omvändt äggformiga; de på örtstjelken lansettlika och till skiftes sittande; alla tjocka, saftfulla och i brädden håriga. ***Rotskotten*** ligga utåt sidorna.

Linn. Fl. Su. p. 164. Cl. 11. DODECANDR. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2, 231. Kl. 9. MÅNGMÄNN. mångqvinn. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 350. *Smith* Fl. Britt. T. 2. p. 522. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. Th. s. 15. *Pharm.* Sedi maj. I. Sempervivi maj. Folia.

Taklöks-slägtet, som förmodligen endast för sina saftiga blad fått namn af Lök, har ett 12-deladt blomfoder nedom frukten, 12 blomblad och lika många fröhus för många frö i hvartdera. Dess naturl. Örtflock kallas *Saftiga växter.* Vanliga Taklöken har mångårig trådig rot, som utom den upprättväxande ½ aln långa Ortstjelken och de många rotbladen, utskjuter bladiga, rödaktiga, nedliggande sidoskott. Örtstjelken är trind, saftig, fintluden, med en mångblommig blomqvast i toppen. Rotbladen, som äro större, ligga utåt jorden omkring örtstjelken. Blommorna äro fintludna, med lansettlika vid basen hopväxta blomblad, som äro längre än ståndarna. *Ehrhart* fann 24 i stället för 12 fruktämnen, sittande i cirklar; de yttersta blifva merendels ofruktsamme. *Medicus* har observerat andra afvikningar, och nästan alla blomdelarnas antal är föränderligt från 6 — 12 till 18 och deröfver. På hvart fruktämne finnes vid basen en håningskörtel; de platta fröen ligga ordenteligen på hvarandra längsefter inom de smala spetsade fröhusen, som öppna sig mognade på inra sidan. I Juli eller Augusti blommar den med rödbruna blommor, och växer på gamla halmtak eller torftak, i synnerhet i Skåne och på Gottland; men finnes äfven på berg, klippor och gamla murar.

Örten är nyttig, och torde förtjena mera uppmärksamhet än den vanligen erhåller. Den syrliga något sträfva saften, blir mjölkhvit och stadig som en salfva, om stark Spiritus Vini tillblandas, eller om antingen lutsalts upplösning eller vattenaktig Salmiaks-spiritus tillslås. Mot torsken hos barn berömmes utpressade saften, kokad med

Sempervivum Tectorum.

lika mycket håning och ganska litet alun; med en pensel strykes litet häraf på tungan hvar timma, och då torrskorpan bortfallit, brukas i stället Qvittenslem med Taklökssirap, lika af hvardera. Till gurgelvatten användes i Halsfluss (angina) taklökssaft och håning. Linneskaf, som blötes i saften, läggas på Ammors spruckna bröstvårtor och ömsas ofta, att det ej må fasttorka. Bladen bultade läggas i linne på blinda verkande hemorroider. Och när man efter ljumt fotbad bortskurit liktornar, skall det vara förträffligt att morgon och afton pålägga bladen af taklök, sedan hinnan på bladets ena sida förut är borttagen. Mot brännskador tjena de till omslag; och det tjocka, som faller till botten, då saften blandas med sprit, skall borttaga fräknar ur ansigtet. Mot Dysenteri berömmer *Boerhaave* saften invertes, och *Pereboom* har trott sig finna den med sprit förenad, tjenlig i krampaktiga sjukdomar. Utvertes mot sår och huders skador rekommenderas den äfven. Men dess utropade nytta mot döfhet, då saften skulle drypas i örat, har *Schkuhr* utan nytta försökt. Bladen skola och kunna stufvas och anrättas såsom Portulak, samt ätas.

Tab. — fig. a. blomfästet med de fruktbärande pistillerna midti och de ofruktsamma rundt omkring. — b. ett förstoradt fruktämne med pistill och en vid basen sittande flik eller håningshus. — c. ett klufvit fröhus, så att fröen synas. — d. en ofruktsam pistill. — e. ett blomblad med en ståndare i natürl. storlek. Originalet växte vildt.

a.
b.
c.
d.

261.

ALCHEMILLA VULGARIS.

ALLMÄN DAGGSKÅLS-ÖRT. *J. Mariæ Kåpa. Skåcka. Dragblad.* På Finska; *Marian-ruoho. Poimulehti.*

Örtstjelken har blomvippa i toppen med många tätt sittande blommor. *Bladen* äro 7-9flikiga naggade och med fållar eller veck.

Linn. Fl. Su. p. 49. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 69. Kl. 4. FYRMÄNN. 1:qvinn. K. V. Ak. H. 1773. s. 71. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 149. *Rafns* D. og H. Flora 1. s. 646. *Pharm.* Alchemillæ Herba.

Daggskålslägtet, räknadt till naturl. Örtflocken *pl:æ Senticosæ*, har 8-klufvit blomfoder, med hvarannan flik mindre; öfver detsamma bildas frukten. Blombladen saknas. Fröet utan fröhus är merendels ett enda i hvar blomma, dock stundom äfven 2. Denna ört blommar i Juni och Juli, har trädaktig, mångårig rot och upprättväxande qvarters höga örtstjelkar. Den växer på högländta ängar mycket allmän. Bladflikarne äro trubbiga och sågtandade eller naggade i kanten; de blad, som finnas på örtstjelken, sitta till skiftes, äro mindre, nästan utan bladstjelkar. Blomfodret är gulgrönt och har en gul ring vid sin öppning. Den större och vanliga artförändringen har hår på bladflikarnas ådror mot ändan; en mindre finnes mera luden. Stundom förekommer den med 2 pistiller, då likväl den ena sitter på sidan och ger ingen frukt. Prof. *Swarz* har observerat den med en enda ståndare (Alch. monandra), hvilken icke är särskilt art.

Roten är mera sträf till smaken än örten och sammandragande; dessa egenskaper meddelas så väl åt sprit som åt vatten. Örten har ägt ett oförtjent värde mot blodflöden, diarréer, hvita flussen, sår, m. m. I Småland nyttjades bladen af bönderna i form af dekokt eller tinktur mot krampsjukdomen som kallas *Dragsjukan;* förnyade försök utrikes anställda, ha endast vid lindriga tillfällen bekräftat Örtens nytta. På gamla sår läggas bladen. Om våren tjenar växten bland grönkål. Den odlas i England. I Garfverier kan den äfven användas. Den sätter gulaktig olivfärg på tyg, som är betadt i Alun och Vinsten, och om jernvitriol tillsättes, blir färgen mörkare. Är enligt nyare observationer godt foder för hästar, getter och får; men kor äta den ogerna, och svinen icke.

Tab. fig. a. blomma sedd ofvanifrån. — b. ståndare. — c. blomman sedd på undra sidan. — d. fruktämne med pistill; alt förstoradt. Originalet växte vildt.

J.W.P. del. et sc.

LYCOPUS EUROPÆUS.

EUROPEISK VARGFOTSÖRT. *Kloört. Vatten-Marub. Randa-yrtti.*

Örtstjelken är 4-kantig. *Bladen* djupt sågtandade eller flikiga och sittande mot hvarandra. *Blommorna* utgöra en krans kring stjelken.

Linn. Fl. Su. p. 10. Cl. 2. DIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 253. Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Smith* Fl. Britt. 1. p. 29. *Flora Batava* Lyc. europ. *Rafn* D. og Holst. Fl. 1. s. 366.

Detta slägte torde med lika skäl kunna räknas till 14:de klassen som till den 2:dra i Linneiska Växtsystemet. Ståndarnas antal ger detsamma ett rum i den sistnämde, men arternas utseende, blommornas ställning och de nakna fröen göra dem berättigade att inrymmas i naturl. Örtflocken: (plæ bilabiatæ) *Växter med kransvis fästade blommor*, eller i Didynamistklassen. Slägtets karakter är att ha blommans 4-klufven med ena fliken urnupen, ståndarne åtskilda och fröen 4, nakna och trubbiga. Vid stränderna af bäckar och insjöar samt kärr, på sandig jordmån, träffas denna art, som har mångårig krypande rot och blommar i Juli eller Aug. Den har slägtskap med Mynta (Mentha). äfven genom sina blad, som på undra sidan ha hartsaktiga punkter. Bladen, som äro äggformiga, variera mer och mindre ludna, och stundom så djupt inskurna och flikiga, att de kunna kallas penntaggade. Stjelken växer upprätt, är styfhårig och stundom grenig. Blompipen är kortare än blomfodret, och i synnerhet den nedersta blomfliken har röda punkter. Ståndarknapparne äro nästan halfmånlika; emellan blommans båda ståndare finnas ofta 2:ne andra utan knappar.

Stundom lukta blommorna något, men sjelfva Örten ger ingen lukt. Saften och dekokt på torkade plantan gifva med jernvitriol en svart färg, som är vacker, kan ej borttvättas och fäster sig på ylle, linne och silke. Man påstår att franska tyger, som utmärka sig med vacker svärta, äro färgade med denna växt jemte andra färgämnen. Kringstrykande tiggare, som vilja likna Tatarer och Zigenare skola bruka, att med Vargfotsörten svärta sina ansigten och händer. — Kor och hästar äta icke växten; men väl getter och får. Bien hämta deraf håning.

Tab. — fig. a. en blomma, uttagen utur blomfodret. — b. 4 sammansittande nakna frö; båda fig. förstorade. — c. ett ensamt frö i nat. storlek. — d. ett dylikt förstoradt. Originalet växte vildt.

215.3.

J.W.P. del. et f.

263.

AVENA Pratensis.

Ängshafra.

Bladen äro utan hår, mycket fint sågtandade och med inåt rullade kanter. *Blomaxet* är upprätt med merendels 4- eller 5-blomstriga blomfoder och *blomskal*, som vid sina baser äro fint håriga.

Linn. Fl. Su. p. 36. Kl. 3. Trianda. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 43. Kl. 3. Trimänn. 2:qvinn. *Smith* Fl. Britt. 1. p. 139. *Rafn* Fl. 1. s. 57. *Schkuhr* Bot. Handb. 1. s. 49. T. 17.

Svenska Allmänheten har redan genom Svensk Bot. fått anledning att lära känna 2:ne Hafrearter (n:o 48. 144. *Till.* till 2:dra Bandet s. VI). Denna växer allmän på högländta ställen, som ligga mot solen och finnes i synnerhet ymnigt i Uppland. Enligt en anmärkning af v. Linné skall detta grässlag växa så frodigt bland buskar och i synnerhet bland dem af En, att detsamma qväfver deras växtkraft och lif. Dess rot, som sprider sig vidt ikring, är mångårig. Strået är par fot högt och har gemenligen nedmot roten 2:ne knä. Rotbladen äro många och sträfva i kanterna. Blomsterstjelkarne eller småaxens stjelkar äro korta och sträfhåriga. Blomfodret, som stundom är färgadt d. ä. icke grönt, är kortare än blomstren.

Gräset är ett tjenligt foderslag och ätes begärligt af de hemtamda kreaturen och mest af fåren. Det kunde således i vissa afseenden förtjena att odlas på sådana ställen, der det helst växer och få andra grässlag kunna trifvas.

Tab. — *fig.* a. ett af småaxen, hvars 3:ne blomster äro borttagna, så att endast det öfversta med de nedtill sittande 2:ne blomsterskalen blifvit qvarlemnade. — b. ett ensamt blomster. — c. ett förstoradt håningshus. — Figuren tecknades efter ett torkadt exemplar, som växt vildt.

J.W.P. del. et sc.

HELVELLA MITRA.

Mössliк Helvell. *Stenmurkla.* På Finska: *Kivensiena.*

Foten är nästan alldeles slät och inuti ihålig. *Hatten* svartbrun, i början 2-flikig hopklämd, lik en Biskopsmössa, blir sedan mångflikig med orediga fållar, fastväxt med kanten vid foten.

Linn. Fl. Su. p. 456. Cl. 24. Cryptogam. Fungi. (Elvella Mitra). *Lilj.* Sv. Fl. s. 454. Kl. 16. Lönngifter. Svampar. *Oederi* Flora Dan. Tab. 116. *K. Vett.* Ak. Handl. 1783. s. 303. *(Ad. Afzelius).*

Helvellslägtet utmärker sig med en nedböjd och vanskapligt flikig hatt. Den här afritade art förekommer om våren och äfven sent om hösten, mest på öppna fält, nära granskogar, växande på [illegible]tast ensam; dock träffas stundom flera tillsammans på ruttnande trädrötter och stubbar. Flera olika arter hafva af Botanisterne fått namnet *Helvella Mitra.* *Persoon* och *Sowerby* ha icke sett samma art. Men den som v. Linné under detta namn antagit och som finnes hos oss under ofvannämde villkor, varierar i storlek från 4 till 8 tum hög, med en tjock, trind, ljusbrun eller svartbrun fot, som är nästan alldeles slät och inuti håligheten fylld med ett hvitt ludd, likt spindelväf. Hatten, som i början är ljusbrun, liknar en Biskopsmössa, och är slät, samt öppen i toppen och yttre kanterna, men fastväxt vid foten nedtill; blir fållad och oredigt skrynklig samt mörkare till färgen och nästan svart; hatten är oftast innunder fintluden, dock äfven stundom och i synnerhet nyss uppväxt, utan ludd. — v. Linné anför såsom en afart en annan af Hr Demonstr. Dr. *Ad. Afzelius* kallad *Helv. lacunosa*, som icke eller är särdeles rar och af mig funnen vid Carlberg om hösten; den var mera ljusgrå, hade fårad eller djupt räfflad fot, med några ihåligheter här och der, samt ordentligare flikig hatt, liknande den nyss uppväxta H. Mitra (fig. c.). Hit hör *Michelli* figur 7 tab. 86 uti dess Nova Plant. Gen. fol. 1729.

I Tyskland brukas Stenmurklan eller denne art allmänt till mat på samma sätt som murklor och svampar i allmänhet, och kan äfven hos oss dertill användas, ehuru den af somliga anses skadlig; men genom kokningen och till-

redningen förgår säkert den mindre helsosamma egenskapen, i fall någon sådan skulle finnas. Sent om hösten blir svampen seg som läder och duger då icke. Den är mindre allmän, och sällan så stor hos oss som i sydligare länder af Europa.

Tab. — fig. a. en utvuxen svamp. — b. en genomskuren del deraf. — c. en ung, efter naturen ritad, växande vid Carlberg om hösten på en trädstubbe. — Fig. a. och b. äro fritt kopierade efter Flora Dan.

2
e
f
c
b
a
1
d

TAXUS BACCATA.

TAX. *Idgran. Barrlind.* På Finska: *Neulainen. Niinipuu.*

Barren **sitta tätt strödda, äro platta, jemnsmala, spetsiga och glatta.** ***Blommorna*** **äro ensama och sitta i bladfästen utan stjelkar.**

Linn. Fl. Su. p. 361. Cl. 22. DIŒCIA. monad. *Lilj.* Sv. Fl. s. 311. Kl. 13. SAMKULLE med åtskillda kön och barrlika löf. *Smith* Fl. Britt. 3. p. 1086. *Linderh.* Handlex. 2. s. 450.

Taxslägtet har han- och hon-blommorna på särskilta stammar. De förra ha intet blomfoder, men i stället en knopp (gemma), som liknar ett fyrbladigt blomfoder, genom de på hvarandra liggande blomfjällen; de sakna äfven blomblad, men äga talrika ståndarsträngar, som nedtill äro hopväxta och räcka utom knoppen. Ståndarknapparna äro nedtryckta, 8-klufna, öppnande sig vid basen och bli, sedan de släppt frömjölet, sköldlika (peltatæ). Honblomman har ett enbladigt och helbräddadt blomfoder, är utan blomkrona, men har ett ägglikt spetsigt fruktämne, utan styl med trubbigt märke. Frukten är ett bär, klotformigt, saftigt, färgadt, innehållande ett frö, som räcker utom bäret, hvilket är ovanligt. Denna art, som växer sällsynt i Sverige vid stränderna af Bohuslän, Roslagen, Öland, Gottland, Östergötland, Småland, Skåne, m. fl. st. blommar om våren i April och Maj, har rak och slät stam, rätt utstående grenar med barr, som sitta åt 2:ne motsatta sidor. Barren äro helbräddade, något i kanten tillbakarullade, mörkgröna och glänsande. Blommorna ha hinnaktiga på hvarannan liggande fjällika blomskärmar. Honblommornas enbladiga, saftiga och röda blomfoder omfattar fröet, hvilket mognar på andra året.

Taxträdet växer långsamt och blir derföre sällan högt; liknar Gran; har i början ljusgröna barr och barken på unga qvistarna är äfven grön, men blir sedan brun; barren qvarsitta öfver vintern och äro då mörkgröna. De ha en bäsk och klibbig smak; men bären en vämjelig och sötaktig; dessa mogna om hösten i September, äro röda, aflånga, med ett svart frö, som med spetsen tränger sig ur bäret. Åtskilliga af trädets delar äro försökta i Läkarekonsten, dock hittills utan någon bestämd och allmänt känd nytta

såsom ett farligt och stundom dödande medel böra endast kunnige personer, och det med försigtighet, våga förnya de försök, som dermed blifvit både utvertes och invertes anställda; i sednare fallet är det nyttjadt mot maskar och rasande djurs bett, dock utan afgjord fördel deraf. Hästar och hornboskap, som ogerna äta barren, hafva dock af hunger stundom dertill blifvit förledda, och man har anmärkt att de ofta förorsakat döden. Ibland annat foder och i ringa mängd, verka de obetydligt eller intet synbart. Getter fördraga dem bäst; men både dessa och får, svin, hundar, kattor, höns, gäss m. m. sägas ha dött af Taxträdets barr, hvaraf magen funnits inflammerad och konvulsioner föregått döden. Fiskar skola dö i dammar om trädets rötter komma dit. Till häckar låter det klippa och skära sig och planteras derföre i trädgårdar. Veden är hård, rödådrig, och blir slätt samt tjenar till axlar, kuggar, bågar, skedar m. m.

Tab. — fig. 1. qvist. af honträdet. — 2. en af honträdet, originalet för båda växte i en trädgård på Gottland. — a. en honblomma. — b. hanblomma. — c. en ståndare, sedd på nedra eller undra sidan; de 3 sistnämde förstorade. — d. ett bär. — e. ett frö. — f. ett genomskuret frö. Bäret är kopieradt af *Sturms* Deutschl. Flora.

JWP del

CV sc

NYMPHAEA LUTEA.

GUL NÄCKÖRT. *Åkanneblad. Sjöollon.* På Finska: *Upukka.*

Bladen äro hjertlika, helbräddade med de rundade flikarna vid basen tätt sittande. *Blomfodret* är 5-bladigt och större än blombladen. *Märket* är helbräddadt.

Linn. Fl. Su. p. 182. Cl. 13. POLYANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 216. Kl. 9. MÅNGMÄNN. 1:qvinn. *Flora Batava* N. lutea. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 73.

Ehuru gula Näckörten, utom färgen, synes så mycket lik den hvita (n:o 92), äro de dock vid närmare påseende ganska olika. Utom de redan nämde karakterer äro bladstjelkarne för denna 3kantiga, men runda för den hvita. Saftrören, som synas då stjelken afskäres, äro äfven hos båda arterna olika. Fröen hos denna ligga bara inom päronlika fröhuset i en köttlik eller svampaktig massa; men hos hvita Näckörten i en väfnad, som liknar spinnelnät. Denna artens blomma har starkare lukt än den hvitas. *R. A. Salisbury* har funnit skäl att inom en egen naturl. örtfl. kallad *Nymphææ* eller Näckörter, skilja den *gula* och *hvita* i olika slägten. Det sednares kallar han *Castalia*, som skall ha 4- eller 5-bladigt blomfoder, omgifvande fruktämnets kant; 20-30 blomblad, fästade kring frukten m. m. Deremot har *Nymphæa* ett 5- eller 6-bladigt blomf. som fästes på fruktämnet; inga blomblad m. m. (Annals of Bot. 4.) Slägtet räknas af v. LINNÉ till naturl. örtflocken: *Saftiga växter* och utmärker sig med 4- eller 6-bladigt blomfoder, ett stråligt märke utan styl och en frukt, som i många rum har många frö och formeras öfver blomman. Gula Näckörten har mångårig tjock rot, som är något trådaktig; eller rättare en krypande örtstjelk med trådlika rötter. Rotbladen äro försedda med 2-3 alnars långa stjelkar, och simma, under blomningstiden i Juli, då de blifva fastare och skinnlika, ofvanpå vattenytan, men förut ligga de under vattnet och synas mjuka och svampaktiga. Blomfodrets blad äro rundade, utanpå gröna, ini gula och ihåliga och 2-3 gånger längre än blombladen, hvilka *Salisbury* kallar håningshus. Märket är urhålkadt. Fröen äro gulaktigt perlemo-lika eller bruna. Den min-

dre Näckörten med gula blommor och sóm man ansett såsom artförändring af denna, kallas *Nymphæa minima* och är utan tvifvel skild från denna.

Såsom Nödbrödsämne är kokade roten, torkad och malen, bekant och nyttjad såsom Missne (n:o 39). Nyare försök i Frankrike hafva bevisat ytterligare fördelen af detta rotens bruk. Den tjenar äfven till föda åt svin, som dermed skola kunna gödas, ehuru det tros att den förorsakar dynt i fläsket. Af fröen sägas de dö. Efter *Hallers* och *Suckows* uppgifter skall boskapen äta så väl rötter som blad af denna växt; andre påstå att den är skadlig för oxar, hästar och får. Roten innehåller ett bäskt ämne, men dessutom mycket slemaktigt och födande. Man har med framgång försökt hela växten i stället för Ekbark till garfning. Med sina guldgula blommor pryder den allmänt kärren, dammar och rinnande vatten i strömmar, åar och djupare bäckar, hvarföre den stundom planteras; detta sker lättast genom mogna fröhus som kastas i vattnet, eller med ett stycke af friska roten som bindes vid en sten och sänkes ned till botten i kärret eller strömmen. Det säges att roten blött i mjölk, gagnar att fördrifva vägglöss, syrsor och kakerlackor (Blatta). Fiskar uppehålla sig gerna under Näckörternas stora blad, på hvilkas undra sida äfven ofta träffas vattenpolyper.

Tab. — *fig.* a. stjelk med blomma. — b. fröhus på tveren genomskurit. — c. ett blad, ehuru icke af de största. — d. håningshus. — e. ståndare. — f. frö. Figurerna äro tecknade efter ett exemplar som växte vildt.

b
a
c
d
e
g
f
JWP del
CV. sc

EUPHRASIA OFFICINALIS.

Apteks Eufras. *Ögontröst.* På Finska: *Nummen kukoistus. Silmäruoho.*

Bladen äro äggformiga, strekade och hvasst sågtandade.

Linn. Fl. Su. p. 212. Cl. 14. Didynam. angiosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 258. Kl. 11. Tvåväld. med täckta frö. *Murr.* App. Med. 2. s. 186. *Woodville* Med. Bot. Suppl. or T. 4. p. 21. tab. 220. 4:o 1794. *Smith* Fl. Britt. 2. s. 650. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 179. *Pharm.* Euphrasiæ Herba.

Från denna växtens åriga rot, uppskjuter en grenig och hårig örtstjelk af 3-4 tums längd, som blommar i Juli, Aug. och växer allmän bland Ljung och på ängarna. Ju äldre växten är, ju bredare bli bladen och få ofta lika bredd och längd; de ha vanligen 9-11 tänder. Blommorna sitta till skiftes i bladfästena, äro hvita med röda strek och gul blomöppning. Ståndarknapparne äro liksom af 2:ne sammansatta, och har hvardera baktill liksom ett hår eller en tagg. Fröhuset är omvändt äggformigt med 2 rum och en tversföre gående mellanvägg, samt innesluter många små strimmiga frön. Slägtet har ett cylindriskt 4-tandadt blomfoder. Öfra blombladet är 2-klufvit; det nedra 3-flikigt, och hvar flik 2-klufven. Ståndarknapparne ha liksom borst eller taggar, som äro olika långa. Fröhuset är äggformigt och fröen strekade. Naturl. örtflockens växter med *Maskerade-blommor* innefattar detta slägte.

Örten är något litet bäsk och sammandragande, svärtar jernvitriols-upplösning och ansågs fordom såsom ett förträffligt medel mot ögonsjukdomar af hvarjehanda orsaker. Deraf har växten fått namn af *Ögontröst,* ehuru olämpeligt det än nu för tiden kan synas. Än brukades sjelfva saften i ögonen, än densamma blandad med vin, än infusion på örten invertes längre tid förtärd. Men fastän under vissa villkor en önskad utgång kanske stundom varit följden af detta medlets bruk, saknas likväl icke exempel, som visa att det antingen varit overksamt, eller stundom förvärrat det onda. Detta de gamlas *"verum oculorum solamen"* är således till sitt anseende icke mera hvad det varit. Genom sin sammandragande och bäska egenskap, kan örten göra anspråk på ett rum bland lin-

drigt stärkande medel och således kan den väl ofta igenom ett allmänt stärkande af hela kroppen ha bidragit till ögonkrämpans botande, i synnerhet hos gamla, och då synen eller ögonen äro försvagade af mycket bemödande att läsa eller dylikt, men såsom ett specifikt medel förtjenar den visst icke att anses. Dekokten berömma några mot gulsot, men nyssnämde anmärkning gäller äfven här. I nyare tider ha inga försök med växten blifvit bekanta; hvad vi veta om dess kraft hvilar således endast på de äldres erfarenhet.

Tab. — fig. blomma sedd på sidan. — b. blomfoder och pistill. — c. ståndarne med sina borstförande knappar tillika med en del af blompipen hvarpå strängarne äro fästade. — d. fröhus. — e. ett dylikt genomskuret. — f. frö. — g. ett dylikt. — figg. c. d. e. och f. äro förstorade. Originalet växte vildt.

268

J.W.P. del.

C.V.K.

TRIFOLIUM PRATENSE.

RÖD ÄNGSKLÖFVER. *Rödtuppa. Håningsblommor.*
På Finska: *Apilas. Imiäinen.*

Örtstjelken växer upprätt med äggformiga och mest helbräddade blad. *Blommorna* sitta tätt i form af ett ägg eller klot; blomfodrets nedre tand är kortare än blompipen. Blomman enbladig med ojemt bräm. *Bladskärmarna* ha borst.

Linn. Fl. Su. p. 259. Cl. 17. DIADELPH. 10:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 329. Kl. 14. TVÄKULLE med Ärtbaljor. Transact. of Lin. Soc. Vol. 1. p. 240. *(Ad. Afzelius). Smith* Fl. Britt. 2. s. 785. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 403.

Klöfverslägtets ax är merendels ett blomhufvud, och fröskidan, som är affallande och öppnas icke långsefter, är längre än blomfodret. Det räknas till naturliga örtflocken *Ärtväxter.* Den art här förekommer är ganska allmän på ängarna, blommar hela sommaren och har mångårig grenig rot, med ½ alns höga stjelkar, upptill fint ludna. De öfra bladen äro vanligen sittande mot hvarannan, 3-bladiga, och småbladen aflångt äggrunda, helbräddade och temmeligen glatta, ofta med en hvit eller blek fläck utmärkta. Bladskärmarne äro breda, äggformiga, hopväxta, med borst försedda och rödådriga. Blomaxen, vanligen ett ensamt i toppen af hvar örtstjelk, men stundom, fast sällan, 2:ne, äro utan egna blomstjelkar, sittande emellan 2 motsatta blad, hvilka med de hinnaktiga bladfjällen utgöra liksom ett gemensamt blomfoder. Det egentliga blomfodret för hvar blomma är hårigt, 10-ådrigt, med sylformiga spetsar, af hvilka den nedersta är dubbelt längre än de öfriga, som äro liklånga. Blombladen äro nedtill hopväxta, så att blomman är enbladig, men dock är den delen som svarar mot seglet hos andra blommor i denna klass, längre än vingarna. Fröhuset med ett frö öppnar sig med ett lock i ändan. — En såsom afart hittills ansedd, har blomman skild från blomskärmarna och således egen blomstjelk, oftast med 2 blomhufvud, är mera luden, har nedliggande stjelk, bleka blommor m. m. (Trif. pratense β *Wilden.* m. fl.) och kunde väl utgöra en egen art. (Jfr. n:o 69. 129).

Trifolium Pratense.

De flesta böcker, som angå Ängsskötsel äro rika på föreskrifter att af denna växt draga tillbörliga fördelar. Jag behöfver således blott påminna, att denna klöfverart är den som allmännast odlas, hvartill dock föredrages en spansk artförändring, som är något större och bördigare än vår svenska. Vid beskrifningen om Oäkta Klöfver nämdes, att den såsom ett födande och starkt foder borde blandas med halm, att ej kreaturen deraf måtte bli sjuka; samma anmärkning gäller äfven här, och bör således, i synnerhet färsk klöfver, ges med försigtighet åt hästar, kor och oxar. De kunna deraf få kolik och väderspänningar, hvaremot starkt retande klistir af ljumt vatten och salt brukas. På fet och god jord blir växten större och kan afslås 2-3 gånger om året; hvartannat eller 3:dje år bör den sås å nyo, emedan den som tidigt eller flera gånger afslås, får ej släppa mogna frö, och roten försvagas efter några år, så att växten dör ut. Det tros ock att klöfverfoder icke särdeles ökar mjölken hos kor, utan gör dem mera feta. — Af Klöfverblommor torkade och malna till mjöl beredes i hungersnöd bröd, som är bättre än det af agnar och bark. På ylle sättes grön färg med klöfverblommor.

Tab. — fig. a. fullkomlig blomma. — b. en dylik utan blomfoder, öppnad. — c. yttersta ändan af ståndarnas gemensamma fäste. — d. ett fröhus; allt förstoradt. — e. ett frö.

a
b

269.

TRITICUM Junceum.

Borsthvete.

Strået är rakt och midtpå bladigt. *Bladen* inåt hoprullade, uddhvassa, stickande. *Blomfoderskalen* hysa 5 blomster och äro trubbiga.

K. Vett. Ak. Handl. 1795. *(Lidbeck). Smith* Fl. Britt. 1. p. 157. Cl. 3. Triandr. 2:gyn. *Rafns* D. og H. Flora 1. s. 604. *Schkuhr* Bot. Handb. p. 62. tab. 20.

Ibland *Gräsen*, denna naturliga örtflock, utmärker sig *Hvetesläget* med ett 2-skaligt blomfoder, som är mångblommigt och ensamt på ett vågigt och tandadt axfäste (n:o 38). Borsthvetet är en art, som mindre allmän förekommer på sandiga hafsstränder och var som svensk okänd för v. Linné. Den är sedermera funnen vid Falsterbo o. fl. st. Dess mångåriga krypande rot är trind och ledfull. Strået är trindt, ofta mot roten mörkrödt och glatt, upptill strekadt, alnshögt. Bladen äro upprätt utstående, jemnsmala, i ändan uddhvassa, strekade och ljusblå, lika Strandhafran (Elym. arenar. n:o 60). Axet är qvarters långt, rakt, styft och ljusblått; Axfästet är ledfullt, skiftevis hoptryckt; småaxen äro ensama, sittande åt motsatta sidor. Småblomstren i hvart småax äro 5 eller 6, af blomfoderskalens längd och form. Blomningstiden infaller i Juli, och efter en månad bär gräset mogna frö.

Der flygsand till öfverflöd finnes, är det ofta en sak af vigt, att kunna förekomma dess förödelse. Vissa gräslag tjena dertill och ibland dem räknas denna Hveteart, som fortplantas dels med frö, dels med rötter. Den kan äfven användas till boskapsfoder, emedan kreaturen äta det gerna ehuru det är sträft och styft. Fröen äro helsosamma till bröd och kunna malas till mjöl samt nyttjas till föda för menniskor, der gräset växer i tillräcklig myckenhet. Efter flera års förlopp, då det hinner sprida sig genom de utvägar af hvilka naturen vanligen betjenar sig, blir utan tvifvel Borsthvetet mera allmänt än nu på våra svenska sandiga hafskuster.

Tab. — fig. a. ett af småaxen med ett qvarsittande blomfoderskal och 2:ne blomster. — b. ett öppnadt blomster med fruktämne, ståndare och pistiller. Figuren är tecknad efter ett torkadt exemplar.

---

k
i
h
g
a
f
e
d
b
c

270.

TORTULA RURALIS.

(Bryum rurale LINN.*)*

TAKMOSSA.

Moss-stjelken är grenig med trubbiga och tillbakaböjda blad, som i ändan ha ett borstlikt hår: de öfversta sitta i stjernform. *Frökapseln* är cylindriskt-äggformig.

Linn. Fl. Su. p. 389. (Bryum rurale). Cl. 24. CRYPTOGAM. Musci. *O. Swartz* Musc. Svec. - - - - 59. *Hedv.* Sp. Musc. 121. *Lilj.* Sv. Fl. 4, 399. Kl. 16. LÖNNGIFTE. Mossar.

Denna Mossväxt så allmän på halmtaken i Skåne, hvilka derigenom förvaras 30-40 år längre, räknades först till slägtet Bryum, från hvilket den, jemte några flera, skiljer sig genom en nästan cylinderlik frökapsel och talrika tänder vid fröhusets eller kapselns mynning. Dessa så kallade tänder äro hårlika och tillsammans vridne i form af en skruf eller ett rep (fig. i). Mossarten är 1-2 tum hög, har mångårig rot, och frukt eller fröhus om våren i April; stjelkarne växa tätt i form af små buskar. Bladen äro mörkgröna, ganska trubbiga, omvändt äggformiga, helbräddade, försedda i ändan med ett mjukt hår, som ofta är gult och krokigt; de i topparne stjernformigt förenade bladen äro blekare. Fruktstjelkarne äro röda, antingen sittande i örtstjelkens topp eller på sidan, och äro vid pass 1 tum långa. Frökapseln är ovalt cylinderlik, slät och brun. Frölocket är koniskt sylformigt, merendels rakt, men ibland båglikt krökt, något kortare än fröhuset. Tänderne, som sitta omkring fröhusmynningen, utgöra en konisk trubbig figur, och sammanhänga vid basen, som är hvit och vriden likt en skruf ända mot den gulaktiga spetsen. Frömössan (calyptra) är lång, slät, sylformig, mörk, vid basen liksom något utvidgad. Hanblommorna finnas inom bladen af de stjernlika topparne på särskilta stammar.

Skånska halmtaken bindas på ett eget sätt, hvarigenom de blifva både varaktigare och till utseendet vackrare än de vanligen i nordligare provinserna förekomma. Emedan halmen på detta sätt får längre tid ligga orubbad, hinna Mossväxter att der rota och utbreda sig. Takmossan är

ibland dem den allmännaste, som efter fiera års förlopp gemenligen öfverkläder halmtaket med ett grönt växande lag, hvilket årligen i tjockleken ökes, hvarigenom halmen fredas för regn och bibehåller sig tätare och varar längre. Det bildar sig tid efter annan en skorpa af jord, hvari Mossväxterna förträffligt väl trifvas, men derigenom blir också halmen mindre utsatt för luftens förändringar och de förstörande följder, som derifrån äro oskiljaktiga. Kråkor och skator, som ibland Mossan och under jorden på taken söka insekter och maskar, hacka derföre flitigt upp Takmossans rötter och blifva förhatliga, emedan de med skäl anses skadliga för taken. Mossan växer annars äfven i skogarna på gamla trädstubbar.

Tab. — fig. a. ett stånd af takmossan. — b. ett enkelt förstoradt med en hanblomma vid *. — c. ett blad. — d. hanblomma sedan bladen äro borttagna. — e. en ståndarknapp eller frömjöls-säck. — f. en honblomma. — g. frökapseln på stjelken, täckt med frömössan. — h. frökapsel med frölock, utan frömössa. — i. öfversta delen af kapseln eller dess mynning med de i skrufform vridna håren. — k. fröen; alla figg. äro mycket förstorade, utom fig. a, som är i naturl. storl.

271

N P del

CV sc

SAMBUCUS EBULUS.

DVÄRGFLÄDER. *Sommarhyll. Mannablod.* På Finska: *Wesitaudin-yrtti.*

Örtstjelken är enkel, upprätt och bladig. *Bladskärmarne* äro stora, sågtandade och likna blad. *Blomknippen* sitta i toppen och äro 3 delade.

Linn. Fl. Su. p. 97. Cl. 5. PENTANDRIA. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 129. Kl. 5. FEMMÄNN. 5:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 4. p. 22. *Woodville* Medical Bot. T. 4. tab. 260. *Pharm.* Ebuli Cortex int., Folia, Flores, Baccæ, Semina.

Frukten bildas under blomfodret, hvilket är liksom blomman 5-deladt; bäret hyser oftast 3:ne frö. Genom dessa kännemärken utmärka sig Fläderslägtets arter från dem, som äro dermed i det artificiela Systemet närmast beslägtade. Ifrån Buskaktiga Flädern (n:o 33) skiljer sig denna lättast genom sin örtstjelk, som icke är vedaktig eller hård. Ehuru dess krypande rot är mångårig, bortvissnar dock om hösten sjelfva örten och nya örtstjelkar uppskjuta nästa vår; dessa kunna således icke på den korta tiden förhårdna och förvandla fibrerna till ved. Den blommar i Juli, och räknas till naturl. örtflocken *(plitæ Dumosæ)* eller *Buskväxter.* Örtstjelkarne bli merendels alnshöga eller i bördigare jordmån 2-3 gånger längre; de äro trinda, fårade och skroffliga. Bladen sitta mot hvarannan, äro penntaggade med ett uddablad, och småbladen äro ådriga, sågtandade, oftast med små körtlar vid basen. Blomknippets grenar äro åter greniga, håriga och mångblommiga; hvar blomma har sin egen lilla blomstjelk. Ståndarknapparne äro röda och 2-flikiga. De svarta mogna bären äro klotformiga.

Så väl till lukten, hvilken är obehaglig, som till medicinska egenskaperna är denna starkare än buskakt. Flädern (n:o 33), med hvilken den i öfrigt har mycket gemensamt. Fingerstjocka mjuka *roten,* som är äckligt bäsk, har blifvit nyttjad såsom drifvande mot vattensot och i form af dekokt gifvits till par drakmer. *Inre barken* så väl af roten som örtstjelkarna kokad i vatten, kan i tillräcklig dosis på fastande mage tagen väcka kräkning,

laxera och drifva urin, hvarföre den blifvit använd mot vattensot. *Bladen* har man brukat, kokade med vin, till omslag på svulster af stötar, äfvensom i vattenaktiga svullnader; det sista är dock mindre säkert. Enligt en längesedan af *Lœsch* anförd observation, skola bladen i lador fördrifva möss och råttor. *Bären*, som oftare hysa 4 än 3 frö, laxera då de äro färska, och Moset som deraf, liksom Fläddermos (se N:o 35), kan tillredas, är i Sweitz ett vanligt husmedel. Det har i synnerhet varit ämnadt mot underlifvets förstoppningar och vattensot. Med bärens blå saft färgas violett, och deras eggformiga nästan 3-kantiga frön innehålla en olja, som vinnes genom kokning i vatten; denna laxerar invertes och lindrar värk utvertes. Fröna färska och stötta, till 1 drakma, i vin, soppa eller annat dylikt, eller ock med sirap till ett mos, drifva vattnet hos vattensiktiga personer. Oaktadt alla dessa fördelar af Dvergfläddren, är dess bruk dock nu mest aflagdt, emedan vi ha så många säkrare medel att tillgå.

Tab. — fig. a. en blomma. — b. blomfodret med fruktämnet. — c. en ståndare, alla större gjorde. — d. bäret. — e. fröna i nat. storlek. Fig. efter en i trägård blommande buske.

272
e
d
c
b
a
f

CAMPANULA LATIFOLIA.

BREDBLADIG KLOCKÖRT.

Örtstjelken är enkel och trind. *Bladen* eggformigt lansettlika. *Blomstjelkarna* enblommiga, och *Frukten* nedhängande.

Linn Fl. Su. p. 66. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 95. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn.

Bredbladiga Klockörten är stor, stundom par alnar hög, prydlig, vanligen med stora vackra violett blåaktiga, men stundom med hvita klockformiga blommor. Den förekommer mindre allmän i Uppland, Småland, Vestergötland m. m. bland buskar, men finnes inflyttad i trädgårdar der den växer frodigt. I Juli och Augusti är dess blomningstid. Roten är mångårig, grenig, och ger en mjölkaktig vätska då den skäres. Stjelken är väl trind, men tillika mångkantig eller fårad, med trubbiga upphöjda ränder mellan fårorna; den är också sträfhårig, bladig och mot öfra ändan mångblommig. Bladen ha ganska korta bladstjelkar, äro dubbelt sågtandade och sträfva. Ifrån bladens fästen utgå blomstjelkarne, som äro upprätta och högst sällan 2-blommiga; när frukten börjar formera sig, kröka sig blomstjelkarne mer och mer nedåt. Blomfodret är fint sågtaggadt och med fina hår försedt. — Klockslägtet som räknas till naturliga örtflocken *(plæ Campanaceæ)* växter med *Klockformiga blommor*, igenkännes med klocklik blomma, hvars botten är tillsluten med valvler, hvarpå ståndarne sitta fästade; märket är 3-klufvit och fröhuset bildas under blomman samt öppnas genom hål på sidorna.

Den nytta, hvartill Bredbladiga Klockörten hittills blifvit använd, är väl, så mycket jag vet, icke mångfaldig, ej heller af synnerligt värde. Emedlertid förtjenar det att anmärkas, att rötterna om våren kunna tjena till mat och anrättas såsom Sparris eller stufvas såsom Sockerrötter och dylikt; den mjölklika saften de innehålla ger anledning att jemföra dem med åtskilliga af Syngenesisternas rötter som äro välsmakliga och till matredning användbara. Att bladen, innan de blifva för mycket utväxta och sträfva, kunna nyttjas bland andra kålväxter till så kallad

Campanula Latifolia.

Grönkål, som deraf blir välsmaklig, är äfven genom försök hos oss utrönt. Men som växten icke är allmän, kunna dessa uppgifter icke heller vara af synnerligt värde, så framt den ej odlas i trädgården, hvarest den lätt sjelfsår sig.

Tab. — fig. a. blomma utan blomblad. — b. fruktämnet med pistillen af en nyss utslagen blomma i hvilken märket icke hunnit bli 3-deladt. — c. ståndare. — d. fröhus. — e. fröhuset öppnadt. — f. ett af örtstjelkens nedra blad; allt i naturlig storlek. Originalet växte odladt hos Hr. Prof. Dr. *Swartz*.

JWP del

THLASPI PASTORIS.

ALLMÄN PENNINGÖRT. *Nåldynor. Penninggräs. Lommegräs.* På Finska: *Lutukka-heinä.*

Örtstjelken är trind, bladig och grenig. *Rotbladen* mest penntaggade; stjelkbladen aflånga och stjelkomfattande. *Fröskidorna* äro platta, omvändt hjertformiga eller nästan 3-kantiga (deltoideæ).

Linn. Fl. Su. p. 226. Cl. 15. TETRADYN. siliculosa (Thl. Bursa Past.) *Lilj.* Sv. Fl. s. 274. Kl. 12. FYRVÄLDIGE kortskidade. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 355. *Pharm.* Bursæ Pastoris Herba.

Under namn af Allmän Penningört meddelas här en art af ett slägte, hvars kännemärke och naturl. örtflock blifvit anförda vid N:o 214. Såsom ett allmänt ogräs i synnerhet i trädgårdar, på åkrarna och vid vägar förekommer denna växt och varierar betydligt efter jordmånens olika godhet, hvarom man genom omplantering förvissat sig. Den blommar nästan öfver hela sommaren och har årig rot, som är trådig. Hela växten är i vildt tillstånd luden och sträfhårig: men odlad, ofta glatt och utan hår. De tandade rotbladen blifva på mager och torr jord utan flikar, då stjelken ofta träffas enkel, låg och med stjelkblad, hvilka äro i brädden hela liksom rotbladen; med sin bas omfatta de annars vanligen hjertformigt örtstjelken. Blomställningen (corymbus) är hos denna såsom hos de öfriga arterna; men ofta finnes icke mer än en enda blomklase. Fröskidorna som äro glatta, med en icke utdragen kant, slutas med en kort styl och innehålla många frö. Vid ståndarnas baser finnas 2:ne körtlar.

Växtens yttersta grenar smaka skarpt och väcka känsla af hetta på tungan; den har äfven blifvit ansedd såsom något sammandragande, men svärtar ej jernvitriols-upplösning och förtjenar icke att man tillagt densamma egenskaperna att vara kylande, stärkande, sammandragande m. m. och derföre berömt dess bruk i många slags blodflöden, diarréer, rödsot, gonorréer m. m. Man trodde fordom t. ex. att örten lagd i nackgropen, eller under armarna eller hållen i handen, skulle stilla näsblod. Men

Thlaspi Pastoris.

närvarande tidehvarf tillåter icke ett sådant slags lättregenhet, utan yrkar, och det med mera skäl, att örten som läkmedel är öfverflödig och kan väl umbäras. För fåren skall den vara ett någorlunda godt foder, som i öfrigt har med Åker-penningörten (n:o 214) många egenskaper gemensamt.

Tab. — fig. a. fullkomlig blomma. — b. ett blomblad. — c. ståndare och pistill. — d. ett öppnadt fröhus som visar på kant den skiljehinna som delar fröhuset i 2 rum, jemte 2:ne fröhus-skal. — e. samma skiljehinna i fröhuset, sedd på platta sidan; allt förstoradt ritadt efter vildt lefvande exemplar.

274

JWP. del

ECHIUM VULGARE.

BLÅ ÖRMÖRT.

Örtstjelken är knölig och sträfhårig. *Stjelkbladen* äro lansettlika och sträfhåriga. *Blommorna* äro sträfhåriga och sitta i form af ax åt en sida i början nedböjdt.

Linn. Fl. Su. p. 59. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 85. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn.

Såsom ett vackert ogräs, hvilket blommar nästan hela sommaren, pryder denna örf åkerrenar, vallar, torra och magra platser ganska allmänt i Skåne, och finnes äfven, fast hittills mera sällsynt, i nordligare provinser ända till Upland. Dess rot är 2-årig och örtstjelken, som vanligast är upprätt, enkel, men stundom grenig och något nedtryckt, är trind, försedd med styfva hår, som sitta på små vårtlika knölar. Bladen äro på samma sätt styfhåriga och sträfva. Blomaxet hänger nedåt förrän blommorna äro utslagna, men blir sedan pyramidlikt och rakt. De blå blommorna, som i mynningen äro vida, hafva röd färg innan de väl äro utslagna. Ståndarne äro vanligen af blommans längd, men på en särskilt artförändring mycket längre. Ormörts-slägtet har en nästan klockformig blomma med olika långa blomflikar och bar mynning; märket är 2-deladt. Dess naturliga örtflock kallas, *Sträfbladige växter* (pl:æ asperifoliæ).

För sina vackra blommors skull kunde Ormörten planteras i trädgårdar, men blir snart ett ogräs, som med svårighet utrotas. För öfrigt känner jag ingen annan nytta af denna växt, än att Bien draga håning af dess blommor, och att växten, hvilken trifves väl i sandig och torr jord, samt der hastigt sprider sig, kan tjena att odla på sådana ställen der sanden behöfver fästas och med gräsvall öfverdragas.

Tab. — fig. a. pistill och fruktämne. — b. blomfoder och pistill. — c. frö, sedt uppifrån. — d. ett dylikt sedt på sidan. — e. en öppnad blomma. — f. rotblad; allt i naturlig storlek. Originalet för fig. växte vildt.

f
g
d
c
a
b

275.

SCHOENUS MARISCUS.

TAGGIGT KNAPPGRÄS. *Ag. Am.*

Strået är nästan trindt, bladigt och upptill grenigt. *Bladen* i brädden och på ryggsidan sågtandade, smala, långa och spetsiga.

Linn. Fl. Su. p. 13. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 16. Kl. 3. TREMÄNN. 1:qvinn.

Blomfoderskalen i detta slägte bland *Gräsen* sitta flera tätt tillsamman, likna blomsterfjällen (paleæ) hos Syngenesisterna, och äro de yttersta ofruktsamma; blomsterskal finnas icke; men emellan de hopgyttrade blomfoderskalen sitter ett ensamt aflångt och trubbigt 3-kantigt nötlikt frö. — Taggiga Knappgräset har mångårig trådig rot, bruna blomster som i Juli och Aug. utspricka. Den växer till par alnars höjd allmän på Gottland och Öland men mera sällsynt på andra ställen, i kärr, oftast i grannskapet af hafvet. Stundom träffas strået mera 3-kantigt, men är gemenligen alltid utmärkt med 3 trubbiga kanter, som göra att det icke är fullkomligen trindt. De jemnsmala lansettlika bladen äro vid basen slidformiga, omfattande strået, och i kanten samt på köllika randen midtpå och långs åt bladet, hvasst sågtandade och fintaggiga. Blommorna sitta i knippen (corymbi) så väl i toppen som vid sidorna af strået, med till skiftes sittande slidlika blomsterskärmar.

På ställen der gräset mycket talrikt växer, nyttjas det i stället för halm eller rör och säf till tak, emedan det är temligen långt. I England brukas det i och omkring Cambridge, i hvilken trakt det ymnigt förekommer, till eldning, i stället för stickor och ved. Det skall växa långsamt, men bidrar likväl till kärrens fyllande och till de flytande små holmar som stundom träffas i större dammar och insjöar.

Tab. — fig. a. visas ett småax förstoradt. — b. ståndare och pistiller förstorade. — c. ett frö i naturlig storlek. — d. det samma större gjordt. — f. en del af ett blad, tvert afskurit. — g. toppen af detsamma; begge förstorade. Originalet torkadt, från Gottland.

a
d
e
f
g
h
i
k
l
b

HYPNUM PARIETINUM.

GLÄNSANDE FJÄDERMOSSA. *Väggmossa. Skogsmossa.*

Moss-stjelken är platt, dubbelt penntaggad, utskjutande nya skott på sidorna. *Bladen* lansettlika, spetsiga, tryckta till stjelken, och glänsande. *Fruktstjelkar* äro flere förenade. *Frökapseln* är egglik och cylindrisk. *Frölocket* sylformigt och krökt.

Linn. Fl. Su. p. 393. Cl. 24. CRYPTOGAM. Musci. *O. Swartz* Dispos. Muscor. Sveciæ p. 53. *Lilj.* Sv. Fl. s. 405. Kl. 16. LÖNNGIFTER. Mossar. *Smith* Fl. Britt. 3. s. 1297. Hypnum splendens. *Hedw.* Sp. Musc.

Med en allångt eggformig frökapsel, utgående från ett fjälligt fröhusfoder, som sitter på sidan af stjelken, igenkännas Fjädermossorna, som tillika ha *yttre* fröhusmynningen (peristom.) försedd med 16 tänder, vid basen utvidgade, och det *inre* hinnaktigt, finare tandadt med mellansittande hår, samt slutligen en slät fruktmössa (calyptra). Denna art har 2-dubbelt penntaggade grenar, som äro liksom förlängde af nya tillsatser (proliferi) och platta liksom Ormbunkar; emellan bladen sitta greniga tilltryckta hår. Bladen äro gulgröna, glänsande, liggande som taktegel, helbräddade, något urhålkade, med en vek böjd spets i toppen, i synnerhet de på hufvudstjelken. Blomfoderbladen (perichætia) likna fjäll, äro tätt tillhopa sittande, spetsade och glänsande. Merendels sitta flera fruktstjelkar tillsamman och äro röda och 1-2 tum långa. Frökapslen är bågformigt nedåt böjd och mörkröd. Frölocket (operculum) är vid basen koniskt, i spetsen sylformigt och krökt. Denna Mossart träffas temligen allmänt med frukt, i början af sommaren.

På torra och ofruktsamma ställen i täta och skuggrika skogar, hvarest inga andra växter kunna trifvas, förekommer glänsande Väggmossan ganska allmän och tjenar att bereda till svartmylla den jord, hvilken annars, såsom otjenlig för andra slags växter, skulle blifva oduglig för all vegetation. Den nyttjas tillika med Mossor af andra arter, (H. proliferum, purum &c.) att lägga emellan timmerstockarna i trädhus för att göra fogningarna täta och dragfria.

Tab. — fig. a. mossan i naturlig storlek, fruktbärande. — b. ett stycke af hufvudstjelken med sidogrenarne. — c. ett blad på stjelken. — d. ett dylikt på grenarna. — e. en af hanblommorna inom sitt blomfoder. — f. honans blomfoder med en del af fruktstjelken. — g. kapseln med dess lock. — h. en del af den yttre tandraden. — i. en del af den inre; alla mer eller mindre förstorade.

277

JWP del

CVfc

SORBUS HYBRIDA.

OXELRÖNN. På Finska: *Saxan Pihlava.*

Löfven inunder hvitludna, äro till hälften penntaggade eller parbladiga. *Blommorna* äro mest 3:qvinnade och sitta i form af qvast (corymbus).

Linn. Fl. Su. p. 167. (Cratægus Aria ϒ fennica) Sp. pl. p. 684. (Sorb. hybr.) Cl. 12. ICOSANDR. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 196. (Sorb. hybr.) Kl. 8. TJUGOMÄNN. 3-5:qvinn. *Smith* Fl. Brit. 2. p. 534. (Pyrus hybrida). *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 33.

Trädets kännemärken äro liksom lånta dels af Oxel (n:o 45. *Till.* till 2 Band. s. VI) dels af Rönn (n:o 145. *Till.* till 3:dje B. s. 1) hvarföre det anses som en oäkta afkomling efter parning emellan dessa båda trädslag; Oxelträdet tros vara faderväxten, och Rönnen synes såsom moder ha gifvit fröet till detta trädslag, som nu icke är sällsynt och stundom finnes planteradt i trädgårdar och lustparker. *Schkuhr* har också funnit trädet vildt i Thuringens skogar, men endast på sådana ställen der Sorb. aucupar. och domestica växa tillsamman. Den upptäcktes först i Finland af *Kalm*, men trifves nu äfven rätt väl i Svea och Göta Riken. I Maj månad eller senare, i fall sommaren icke är tidig, utspricka dess hvita blommor, försedda både med 2 och 3 honstift och gifva om hösten en sötsur frukt lik Rönnbär eller Oxelbär med 3 frö i hvardera. Trädet är af måttlig storlek och löfven äro i ändan flikiga men mot basen penntaggade, sågtandade och utan bladskärmar, samt på öfra sidan glatta utan ludd. Blomqvastarne sitta i grenarnas ändar, äro mångblommiga och ludna.

Trädet har vackert utseende och pryder således sitt rum så väl i lustparker som alléer. Det ådrager sig uppmärksamhet genom sina besynnerliga löf, som likna dock mera Oxelns än Rönnens. Man hade länge för grundsats, att inga oäkta eller Batarder kunde nånsin fortplanta sig, och trodde således, att i en sådan sats skulle ligga en utväg att åtskilja verkliga arter från Batarder. Nyare erfarenhet har lärt motsatsen, och om detta träd är en verklig Batard som man föregifver, så bevisar äfven detsam-

ma, att den fordna grundsatsen icke är pålitlig, ty trädet låter lätt fortplanta sig med frö, hvilka dock i likhet med dess stamträds frö torde böra först krossas lindrigt och ur bären uttagas förr än de sås, emedan de annars ogerna gro. Trädet trifves bäst i god svartmylla som ej är mycket våt eller fuktig. Veden är vacker och brukas af Snickare och Svarfvare, ehuru den sällan kan erhållas i stort förråd. Bären eller frukten kan användas på samma sätt som Rönn- eller Oxelbär, hvarom se n:o 45. 145. &c.

Tab. — fig. a. ett blomfoder med pistillen och ett par qvarsittande ståndare. — b. bäret i naturlig storlek. Exemplaret tecknadt efter naturen, på Gottland.

JWP del

CV sc

278.

GENTIANA CAMPESTRIS.

FÄLT-GENTIAN. *Stynggräs. Stickgräs. Halsgräs.*
På Finska: *Karvakello.*

Blompipen har 4 utbredda flikar och hårig pip-öppning. *Blomfodrets* 2:ne yttre flikar äro större än de 2 inre.

Linn. Fl. Su. p. 83. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 107. Kl. 5. FEMMÄNN. 2:qvian.

I Beskrifningen till allmän Gentian (N:o 219) äro slägt-karakteren och naturliga örtflocken för denna växt anförde. Fält-Gentianen liknar mycket Gent. amarella, men är mindre hög och mera grenig. Den växer helst på kalkaktig jordmån och upphöjda ängar eller små kullar och är temligen allmän. I Juli och Aug. träffas den i blomma och vanligen något tidigare än G. amarella. Genom sitt 4-delade blomfoder, hvars 2:ne yttre flikar, som sitta mot hvarandra, äro störst och eggformiga, då de inre äro smalare och lansettlika, utmärker sig lätt denna åriga växt ifrån *G. amarella*, hvars artförändring en och annan Botanist, dock med otillräckliga skäl, trott den vara.

Alla Gentianarter hysa någon beskhet och äro derföre stärkande invertes tagna, och utan tvifvel skulle Läkarekonsten äfven af denna art kunna lofva sig flera fördelar än de hittills bekanta, om icke ett så tillräckligt antal bäska läkemedel redan vore kända. Denna lär dock icke med skäl kunna göra anspråk på ett rum bland de renaste och bästa beska medel, och kan derföre icke utan i brist på de bättre nyttjas i deras ställe. Emedlertid brukas såsom husmedel dekokten på örten, tillredd i tillslutet kåril, antingen med vin eller öl, att lägga på bröstet mot håll och styng. Den lilla roten är äfven bäsk och lägges derföre ofta på dricka i stället för humla.

Tab. — fig. föreställer växten i nat. storlek efter vildt växande exemplar. — a. en blompip längs efter öppnad med vidfästade ståndare. — c. ett öppnadt blomfoder samt pistillen. — b. fruktämnet särskilt större gjordt.

a
b
c
d

MENTHA ARVENSIS.

ÅKERMYNTA. *Horsmynta.* På Finska: *Minttu*

Örtstjelken är ganska grenig. *Bladen* mest eggformiga. *Blommorna* sitta i krans med klocklika blomfoder, som på alla sidor äro ludna af horisontelt utstående hår.

Linn. Fl. Su. p. 201. Cl. 14. DIDYNAM. Gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 252. Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Smith* Fl. Br. 2. s. 623. *Ejusd.* Observ. on the Britt. Spec. of Mentha. Linn. Transact. 5. p. 213. *Schkuhr* Bot. Handb. 2. s. 145.

Myntslägtet är ett af de naturligaste, hvaraf händer att dess arter äro svåra att bestämma; de likna hvarann mycket, och genom många artförändringar blifva gränsorna dem emellan än svårare att igenfinna. Slägtet kännes med en 4-klufven blomma, hvars bredaste blomflik är i brädden urnupen; blomfodret är 5-klufvit och ståndarne som sitta åtskillda äro rätt uppstående. Naturl. örtfl. kallas växter med *kransvis fästade blommor* (pl. Verticillatæ). Åkermyntan växer allmän bland säden och i diken, helst på sandjord som är något fuktig eller varit öfversvämmad; den förekommer ock vid vatten och varierar mycket, utmärkt genom sin starka lukt som ofta är oangenäm. Med blommor finnes den ikring Juli månad och har mångårig rot. Örten är olika luden, oftast utbredd, men stundom upprätt växande. Bladen försedda med små stjelkar, äro stundom hjertlika och ojemna samt på flera sätt sågtandade; blomskärmarne äro lansettlika, inunder håriga, och de små trinda blomstjelkarne äro än glatta, än med hår försedda. Blomfodret är kort, försedt med hartsaktiga prickar. Den blårödа blomman är utvertes luden; och ståndarne finnas stundom längre än blombladen, stundom kortare än de samma. M. gentilis, som man ansett för en artförändring häraf, vill *Schkuhr* och fl. andre anse såsom en egen art.

Samma öfverensstämmelse som visar sig i yttre kännetecknen hos arterna af detta slägte, röjer sig äfven i afseende på deras inre eller medicinska egenskaper. Vi tillskrifva derföre Åkermyntan att verka genom sitt aromatiska ämne på nerverna, vara fördelande, stärka magen,

drifva väder, stilla spasmer, kräkning m. m. Krusmynta, en annan väl känd art af detta slägte, är för hypochondriska och hysteriska personer ett förträffligt medel mot väder, kräkning, diarré och kolik som härröra af spasmer. Sedan barnet blifvit afvändt, plär Amman, genom pålagd mynta och myntolja struken i armgroparne, fördrifva mjölken ur brösten. Vid mjölkstockningar hos dem som nyss varit i barnsäng, brukas krusmynta kokad eller lagd i varmt vin eller öl till omslag på brösten, och att invertes taga myntolja på socker. Växten drifver äfven regler; likväl skall krusmynt-spiritus för ofta tagen, dervid stundom visa obehagliga följder. Bladen kokade med vin berömmas såsom bäst fördelande vid stötar och slag på hufvudet. Invertes kunna bladen ges i pulver eller som té m. m. Utvertes tjena kryddpåsar torra eller fuktade med kokadt vatten eller vin, eller på många andra sätt och i olika blandningar. — Pepparmynta väcker på tungan först känsla af hetta och sedan af kyla; ur dess distillerade vatten längre tid stillastående förvaradt, bildar sig i form af trådar verklig kamfert. Dessa äro de verksammaste brukliga myntarter, hvilkas egenskaper jag derföre till en del anfört, att den som vill göra försök med den allmännast förekommande Åkermyntan, må ha någon anledning till sin efterrättelse. Åkermyntans egenskap att hämma mjölkens afsöndring och borttaga dess egenskap att löpna, då korna om hösten på åkrarna få deraf äta för mycket, har man ofta i stället förklarat genom elaka grannqvinnors, trollkärngars åtgärd, hvilket bevisar huru vidskepelsen allestädes måste vika för en sann kännedom af naturens verkningssätt; ty om bladen läggas i mjölken, löpnar den antingen alldeles icke, eller ganska långsamt, och ger ingen ost.

Tab. — en del af växten tecknad efter naturen. — a. en blomma. — b. ett blomfoder. — c. pistillen. — d. ett frö. Alla större gjorde.

a
c
b
JWP del
CV sc

ANCHUSA OFFICINALIS.

APTEKS OXTUNGÖRT. På Finska: *Punainen härjenkieli.*

Bladen äro lansettlika och spetsiga. *Blomskärmarne* eggformiga. *Blomgrenarne* äro mest 2 och 2, med blommorna vända åt en sida och sittande tätt jemte hvarann.

Linn. Fl. Su. p. 57. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 85. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 99. Woodw. Med. Bot. suppl. p. 9. tab. 214. *Rafns* D. og H. Flora 2. D. s. 38. *Pharm.* Buglossi Radix, Herba, Flores.

Naturliga Örtflocken *Sträfbladiga växter* innefattar detta slägte som har 5-deladt blomfoder; trattlik blomma, hvars pipöppning tillslutes af 5 små eggformiga fjäll. Frukten utgöres af 4 skrynkliga nötter, af hvilka hvardera något liknar en sko och har vid basen en stor utskärning, hvarigenom kärnan till en del synes bar. Den art här anföres, växer allmän på tappformig och utvertes svart mångårig rot vid hus och åkrar, allmän på lera och sandblandad jord, samt blommar i Juni. Hela örten är sträfhårig, $\frac{1}{2}$-1 aln hög, upprätt växande, grenig och bladrik; de öfra bladen äro vid basen nästan eggformiga, alla sitta till skiftes, äro helbräddade och utan stjelkar. Blomgrenarne äro oftast tillbakarullade. Blommorna äro först röda, bli sedan blå, och förekomma stundom, men mera sällsynt, hvita.

Det namn växten medförde vid sitt oförtjenta inträde i Apteken, har i öfversättning gifvit lienne svenska namnet Oxtunga. Den innehåller endast något sötaktigt slemmande, och i blommorna en ringa beskhet, men är längesedan ur bruk kommen. Blommornas färska utpressade saft skall med alun tjena till grön färg och roten gifva en vacker röd färg, skicklig äfven att dermed rödfärga Spiritus i Termometrar. Bladen af späda växten brukas bland andra grönkålsväxter om våren. Horn-boskapen och svin äta växten innan den blir för sträf och styf, och bien hämta flitigt håning ur dess rika håningshus vid blompipens bas.

Tab. — fig. ritad efter naturen. — a. en blomma i tu klufven. — b. pistillen. — c. den samma större gjord med ämnet till frukten. — d. ett rotblad.

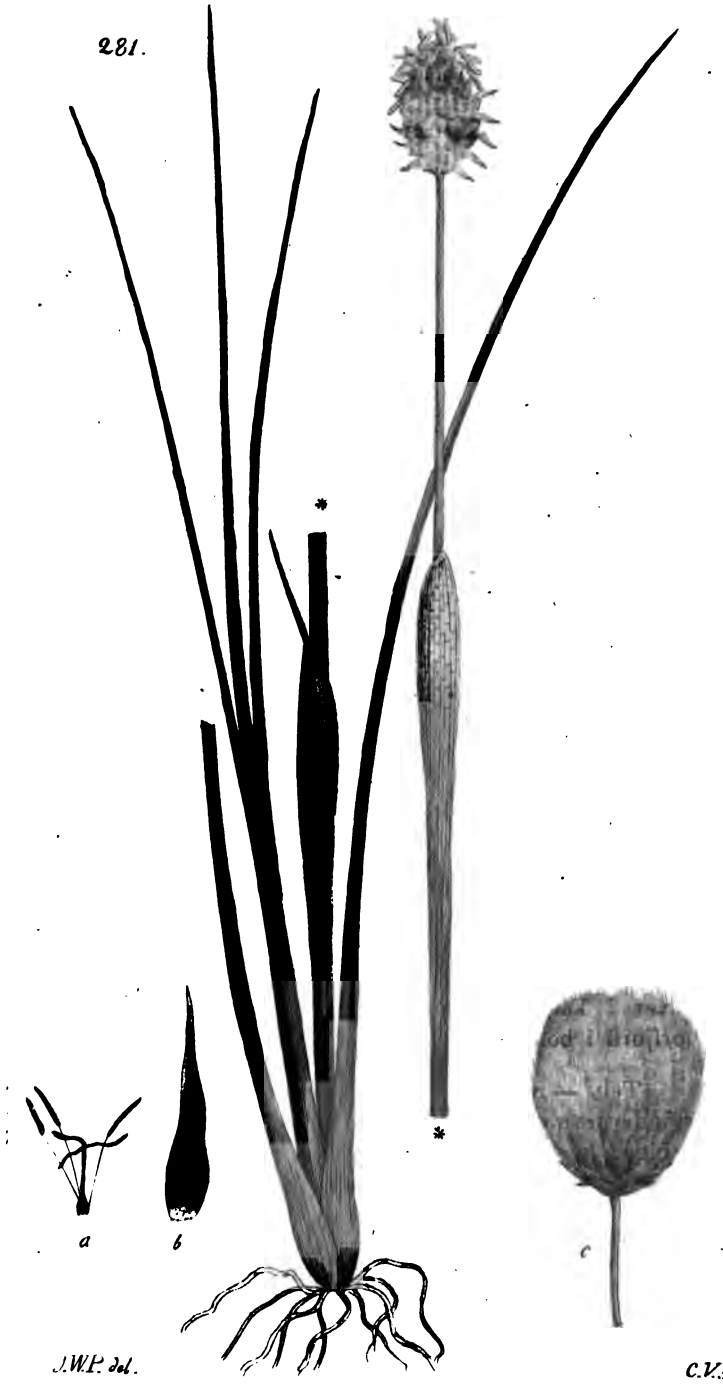
a
b
c
J.W.P. del.
C.V.fc.

ERIOPHORUM VAGINATUM.

SLIDFÖRANDE ÄN-SULL. *Harull.* På Finska: *Rutas.*

Strået är trindt, försedt med slidor vid basen.
Blomaxet är enkelt med torra blomsterskal.

Linn. Fl. Su. p. 17. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 19. Kl. 3. TREMÄNN. 1:qvinn. *Rafn* D. og H. Flora I. s. 601.

Med hänvisning till allmän Ängsull n:o 180, får jag här vara kort. Båda arterna af Ängsullslägtet likna hvarandra ganska mycket, så till utseende som till egenskaper och användbarhet. *Dickson* och efter honom *Smith* tillägger allmänna Ängsullen en icke krypande rot; *Rafn* är af annan tanka och säger att denna art har roten mindre krypande, men mångårig; strået är mycket längre än bladen, och i toppen sitter blott ett enda egglikt ax med silfvergrå blomsterskal, af hvilka de nedersta äro ofruktsamma. Frötjunet, som bildar bomullslika ämnet, är kortare på denna än på allmänna Ängsullen, men sitter qvar till midsommar då fröen mogna; blomningen infaller i Maj ell. Juni.

Såsom tillägg till det redan om Ängsull anförda (n:o 180), kan här nämnas, att Ängsull med Fårull blandad, brukas i Norrige till vantar, som deraf få fint och vackert utseende. Denna artens ull är skörare och kortare än den vid n:o 180 omtalade; men om den drages igenom dekokten på Salomons rot (Symphyt. officin.) säges skörheten deraf minskas. På brännsår och hudlöshet skall ullen med fördel såsom läkande kunna användas. Den vä[illegible]r, torfmossor och oduglig mark, utvisande [illegible]tten.

[illegible]isar hela gräset tecknadt efter naturen. — a. [illegible]d pistillen. — b. ett blomsterskal. — c. ett m[illegible]dt ax med vidsittande frötjun.

---

282. 1.

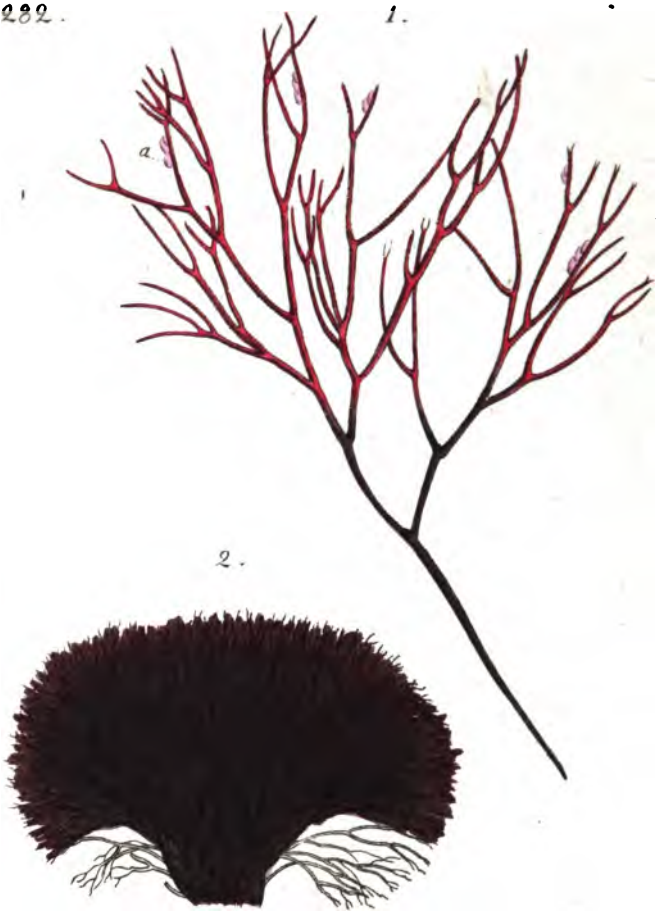

JWP. del. CV. sc.

FUCUS ROTUNDUS.

KRÄKEL.

Stambladet **är tvådeladt, ganska grenigt med trådlika, trinda, jemnhöga grenar, i ändarna gaffellika och hvassa; *Frövårtorna* sitta på sidorna.**

Linn. Fl. Su. p. 432. Sp. pl. 1631. (Fucus fastigiatus). Cl. 24. CRYPTOGAM. Algæ. *Lilj.* Sv. Fl. 3. 442. Kl. 16. LÖNNGIFTT. Alger. *Esper* fuc. p. 38 t. 16. (excl. Syn.) *Turner* Synops. fuc. p. 309. (Fucus rotundus). *Gmel.* Hist. fuc. p. 110. t. 6. f. 3. *Jacq.* Coll. 3. 152. t. 14. f. 2.

Det som vid Blås-Fukus (N:o 191.) om slägtet i allmänhet blifvit anfördt, är icke nödigt att här åter upprepas. Den nu förekommande arten, finnes så väl i Östersjön, såsom vid Gottlands och Ölands stränder, som äfven i Nordsjön kring Skottland och fl. st. Flere vid hastigt påseende like arter, men som likväl äro riktigt åtskilde, hafva länge burit det Linnéska namnet *fastigiatus*, hvarföre, för att undvika denna oreda, det här ofvan antagna torde icke anses obilligt, då det i anseende till ålder äfven äger ett slags företräde,

Från en läderaktig, utbredd, tät rot uppkomma många trådlika cylindriska stamblad, 4-8 tum långa, trinda, smala som finare eller gröfre Segelgarn, nedantill odelte men genast delade i 2, och desse åter flera gånger (dichotomi), och ändtligen i toppen 2-gafflade, syllika och något inkrökte. Alla delningsvinklarne äro rundade, som är karakteristikt hos denna art. Frukten består af vårtlika små knölar, strödde omkring de öfra grenarna, 2-3 på hvar, runda, stora som roffrön, men blifva sedan ojemne till formen och löpa ned på grenen, till färgen köttfärgade och svampaktige och icke betäckte med bladets hud (epidermis), inuti fyllde af fina, klotrunda, svartaktiga frökorn. Stambladets substans är broskaktig och färgen brun eller purpurfärgad och blir i luften ljusgrön och hvit, och ändtligen med åldern blekröd, då huden afskalas, och växten ser ut som vore den betäckt med en fin ullig conferva. Fruktifikations-sättet hos Kräkeln är märkvärdigt, och finnes blott lika sådan hos *F. norvegicus* och *tamariscifolius*,

neml. att frōna i stället för att vara som hos andra, fästade i parenchymiska kapsler under huden, ligga de hos denna i ytan, insvepta i en slemlik materia utan synbart skydd mot böljornas åverkan. Sådane och andre skiljaktigheter hos detta talrika slägtets arter, lära utan tvifvel framdeles billiga deras fördelning i flera slägter. Ofvanför grenarnas klyfning mot ändarna märkes stundom liksom ringar, hvilket dock i synnerhet tillhör *F. lumbricalis*, som äfven för detta haft samma namn som denna hos auktorerna. Säkert finnes också den nämde inblandad i Gottlands och Ölands *Kräkel*. Till gödsel på åkrarna gagnar denna så väl som andra hafsväxter; troligen skulle också genom förbränning kunna erhållas Kelp (se N:o 191.) så deraf som af flera dess slägtingar, der de finnas i tillräcklig mängd.

Tab. — visar fig. 1. ett stamblad särskilt med sina. — a. frövårtor. — flera tillsammans sittande som de vanligen finnas i yngre tillstånd.

183.

SCANDIX CEREFOLIUM.

SVENSK KÖRFVEL. På Finska: *Kirveli.*

Örtstjelken är glatt. *Bladen* 3-faldigt penntaggade. Allmänna *parasollställningarne* utgå på örtstjelkens sida. *Fröen* äro aflångt eggrunda, syllikt spetsade och glänsande.

Linn. Fl. Su. p. 93. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. (Umbellatæ). *Lilj.* Sv. Fl. s. 123. Kl. 5. FEMMÄNN. 2:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 280. *Pharm.* Cerefolii l. Chærophylli Herba, Semina.

Parasollväxternas stora likhet sinsemellan lemnar systematiska Botanisten ofta i osäkerhet om deras plats i systemet; också flyttar man somliga arter ur ett slägte i ett annat, och slutligen stundom tillbaka till sitt först innehafda rum. Svenska Körfveln räknas af *La Marck*, *Rafn* m. fl. till Chærophylli slägtet, men af v. LINNÉ och de flesta hans efterföljare till Scandix. Den är en årig växt, som förekommer vild på åkrarna i södra Europa, men är sedan längre tid tillbaka planterad i våra trädgårdar, hvarifrån den på några få ställen i Sverige spridt sig, så att den kan på visst sätt anses som vild, ehuru kanske icke ursprungligen sådan; emedlertid träffas den på åkrarna nära Visby på Gottland, äfven som i Skåne vid Cimbritshamn. Örtstjelken är jemn och glatt, alns hög eller deröfver, ini ihålig med glatta blad och djupt inskurna småblad. Parasollställningarne ha stundom stjelkar stundom inga, men utgå alltid ofvanför och midt emot ett blad. I hvar ställning äro 4-5 strålar, som vidt utspärra och äro fint håriga. Gemensamt svepe saknas; men de enskilta bestå af 1-3 små i brädden håriga blad. De hvita blombladens spetsar böjas inåt. Fröen äro nästan trinda, sylformiga och utan strek eller ränder, samt svarta då de äro mogna neml. i Juli; en månad förut utspricka blommorna.

Växtens sötaktiga och något aromatiska samt icke obehagliga lukt och smak lofva redan något åt Läkaren. Det Fenkolslika luktämne som Kyrfveln äger, tros härröra af en väsendtlig olja som den innehåller tillika med något salt. I medicin är den berömd för sin lösande och urindrifvande kraft och brukad mot förstoppningar i underlif-

vet, hårdheter i bröstet, vattensot, skrofler, reformsutslag, trångbröstighet och sjelfva lungsoten, då man invertes gifvit saften ensam eller i förening med Getmjölk; andra koka färska bladen i mjölk eller vassla och låta den sjuke förtära af det silade 1 qvarter om dagen; man kan äfven inkoka färska pressade saften till ett extrakt, och ge deraf par lod om dagen. Mot hårda bröstsvulster har växtens bruk, tillika med dess utvertes, i form af omslag med Linfrö gagnat. Mot vattensot har man föreskrifvit 2 uns dagligen af saften med hvitt vin förenad. Utvertes är det ett förtreffligt medel att fördrifva mjölken hos mödrar som ej vilja ge di, eller ock då mjölkstockningar skett, i synnerhet i förening med färska Allöf (n:o 128); friska örten stötes, värmes till en grötlik massa och pålägges flera gånger om dagen. Saften med bomolja lindrar hemorroiders värk utvertes. Många flera nyttiga egenskaper torde framdeles en ditåt mera riktad uppmärksamhet upptäcka; och om än icke alla de uppräknade alltid visat sig lika säkra och pålitliga, vittna de dock om Körfvelns värde. Den Spanska (Sc. odorata) som äger mångårig rot, har mycket gemensamt med denna i medicinskt afseende. I hushållen brukas båda arterna ibland kål, i soppor och flera rätter. Man skulle också kunna odla denna inländska i trädgården, om icke den så kallade Spanska arten genom sin vida större växt mycket lättare uppfyller behofvet, så mycket mera som dess rot är ganska härdig och perennerande, der den en gång blifvit införd.

Tab. — öfre delen af växten i naturlig storlek efter vildt exempl. — a. en blomma större gjord. — b. c. fröets skapnad på sidan och midtföre sedt efter naturen. — d. ett rotblad.

a
b
c
d
e
f

BETONICA OFFICINALIS.

APTEKS-BETONIKA. På Finska: *Petonian-yrtti.*

Blomaxet är liksom afbrutet, och bladigt. *Blomläppens* medlersta flik är urnupen och naggad (crenatus).

Linn. Fl. Su. p. 201. Cl. 14. DIDYNAM. Gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 247. Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 158. *Woodw.* Medical Botany T. 4. tab. 241. *Pharm.* Betonicæ Herba, Flores.

Betonikslägtet, hörande till naturliga Örtflocken *Växter med kransvis fäst blom ..r*, har ett 4-klufvit borstförande blomfoder; öfre blomläppen är plattad och uppåt ställd; den nedre är 3-klufven; blompipen är cylindrisk. Denna art växer mindre allmän vild i Skåne, och trifs bäst i skugga af skog och buskar, på god jord. Roten är mångårig, och blommorna utkomma i Juli eller Aug.; hela örten är sträfhårig. Örtst[illegible] är enkel, med några aflångt-hjertlika, trubbiga [illegible]ansenligt sågtandade; rotbladen endast ha långa [illegible]r. I toppen sitter blomaxet, som är trubbigt, afor[illegible] afseende på blommornas jemna kringspridande, och [illegible]t samt med blomskärmar försedt. Blomfodret är slätt [illegible] långa hår i kanten. Blommans (nedre) läpp, som [illegible]r delad i 3 flikar, har ej alltid den medlersta fliken märkligt urnupen, men alltid naggad.

Vore *Dioskoridis* Betonica samma art so[illegible]enna, och allt det sant som han om sin Betonica an[illegible] hade jag nära 50 slags sjukdomar att uppräkna, [illegible]a örten skulle vara gagnelig. Men i stället [illegible]a detta ämne, är det, som jag tror, til[illegible]ärka växtens fordna bruk i medicin, hv[illegible]gdt. Bladen röja något bäsk och saltakti[illegible] lukta litet kryddaktigt. Pulvret gör nysni[illegible]vertes förtärd, väcker äckel, kräkning och laxerar. [illegible]n har trott att bladen skulle befordra upphostning i lungans krämpor. Den är således icke utan all [illegible]fastän man icke med säkerhet vet om den förtjenar att [illegible]för andra kraftigare vid vissa tillfällen föredragas. [illegible]boskap få kolik af torkadt skadligt foder, bruka somlige att ge dem denna växt kokad i mjölk.

Tab. — öfversta delen af örten efter nat. tecknad. — a. pipen af en blomma på sidan öppnad. — b. en ståndare. — c. blomfodret. — d. pistillen. — e. en blomkrona särskilt; alla större gjorde. — f. ett rotblad. Exempl. växte i trädgård.

M.P. del.

Cl.

PYRETHRUM PARTHENIUM.

(Matricaria Parthenium. LINN.*)*

ALLMÄN MATRAMSÖRT. På Finska: *Matrami.*

Örtstjelken växer upprätt. *Bladen* ha stjelkar, äro sammansatta och platta med eggformiga inskurna småblad. *Blommorna* sitta i form af blomqvast på greniga stjelkar.

Smith Fl. Britt. 2. s. 900. Cl. 19. SYNGENES. polygam. superfl. *Lilj.* Sv. Fl. s. 367. Kl. 15. SVIGRAR; månggifte. *Murr.* App. Med. T. 1. s. 148. *Woodw.* Med. Bot. T. 4. s. 249.

Förenad i samma slägte med Kamillörten (n:o 50), kallades denne växt tillförene Matricaria Parthenium; men med andra slägtkarakterer försedd, måste den i afseende på systemets fordran skiljas derifrån, och igenkännes genom ett bart fruktfäste, kantadt fröfjun, halfklotlikt, fjälligt blomfoder, med något hvassa och i kanten torra (scariosæ) fjäll. *Kamillslägtet* har deremot ett kägelformigt rundt fruktfäste, intet fröfjun och ett platt blomfoder, m. m. Matramsörten har mångårig grenig rot, som uppskjuter alns höga, greniga och fårade stjelkar. Bladen äro penntaggade, nästan hvitgråaktiga, med utbredda inskurna småblad. Blomstjelkarne sitta i toppen, äro greniga, qvastformiga, fårade och fintludna. Blommorna äro hvita, antingen med korta strålblomster eller stundom med inga. Blomfodret är fintludet. Fröen äro fårade och kantade med en hinna. Fruktfästet är platt. — Ifrån södra Europa är den för sina icke obehagliga blommor flyttad i trädgårdarna, och har, sedan den blifvit vand vid klimatet, fortplantat sig sjelf äfven utom trädgårdarna, på hvilken grund Svenska Flora måste antaga den bland sina inhemska växter. Den blommar i Juni och Juli månader och räknas till naturl. örtflocken, *Växter med sammansatta strålblomster.* I vildt tillstånd trifves den bäst vid hus, på murar och torra ställen; planterad i god jord får den något annat utseende och blir frodigare.

Växtens lukt och smak utmärka dess medicinska egenskaper i förväg. Lukten är starkare eller sträfvare än Kamillörtens, och smaken, i synnerhet af örten, är bäsk lik

Pyrethrum Parthenium.

Renfanan (n:o 81) och något vämjelig. Under torkning försvinner det mesta af lukten. De äldre Auktorer tillägga den kraft att drifva regler och afslag (lochia), och den gifves antingen såsom dekokt, eller utpressade saften skedbladsvis eller i form af pulver med varmt vin; detta säges vara ett husläkemedel i Brunsvig. Örten eller dess saft drifver maskar, och har man derföre gifvit åt barn pulvret med socker. Af saften har man i England gifvit 2 uns en timma före frossfeber-anfallet, den kallas der *Fewerfew*. Vanligast användes örten invertes i form af dekokt eller såsom té i infusion. Men utvertes mot migrän eller hemikrani skall det vara nyttigt att värma örten och lägga på hufvudet. Andre rekommendera den i form af omslag mot podager-värk. I allmänhet torde den anmärkning icke vara öfverflödig, att växten kommit i en oförtjent glömska och att Läkare oftare borde betjena sig af denna ört, hvars alla egenskaper ännu icke äro tillräckligen kända.

Tab. — en gren af växten efter naturen tecknad efter lefvande trädgårds-exemplar. — a. ett strålblomster. — b. en mindre gren af samma art, men utan strålblomster. — c. en diskblomma eller tvåkönad. — d. fästets skapnad med vidsittande blomfoder.

256.
c
d
e
b.
a
M.P. del.
C.V.R.

AGROSTIS Spica Venti.

Åker-Hven. På Finska: *Luoho.*

Blomvippan är stor och utbredd; det yttre *blomsterskalet* har en rak, styf och ganska lång borst nedanför sin spets.

Linn. Fl. Su. p. 21. Cl. 3. Triandr. 2:gyn. (Agr. Sp. Venti). *Lilj.* Sv. Fl. s. 35. Kl. 3. Trimänn. 2:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1745. s. 249.

Detta förtretliga ogräs, som på sädens bekostnad ofta frodar sig öfver hela åkern och förqväfver säden, hvilken stundom synes vara förvandlad till Åkerhven, är allmänt i Sverige och förekommer mest på Rågåkrar. När frön komma djupt ned i jorden ligga de flera år innan de gro, men växa då så mycket frodigare, i synnerhet om sommaren är regnig eller åkern sur och fuktig, illa dikad m. m. De åtfölja dels säden som utsås, dels gödseln, och komma äfven på flera andra sätt i åkrarna (Jfr. n:o 144. 204). Det har årig rot som är sammansatt af tjockare stycken hopbundna med smala hårfina rottrådar. Flera släta, bladiga och vid basen ledfulla strå, uppväxa från hvar rot och hinna till 1 eller 1½ alns höjd. Bladen äro temligen breda ofvantill ludna, under skroffliga. Blomvippan som är vidlyftig, lutar liksom mest åt en sida, och de greniga axstjelkarne sitta i halfkrans kring strået, äro mångblomstrige, kantige och skroflige. Blomaxen äro först gröna och bli sedan brunröda; det yttre blomsterskalet, som svarar mot blomblad hos andra blommor, har en skroflig borst som är 5 gånger längre än blomstret, och fästad litet nedom spetsen på blomsterskalet, hvilket omfattar på inra sidan ett mindre tunnare och icke borstförande blomsterskal. Gräset blommar i Juni eller Juli. Hvenslägtet, hvaraf Sv. Bot. redan mottagit en märklig art (n:o 96.), igenkännes med 2-skaligt och enblommigt blomfoder, hvars skal eller agn äro spetsiga. Blomsterskalen äro äfven 2, olika stora, men större än blomfoderskalen. Pistillens märken äro fjäderlika. Arterna i detta slägte delas i 2 underdelningar i anseende dertill, att en del hafva borst på blomstren; en del sakna dem.

Den åkern som i Juli eller Augusti månader lyser brun och skiftande af Åkerhvenens eftergifvande vågiga

rörelser, vittnar emot sin ägares kunskap, förmåga eller flit, att vederbörligen göra den skicklig till sädesväxten. Säkraste medlet att förekomma Hvenens inrotande på åkrar, är att odla jorden förnuftigt och rätt, så ren säd och förekomma att Åkerhvenens frö annorstädes ifrån få insmyga sig i åkern; ty som gräset har årig rot, varar den icke öfver vintern, utan måste gräset årligen fortplantas med nya frö. — Med blomvippan kan ylle färgas grönt, på samma sätt som jag vid n:o 114. anfört om Strandrör, nemligen innan den gått i frö. Så länge gräset är ungt, ätes det af boskapen, men gammalt och torrt, blir det för sträft och skall såra deras tandkött.

Tab. — en blomvippa af gräset så stor som naturen, efter vildt stånd. — a. ett blomster särskilt med sina inre och yttre skal. — b. endast blomskalen. — c. pistillen med dess begge stift. — d. håningshuset. Alla mycket förstorade.

J.W.P del.

C.V. sc

MELAMPYRUM PRATENSE.

ÄNGS-MELAMPYR. *Kohvete. Kovall. Mjölkvall. Örragräs. Ekört. Holtemiella. Skepling.* På Finska: *Woi-ruoho.*

Blommorna sitta ensama i vecken af de åtskilda (remota) örtbladens par, men åt en sida vettande. *Blomkronan* tillsluten, men läppen utsträckt.

Linn. Fl. Su. p. 214. Fl. Lapp. p. 204. Cl. 14. DIDYNAM. angiosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 260. Kl. 11. TVÅVÄLDIGE med täckta frön. *Smith* Fl. Britt. 2. p. 652.

Denne växt har säkert mindre anspråk än många andra till ett rum ibland de vackrare som pryda ängsmarken, och kan icke ens täfla med flera af sitt eget slägte, hvilka med skäl böra räknas bland Svenska Floras skönheter; ickedestomindre torde den förtjena företrädet framför dem, då dess nytta betraktas, för hvilken den blifvit temligen vidtfräjdad. Den är en ibland de allmännare på buskaktiga och något skuggrika ängar, i synnerhet der jordmånen är lerblandad. Från en årig rot, som grenar sig, uppstiger en slankig örtstam af mer än qvarters höjd med motsatta vidt utspärrande grenar. De lansettformiga bladen, som vanligen svartna under torkningen, äro merendels helbräddade, likväl någon gång ned vid basen tandade. De sitta mot hvarann, ehuru paren äro sins emellan nog åtskilda. I vecken af de öfre, som tillika tjena såsom blomskärmar, liksom pinntaggade och ofta rödletta, sitta blommorna ensama, men dock parvis åt en sida vettande. De visa sig i Juli och Augusti. Blomfodret är 4-delt samt blomkronan hvit eller blekgul, men något högre färgad i det tillslutna gapet, hvarest den öfre läppen synes hårig i kanten, men den nedre rätt utstående och tretandad, med tvenne upphöjningar i svalget. Kapseln blir oval med hvass spets, och två knöliga frön i dess tvenne rum, hvilket utgör örtens förnämsta slägtkännemärke. — Blommornas skapnad utmärka lätt deras naturliga slägtskap med de så kallade *Växter med maskerade blommor* (pl. personatæ.)

Ibland de växter som af kor och nötkreatur förtäras, är denna utan tvifvel för dem mycket smaklig. Mängden

deraf njuten bidrar äfven till den sköna gula färg och godhet som smöret erhåller på vissa trakter, såsom i Umeå Lappmark omkring Lycksele, der örten, vanligen känd under namn af *Kovall*, förekommer ymnigast; samt på somliga ställen i Finland, hvarest den enligt namnets betydelse kallas *Smörgräs*. Getterne skola der äfven snålt afbeta den. På andra ställen har man sett svinen uppböka gräsvallen, för att söka de redan utfallna fröna såsom ett för dem begärligt födämne.

Tab. — föreställer en efter nat. gjord teckning af öfra delen af växten i naturlig storlek. — a. en blomma. — b. densamma på längden öppnad, för att visa ståndarne. — c. pistillen. — d. den 2-rummiga kapseln på tveren afskuren. — e. ett frö. Alla delarne något större gjorde

JWP del

CV sc

AGARICUS VIOLACEUS.

BLÅ-SVAMP. På Finska: *Sininen-sieua.*

Foten blåaktig, nedtill lökformig; *Hatten* kupig, blågrå eller brun, med vidsittande (fixæ) ljusblå eller brunfärgade skifvor.

Linn. Fl. Su. p. 448. Cl. XXIV. CRYPTOG. Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. s. 446. 23. *Sowerb.* Engl. Fung. t. 225. (A. glaucopus). *Persoon* Synops. p. 276. (A. cyanus, violaceus, glaucopus. Sect. Cortinaria).

Redan äro flere arter Skifsvampar i Svensk Botanik föreställde (se N:o 108. 173. 179. 184. 251.) till hvilka, i afseende på det som i allmänhet om detta vidlyftiga slägte kan sägas, vi anhålle, att få hänvisa Läsaren. Blåsvampen, som är af den afdelningen, hos hvilken skifvorna (Lamellæ) hvarken äro nedlöpande på foten eller lösa från den samma, utan horisontelt anvuxna, eller efter *Persoons* system hör till dem, hvilkas hatt i början förenas genom en spinelväf-lik hinna (Cortina, velum) med foten, träffas redan i Augusti, efter förnyade regnskurar, i synnerhet under skuggan af Löfträd, såsom Aspar, Alar och Ekar, vanligen i stor mängd tillsammans växande, fastän någon gång också ensam. Efter sin natur uppskjuter den hastigt med en i början nästan klotrund hatt, köttig men icke saftfull, mer eller mindre högblå till färgen. Foten är 2-3 tum lång, än tät, än ihålig och temligen tjock, men vid basen utsvälld i skapnad af en stor lök, merendels slät och stundom finluden, hvilken äfven som foten betäckes med en blå hinna. Emellan den ännu outvidgade hattens kant och fotens medlersta del är fästad en i början tät hinna (velum), som, sedan bristande, liknar spinelväf af en rödbrun färg. Omsider försvinner den och spår deraf synes blott på foten och i kanten af hatten, som till slut plattar sig och ofta midtpå nedtryckes. Hattens färg är ganska ombytlig efter ålder och årstid: först ofta nästan hel och hållen blå, sedan brunaktig, lefverfärgad, äfven askgrå, och endast ned mot kanten blåaktig eller fläckig. Stundom försvinner alldeles den blå färgen, och man skulle snart, utan att hafva iakttagit dess förändringar, icke mera igenkänna honom. Då hatten utvidgat sig får den en vidd af 4-6 tum. Dess yta är ganska slät, och dess inre väsende är köttigt, utan att hysa någon märklig

Agaricus Violaceus.

saft, skört och blåaktigt hvitt. Skifvorna, ehuru anvuxna vid foten, lossna ganska lätt och äro ljusblå, stundom nästan hvita, bli sedan ljusbruna eller kanelfärgade och mörkna omsider då de föråldras.

Detta ombytliga i Svampens färg och skapnad, har utan tvifvel gifvit orsak att anse dessa förändrade utseenden tillhörande särskilta arter, (ty sannolikt äro A. cyanus och violaceus *Persoon*, araneosus och nudus *Bull.* och glaucopus *Schæff.* och *Sowerby* sådane); men hvilka det af föregående, ej synes billigt att åtskilja. — Denna Skifsvamp äger ingen vidrig lukt eller smak, eller färgad vätska, och kan således icke räknas ibland de misstänkte arter, utan äfven som andre ätlige användas. *Sowerby*, berättar också, att Svampar af detta slag föras till Engelska torgen, och der, under namn af Blewits föryttras till beredande af den i England brukliga Ketchup, hvars tillredning redan under N:o 251. blifvit anförd. — Det är likväl nödigt att, i fall af Svampens användande i hushållet, den samlas medan den ännu är helt späd; ty knappt synes hatten utvidga sig, förrän den utsvällda foten fylles med oräknelige larver, hvilka genast uppstiga och innan kort äfven förtära den öfra delen.

Den här åtföljande Tabell är lånt af det efter naturen gjorda original, som den nu mera saknade Författaren af texten till de redan utkomna numror af Svensk Botanik, i lifstiden, lemnat. Utgifvaren, som med vetenskapens älskare delar den öma förlust den lärda verlden erfarit genom Professoren Doctor C. Quensels alltför tidiga bortgång, begagnar nu, fastän med smärtande känslor, detta sista vedermäle af sin väns oförtrutna möda för detta verkets fullkomnande, hvars Fjerde Tom må härmed bekrönas, och således inom dessa blad, äfven bevara den aflidnes välförtjenta minne åt Floras söner i framtiden.

Tab. — föreställer fig. 1. hela svampens form med fot och hatt i nat. storlek ehuru mindre exemplar. — 2. en ännu yngre ituklufven, för att visa en del af velum fästadt vid foten och hattens kant. — 3. hatten sedd på undra sidan med anordningen af skifvorna. — 4. den utbredda skapnad hatten får till slut.

Tillägg

till Fjerde Bandet af Svensk Botanik.

Nr. 218. Myssie-ört. *Retz.* Flora Oeconom. Svec. 1. s. 84.

Nr. 219. Allmän Gentian. Ekonomiska Dict. 4. s. 362. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 283.

Nr. 222. Tufstarr. Ekonom. Dict. 4. s. 278. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 145.

Nr. 226. Fläckig Konie-ört. Ekon. Dict. 4. s. 434. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 182.

Nr. 229. Äppeltråd. Ekon. Dict. 4. s. 387. Art. *Cider.*

Nr. 231. Kärr-neglik-ört. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 287.

Nr. 235. Röd Kornel. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 235. Af ett pund mogna bär har man fått ett stop pressad olja.

Nr. 236. Bredbladig Lök. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 40. I Gartenzeit. n:o 39. 1804. påstås p. 318. med säkerhet, att denna Lök planterad der mullvadar finnas, fördrifver dem.

Nr. 237. Lakrits-Astragal. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 86. Denna växtens fröskida är (liksom hos de rätta Astragalerne) tvårummig med en hinnaktig mellanvägg som delas i tu. Denna är icke utmärkt på fig. f. Ärterne sitta ordentligen i två rader, som vanligt fästade vid suturen. Om man ärnar odla denna ört, bör det ske helst ibland buskar, ty på öppna ställen lägger den sig för tätt intill jorden och blir svårbergad.

Nr. 238. Mångårig Tusenskön-ört. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 98.

Nr. 242. Pepparrots-ört. Ekon. Dict. 4. s. 427. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 177. För hästar som äro med qvarka behäftade, är pepparrot ganska tjenlig, om man ger dem den, under loppet af några veckor, något finskuren, blandad med lika mängd krossade enbär, samt en del hafra. Detta bör ske en stund innan morgonfodret tilldelas dem. — Att för bruk i hushållet längre tid kunna förvara den upptagna roten, är tjenligt, att icke rentvätta den, utan endast afputsa och belägga den med blålera som får fasttorka. På det sättet ansade, kunna de länge som friska behållas. *Retz.* l. c.

Nr. 241. Färg-Myssia. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 84.

Nr. 247. ALLMÄN BENVED. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 243.

Nr. 249. HVIT ASKLEPIAS-ÖRT. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 78.

Nr. 251. FÄLTSVAMP. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 23. hvarest flere anmärkningsvärda saker derom förekomma. Till pröfvande af svampars oskyldiga egenskap påstås, att persilja och hvitlök äro de tillförlitligaste medel. Den förra gulnar, den sednare svartnar, i händelse någon giftig finnes i kokkärlet.

Nr. 252. ÅRIG SALTÖRT. Denna bladlösa växt består både till hufvudstjelk och grenar af saftiga leder, midt igenom hvilka träfibrer löpa. Dessa borttagas då man ärnar begagna växten till salat, på det sättet att växten förvälles litet, hvarefter det saftiga nätlika väsendet med fingren lätt skiljes från trådarna. Det mineraliska Lutsalt som finnes ymnigt hos örten, ger med tillsats af mineral-syror en skön blå färg. Kurförsten i Sachsen låter odla Saltörten i Pilnitz. Jordmånen bör ej blandas med koksalt, ty utom det att frönas groningskraft derigenom förstöres, så finner örten ej någorstädes rent koksalt i jorden, utan sådana grundämnen, hvarutur hon sjelf bereder salt. Gammal multnad hästgödsel blandad med jord passar bäst, och i denna sås fröna tidigt om våren. I början vattnas plantorna ofta. Gartenzeitung n:o 1. 1804.

Nr. 254. BREDBLADIG LATYR. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 350. Ärterne komma svårligen opp, om de ej sås innan de hårdnat.

Nr. 256. RÖD FACKELÖRT. Herr Lifmed. *Westring* har nyttjat infusion på bladen med utmärkt nytta i kroniska diarréer.

Nr. 258. ÄTLIG MURKLA. På Finska: också Wuohensiena.

Nr. 259. KRÅKRIS. *Retz.* Fl. 1. s. 226. *Pallas* säger att Kamschadalerne förfalska sobelskin medelst anstrykning af ett blandadt afkok på kråkbär och fiskfett. De blifva härigenom svarta, men förlora snart den lånta färgen.

Nr. 261. ALLMÄN DAGGSKÅLS-ÖRT. Orätt säges att *Swartz* observerat den med en enda ståndare. Denna hör alldeles icke hit, utan är den samma som *Aphanes arvensis,* träffad fordom på Jamaika, dit den händelsevis kommit från Europa. I följe af dess då undersökta blom-

mor, som funnos. Enmänningar, ansågs den såsom okänd art af Alchemillæ-slägtet under namn af *Monandra* (Prodrom. Fl. Ind. occid.); men befans sedermera att icke vara specifikt skild från den Linnéska *Aphanes*, som utan tvifvel också bör förenas med Daggskåls-örtslägtet.

Nr. 263. ÄNGSHAFRE. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 96.

Nr. 266. GUL NÄCKÖRT. Roten kan ätas, då den ännu är ung, men äldre, blir den skarp och smakar liksom de gröna skalen på valnötter. I Levanten skall ett slags vatten distilleras på de färska blommorna, som sägas få en angenäm smak, och älskas af Turkarna. Gartenzeitung n:o 5. 1804.

Nr. 267. APTEKS-EUFRAS. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 139. Örten hyser något färgämne, ty ett starkt spad af densamma, ger åt ull, som förut betas i Vismut-upplösning, en brun vigogne-färg.

Nr. 272. BREDBLADIG KLOCKÖRT. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 139. Ekon. Dict. 4. s. 261. Den ätes af kreaturen. De späda skotten äfven som rötterne kunna tjena till sallat, och de yngre bladen att likom spenat stufvas.

Nr. 274. BLÅ ORMÖRT. *Retz.* Fl. Oec. 1. s. 223. Kallas också *Snokört* och *Wargtrut*. Om man på de ställen, der den tagit öfverhand, ett par år i följe vid blomningstiden låter afslå densamma, så kan den utödas; emedan den såsom tvåårig måste nödvändigt fullkomna sina frön till ytterligare förmerande, hvilket genom det tidiga afslåendet förekommes.

Nr. 275. TAGGIGT KNAPPGRÄS. Kanske är det större skäl att anse detta såsom nog skildt att utgöra ett eget slägte, hvars frö-nöt äger ett dubbelt skal, neml. ett yttre tunt och skört, och ett inre tjockare, benaktigt och grått. Kärnan ini är skroflig och blekhvit. Hos andra Schœnus-arter äger fröet blott enkelt skal. Flere botaniske Författare hafva skilt dem åt, och nu nyligen *Schrader* i Flora Germ. 1. p. 74. Tab. 5. s. 67. under namn af *Cladium germanicum*. På vår Tabell hafva icke de dubbla skalen blifvit väl utmärkta.

Den i sednare tider allmännare blifna vackra smaken, att genom träd- och busk-planteringar likasom omskapa vissa ställen dem man utvalt i grannskapet af sin boning på landet, för att under skuggan af de med mera ord-

ning än i vildmarken uppdragna träden njuta ett fördubbladt nöje af landtlefnaden, ger anledning förmoda, att anmärkningar och uppgifter i detta ämne, såsom icke vida skildt från naturen af Svensk Botanik, må vinna bifall. Såsom ibland det angenämare har man derföre velat anföra något

Om anläggning af Löfsalar.

En Löfsal eller Löfhydda är ett hviloställe der man söker skugga, och svalkan; en plats helgad åt ensamheten eller åt det förtroliga sällskapet; der man antingen kan öfverlemna sig åt ett stilla betraktande, eller njuta det vänskapliga bordets nöjen.

Det är i följd af denna olika bestämmelse, som afseende bör göras, vid anläggningen, på läge, storlek och skapnad.

En löfhydda må icke anläggas på ett öppet ställe, utan fjerran från buller och der nyfikna ögon icke störa det lugn man der söker, antingen ensam, eller i umgänge med sina vänner. Den bör dock sällan vara aflägse från boningshuset, på det man så mycket beqvämligare må njuta den fria naturen. Likväl är det icke utan förmån att äfven på längre afstånd, t. ex. vid ändan af långa promenader, äga sådana tillflykts-ställen, hvarest den vanmäktige vandraren finner hvilan och skygd emot solens strålar.

Förhållandet i storlek och omkrets beror af omständigheterna och ändamålet. Naturen bildar sjelf de största hyddor i löfskogen, skönt hvalfda af trädens löfrika och slokande grenar. Om stora träd i plantager äga detta skick, må man följa naturens vink, böja deras grenar ännu något mer, och emellan deras öppningar plantera buskar och ranklika växter. Snart vinner man här en rymlig och behaglig hydda.

En sådan bör ej vara för liten, i synnerhet om den är mycket tätvuxen. I stället för att då skänka den svalka man åstundar och fullkomlig frihet att andas, saknar man der det angenäma, som ett större utrymme kunde medföra. Tre alnars längd och bredd är blott en måttlig vidd.

Formen är villkorlig. Emedlertid är den runda den mest beqväma. Hyddor bestämda att hysa större sällskaper göras halfrunda, att luften må vara så mycket friare

Utsigten är deremot icke likgilltig. Äfven den ensama naturvännens öga bör hvila på behagliga föremål. Om man genom öppningen af hyddan upptäcker ett vackert Landskap, så höjer det ofelbart skönheten. Det är icke mindre angenämt, om midt emot hyddan synes en väl anlagd gräsplan eller en samling af blommor. Åsyn af flytande vatten, liksom en afbild af lifvet, skulle ännu mera förnöja, och det sakta brusandet af ett vattenfall i nejden vara lika behagligt för känslorna, som fåglarnas mångfaldiga stämmor i lunden.

Häraf är klart, att en utsigt mot en naken vägg, en bergsida, eller något ännu sämre föremål, kan icke annat än misshaga en vän af den sköna naturen.

På helsans vägnar bör platsen vara torr. På ett fuktigt ställe kunna lätt, i synnerhet om aftnarne, förkylningar ådragas. Marken belägges derjemte med grof sand, äfven med tiljor, under fötterna. Gräs-soffor äro icke der tjenliga, helst gräset behåller alltid någon fuktighet i skuggan.

Vid anläggningen af sådana hvilställen må man söka att härma naturen; enfalden som i den samma råder, äger ett oförlikneligt behag. Vare långt borta allt konstigt och lysande — alla oskickliga prydnader. En löfhydda är icke architekturens foster, utan en del af den sköna Landskapsmålningen, som konstnären vill föreställa i en naturträdgård. Här tarfvas icke biträde af Bildhuggaren eller Målaren. För mycket stellage sårar redan ögat, ännu mera förgyllningar, bilder, statyer vid ingången, och målade jagtstycken i bakgrunden. Detta kan allt passa i en paviljon, i en stor öppen trädgårdssal, här icke; löfhyddans värde beror af löfverkets skönhet och grönska, af de valda blommornas utseende, den måttliga skuggan och det artigt inbrytande ljuset af dagen.

I anseende till valet af de växter som kunna tjena vid anläggningen, måste man rätta sig efter jordmånen; ty der man planterar *Björken*, der växer ej *Vilda Vinrankan*, och der *Fasanbusken* frodar sig, lär säkert icke den *Nordamerikanska Ärtrefvan* trifvas. Se här ett urval af växter, mest perennerande, som kunna användas efter som omständigheterna dertill föranleda.

1. *Slok-Björken. Betula alba, pendula.* Förträfflig på höga, torra ställen, för att bilda en öppen skön löfsal. Den vackra hvita stammen, den sköna formen af de hän-

gände löfrika grenarna, och den uppfriskande ångan af de nyss utslagna bladen — allt lockar att söka dessa trädens skugga. Höga, fria platser, som äga en vidsträckt utsigt öfver fält och ängar, öfver floder, berg och byar, prydas utmärkt väl af plantérade Björkar, hvilkas högre grenar måste dock lemnas åt naturen, emedan de icke låta hvälfva sig.

2. *Afvenbok. Carpinus betulus.* Ganska tjenlig till samma ändamål, särdeles om den ofta klippes. Jemte det att löfven växa ganska täta, hålla de sig gröna in på sena hösten. Till plantering väljer man 3 års gamla stammar af lika höjd och tjocklek, och nedsätter dem, utan särdeles putsning, på bestämd plats i halfcirkel; det bör ske om hösten sedan bladen ändrat färg. Man lemnar dem frihet att växa ett par år, och i det tredje börjar man skära dem, vanligen i Augusti, så att de unga skotten vinna nog styrka innan vintern. Man afskär blott toppskotten och de längsta på sidorna, för att göra träden så mycket löfrikare nedantill. I toppen låta äfven dessa icke hvälfva sig.

3. *Alm. Ulmus campestris* Sv. Bot. N:o 13. Äfven som *Lind, Tilia europæa,* Sv. Bot. N:o 40. Begge äro mycket passande till en öppen löfsal. De uppdragas då i form af buskar, som klippas och putsas efter behofvet.

4. *Celastrus scandens,* en slingrande buske från Norra Amerika, som tål den starkaste vinter. Den uppklänger sig på allting i grannskapet, och då han står fri och ledig samt ledes omkring en hög stång, bildar han en skön naturlig pyramid. Blommorna äro likväl små och lukta intet. Till en måttligt stor löfsal, tarfvas blott ett par stammar, hvilkas rankor hvälfvas med tillhjelp af tunnband. Utomordentligt löfrika, ge de mycken skugga. Allt slags jordmån passar för denna buske, som äfven förmerar sig lätt genom rotskotten.

5. *Bignonia radicans.* Också en klängande buskväxt från Nord-Amerika, hvars pennedelta blad ha en angenäm form. Den blomstrar likväl sent, såsom i September och Oktober. Blomkronorna äro trattformiga, utanpå bleka och ini rödaktiga. Växten är något ömtålig, bör derföre ej sättas på ett alltför öppet ställe, och grenarne läggas ned innan vintern kommer och betäckas med löf. Den pryder en löfsal utmärkt väl, men tål icke knifven, utan man lemnar grenarna fritt hängande.

6. *Aristolochia Sipho.* En växt af lika egenskap och från samma verldsdel, med runda, hjertformiga, starkgröna blad, ofta halfva alnen långa, som meddela mycken skugga. Blommorna, som talrika framkomma, göra ett täckt afbrott mot bladen, så väl genom deras besynnerliga daning som rödbruna färg, men lukten är svag. Växten uthärdar vintrarne hos oss, men fordrar något fuktig jordmån. Att till löfsal använda den, måste flera stånd planteras i halfcirkel och rankorna sedan, medelst ett af tunnband gjordt gallerverk, gifvas den form och böjning som åstundas.

7. *Clematis viticella. Italienska Skogsrefvan* passar förträffligen till löfsalar, emedan grenarne fästa sig öfverallt, och foga sig till alla former, samt äro med löf tätt beklädde. I synnerhet äro de sköna violettröda blommorna från Juli till Oktober en sällsynt prydnad. Ehuru från ett sydligt klimat bördig, trotsar växten våra starkare vintrar. Den föröker sig genom rötterna. Så gör också

8. *Clematis virginiana,* hvars blommor äro hvita, och är lika förmånlig som den föregående.

9. *Clematis orientalis.* Denna är ifrån nordliga Asien, med klängande stam, blågröna blad och gulaktiga blommor. Är alldeles icke ömtålig, men föröker sig icke starkt.

10. *Clematis vitalba.* Har pennedelta blad och hvita blommor, artar sig rätt väl till samma ändamål, och är icke grannlaga hvarken för vintrarne eller jordmånen.

11. *Lonicera periclymenum*

12. —— *caprifolium*

13. —— *grata*

14. —— *sempervirens.* Äro fyra arter af ett och samma slägte, vanligen Caprifolium kalladt; och ibland de första växter som kunna användas till löfsalar. Bladens lifliga, glänsande grönska och de vackra blommorna, berättiga dem äfven till detta loford. De båda förstnämdas, som äro europeiska, äro värderade för deras lukt, hvilken de sednare, härstammande från norra Amerika, väl sakna, men deras skarlakansröda färg är så mycket skönare.

15. *Lycium barbarum.* Den vanliga *Fasanbusken,* bildar med sina slankiga, hängande grenar de vackraste naturliga hyddor. Med några spjelor kan man ge dem hvad riktning man behagar. Likväl blifva stammarne gerna med tiden nakna nedantill. Man påstår att myggen sky för

dennas skugga. Ingen växt är mera frodig att föröka sig genom rotskotten än denna, och snart sagdt att qväfva alla andra.

16. *Hedera Helix.* Den bekanta *Murgrönan,* kan väl icke tjena till fullkomlig beklädning af en löfhydda, emedan den helst medelst rottrådar öfver allt på stammarna fäster sig vid klippor och murar; men så mycket skönare beklädes dermed baksidan af en löfhydda, om den jemte väggen af en klippa anlägges.

17. *Hedera quinquefolia* eller, som den äfven kallas, *Vitis hederacea, La Vigne vierge,* en bland de bästa rankväxter till löfhyddor. Genom sättqvistar som slå rot i varm bänk, kan man efter behag föröka sitt förråd deraf.

18. *Vitis vulpina, Räfdruſvor.* För sina stora skuggande blad är den ypperlig; äfven som blommorna, ganska angenäma för sin lukt, men frukten är icke ätlig.

19. *Menispermum canadense.* Inhemsk i norra Amerika, men kommer äfven lätt fort hos oss. Bladen som äro sköldlika med rundade hörn, blifva mycket stora och tjena lika väl som de föregående, men växten måste jemte stång uppdragas.

20. *Glycine Apios. Nord-Amerikanska Ärtrefvan;* uppklänger 4-6 alnar högt, fästad vid sina grannar. Rötterne äro knölige och bladen pennedelta, samt de violetta blommorna ganska behagliga. Den fordrar något fuktig jordmån och ett läge skyddadt för skarpa vindar. Innan man kan använda den till inflätande, bör den hafva stått några år. Före det sjette synas sällan några blommor.

21. *Periploca græca.* Ehuru af Österländsk härkomst, tål den vintern temligen väl, och efter några få år låter den på spjelor leda sig. Den älskar god jordmån och klättrar ända till 10 alnar i höjden, och de i klasar sittande, brunröda, och ini håriga blommorna sprida en god lukt. Man bör likväl akta sig att bryta stjelk eller blad, emedan den i dem befintliga mjölksaften är, liksom hos flera af växtfamiljen *med vridna blommor,* mycket skarp, och åstadkommer blåsor och sveda.

22. *Salix babylonica. Tårpilen* eller *Videt.* Är ömtålig hos oss, och lider mycket af vinterkylan. Den fordrar således framför allt ett skyddadt läge, och icke för torrt. I nejden af ett vattenfall vore den förträfflig till en öppen löfsal.

23. *Syringa vulgaris.* *Syren* eller *Spanska Flädern* äfven som

24. *Philadelphus coronarius*, *vilda Jasminen*, kunna begge fördelaktigt användas, ehuru de icke äro klängande växter. Vällukten af blommorna höjer äfven deras värde.

25. *Rosa turbinata*, eller den så kallade *Tapet-* eller *Frankfurter-Rosen*, är ibland sitt slägte utmärkt tjenlig, som *Bertuch* i Allgemeine Teutsche Garten-Magazin bevisat; kanske skulle man i naturen ej se något skönare, än en sådan anläggning, då den lyckas.

Dessa äro de förnämsta träd, buskar och klängande växter som kunna tjena till löfsalar. Liguster, Hasselnötbuskar och flere arter *Colutea* m. fl. brukas väl äfven, men som de merendels få nakna stammar och grenar, så behålla de ej det vackra utseendet. Men verkligt präktig visar sig en löfsal eller hydda, sammansatt af *Räf-vinrankan*, *Aristolochia Sipho*, *Glycina Apios* och *Periploca græca*, jemte eller emellan hvilka man planterat *Cytisus Laburnum*, hvars stora guld-gula blomklasar, hängande öfver de gröna bladen, ådraga sig åskådarens blickar.

På öppna ställen anlägger man en naturlig trädgårdssalon rätt passande af vissa Tall- och Granarter, såsom Lärkträdet. De planteras i en halfcirkel. Grönskan, ännu lifligare om våren, förenad med de balsamiska ångorna, höja behaget af ett dylikt ställe.

Lombardiska eller *Pyramid-poppeln (Populus dilatata)* bör också icke i detta afseende förgätas. Men den fordrar att sorgfälligt qvistas och putsas, om stammen skall blifva tät nedantill. Den gifver dock föga skugga, och rötterne, som löpa mycket i jordytan, hindra att med beqvämlighet plantera något för att fylla öppningarna emellan dem.

Af annuela eller sommarväxter finnas äfven åtskillige, tjenlige att uppfylla samma ändamål, ehuru nöjet af dem försvinner med den vackra årstiden. *Blomsterbönor* kunna ganska väl brukas. De växa snart i höjden, och glädа ögat med deras ymniga röda blommor. Detsamma gör äfven *Convolvulus purpureus*, som lätt uppdrages att pryda väggarne af en löfhydda, ledd på spjälar och stänger omkring densamma. Desse kortlifvade växter kunna emedlertid årligen ersättas genom andra som intaga deras rum, om så åstundas. *S—z.*

SYSTEMATISKT REGISTER

öfver de i Fjerde Bandet af detta Verk förekommande växter.

Cl. 1. MONANDRIA.

	N:o	l.	Pag.
Salicornia herbacea.			252.

Cl. 2. DIANDRIA.

Veronica chamædrys			239.
Lycopus europæus.			262.

Cl. 3. TRIANDRIA.

Valeriana Locusta.			232.
Scirpus palustris.			257.
— maritimus.			240.
Schœnus mariscus.			275.
Eriophorum vaginatum.			281.
Avena pratensis.			263.
Agrostis spica venti.			286.
Triticum junceum.			269.

Cl. 4. TETRANDRIA.

Asperula odorata.			218.
— tinctoria.			244.
Cornus sanguinea.			235.
Evonymus europæus.			247.
Alchemilla vulgaris.			261.

Cl. 5. PENTANDRIA.

Echium vulgare.			274.
Anchusa officinalis.			280.
Campanula latifolia.			212.
Chironia Centaurium.			219.
Ribes alpinum.			225.
Asclepias vincetoxicum.			249.
Gentiana campestris.			278.
Sanicula europæa.			245.
Scandix cerefolium.			283.
Conium maculatum.			226.
Sambucus Ebulus.			271.
Linum catharticum.			250.

Cl. 6. HEXANDRIA.

	N:o	l.	Pag.
Allium ursinum.			256.

Cl. 11. DODECANDRIA

Lythrum Salicaria.			256.
Sempervivum tectorum.			260

Cl. 12. ICOSANDRIA.

Pyrus Malus.			229.
Sorbus hybrida.			277.
Rubus cæsius.			241.
Potentilla fruticosa.			253.
Geum rivale.			251.

Cl. 13. POLYANDRIA.

Nymphæa lutea.			266.

Cl. 14. DIDYNAMIA.

Ajuga pyramidalis.			225.
Teucrium Scordium.			255.
Betonica officinalis.			284.
Mentha arvensis.			279
Euphrasia officinalis.			267.
Melampyrum pratense.			287.

Cl. 15. TETRADYNAMIA.

Cochlearia armoracia			242.
Thlaspi Bursa pastoris			273

Cl. 17. DIADELPHIA.

Ononis arvensis.			243.
Astragalus glyciphyllus.			257.
Vicia sativa.			230.
Lathyrus latifolius.			254.
Trifolium pratense.			268.
Medicago falcata.			248.

Cl. 19. SYNGENESIA.

	N:o	l.	Pag.
Onopordon acanthium.			227.
Bellis perennis.			238.
Tussilago petasites.			224.
Pyrethrum parthenium.			285.

Cl. 20. GYNANDRIA.

Orchis mascula.			220.
— morio.			233.

Cl. 21. MONOECIA.

Carex cæspitosa.			222.
Typha angustifolia.			234.
Pinus abies.			217.

Cl. 22. DIOECIA.

Empetrum nigrum.			259.
Taxus baccata.			265.

Cl. 24. CRYPTOGAMIA.

Tortula ruralis.			270.
Funaria hygrometrica.			228.
Hypnum parietinum.			276.
Fucus rotundus.			282.
Agaricus campestris.			251.
— violaceus.			288.
Boletus rubeolarius.			246.
— svaveolens.			221.
Morchella esculenta (Phallus esculentus).			258.
Helvella mitra.			264.

REGISTER

öfver Fjerde Bandet af Svensk Botanik.

A.

Afrodisiskt medel 228.
Afvenbok *Till. s.* VII.
Ag 275.
Agaricus araneosus 288.
— arvensis 251.
AGARICUS CAMPESTRIS 251.
Agaricus cyanus 288.
— edulis 251.
— glaucopus 288.
— nudus 288.
AGARICUS VIOLACEUS 288.
Aggregatæ plantæ 232.
AGROSTIS SPICA VENTI 286.
AJUGA PYRAMIDALIS 225.
Alchemilla monandra *Till.* s. III.
ALCHEMILLA VULGARIS 261.
Alexipharmaca 249.
ALLMÄN BENVED 249. *Till.* s. II.
ALLMÄN DAGGSKÅL 261. *Till.* s. III.
ALLMÄN GENTIAN 219. *Till.* s. I.
ALLMÄN MATRAMSÖRT 285.
ALLMÄN PENNINGÖRT 273.
ALLIUM URSINUM 236.
Alster 247.
Am 275.
ANCHUSA OFFICINALIS 280.
Aphanes arvensis *Till.* s. III.
Apilas 268.
APTEKS BETONIKA 284.
APTEKS EUFRAS 267. *Till.* s. III.
APTEKS OXTUNGA 280.
Apteks Valerian 249.
Ardacker 254.
Aristolochia Sipho *Till.* s. VII.
Armoracia 242.
Arrête-Bœuf 243.
Arun 219.
ASCLEPIAS VINCETOXICUM 249.
Asperifoliæ plantæ 274.
ASPERULA ODORATA 218.
ASPERULA TINCTORIA 244.
ASTRAGALUS GLYCIPHYLLUS 237.
Astrantia 245.
AVENA PRATENSIS 263.

B.

Barrlind 265.
Barrträd (örtflock) 217.
Batard 277.
Bellis minor 238.
BELLIS PERENNIS 238.
Benved 235.
— (allmän) 249. *Till.* s. III.
BETONICA OFFICINALIS 284.
Bett af rasande djur 218.
Betula alba, pendula *Till.* s. VI.
Bi, tjenliga blommor för... 224. 274. 280.
Bignonia radicans *Till.* s. VI.
Bilabiatæ plantæ 262.
Björkticka 221.
Björnbär 241.
Blewits 288.
Blodflöd 273.
— invertes 245.
— spottning 256.
Blomsterbönor *Till.* s. IX.
BLÅ HALLONBUSKE 241.
BLÅ ORMÖRT 274. *Till.* s. III.
BLÅSVAMP 288.
Blåsfukus 232.
BOLETUS RUBEOLARIUS 246.
BOLETUS SVAVEOLENS 221.
BOMULLS TISTEL 227.
Borsdorffer-äplen 229.
BORSTHVETE 269.
Bouillon en poche 220.
BREDBLADIG KLOCKÖRT 272. *Till.* s. III.
BREDBLADIG LATYR 254. *Till.* s. II.
BREDBLADIG LÖK 236. *Till.* s. I.
Britas (S:t) Lök 236.
Brungul färg 247.
Brunt att färga 217.
Bryum rurale L. 270.
Bränskador 229. 260.
Bränsle 275.
Bränsår 281.
Bröstsvulster 288.
Bröstvårtor spruckna 260.

Buglossum 280.
Bugrande 243.
Bugula 225.
Bursa pastoris 273.
Burgunder-Beck 217.
Buskaktig fläder 271.
Busk potentill 253.
Busk-växter 271.
Bärvin 247.
Bäska medel 278.

C.

Calamariæ plantæ 234. 240.
Calycanthemæ pl. 255.
Campanaceæ pl. 272.
Campanula latifolia 272.
Carduus tomentosus 227.
Caret caespitosa 222.
Carpinus Betulus *Till.* s. vi.
Castalia 266.
Catchup, att tillreda 251.
Caucalis 245.
Celastrus scandens *Till.* s. vi.
Cerefolium 283.
Champinjon 251.
Champinjons sängar, anläggning af dem 251.
Chærophyllum 273.
Chironia Centaurium 219.
Cicutæ herba 226.
Cider 229.
Cladium germanicum *Till.* s. iii.
Clematis orientalis *Till.* s. vii.
— virginica *Till.* s. vii.
— vitalba *Till.* s. vii.
— viticella *Till.* s. vii.
Cochlearia armoracia 242.
Compositæ capitatæ pl. 227.
— discoideæ pl. 224.
Conii Herba 226.
Conium maculatum 226.
Consolida media 225.
Contortæ pl. 249.
Convolvulus purpureus *Till.* s. ix.
Cornus sanguinea 235.
Corymbus 277.
Cratægus aria v. fennica 277.
Cytisus Laburnum *Till.* s. ix.

D.

Daggskål (allmän) *Till.* s. iii.
Degbär 223.
Destillation af brännvin 229.
Destilleradt vatten på Näckört *Till.* s. iii.
Diapensiæ herba 255.
Diarré 220. 231. 255. 256. 261. 273. 279.
Dichotomi (rami) 282.
Diskblomster (sammansatta) 224.
Dompte-venin 249.
Dragblad 261.
Dragmedel 242.
Dragsjukan 261.
Dumosæ plantæ 247. 271.
Dunstockar 234.
Dvergfläder 271.
Dynmann 234.
Dynt i läsk 266.
Dysenteri 260.
Döfhet 260.

E.

Ebulus 271.
Echium vulgare 274.
Ekört 287.
Electuarium diasc. Fracastor. 255.
Empetrum nigrum 259.
Eriophorum vaginatum 281.
Evonymus europæus 247.
Evonymus latifolius 247.
Euphrasia officinalis 267.
Europeisk Sanikel 245.
Europeisk Vargfotsört 262.

F.

Faltranc 245.
Fasanbuske *Till.* s. vii.
Feverfew 285.
Fistlar 245.
Fjällrebs 223.
Fjärillika blommor 237. 243. 248. 254.
Flygsand, att fästa 269. 274.
Fläckig Konsört 226. *Till.* s. i.

Fnöskticka 221.
Foderväxter för boskap 217. 230. 237. 248. 252. 254. 261. 263. 268. 269. 280. 287.
Frossa, frossor 231. 285.
Frukt-träd (örtflock) 229.
Fråknar 230.
Frö, giftiga 266.
Fröskidade växter 242.
Fucus fastigiatus 282.
— lumbricalis 282.
— norvegicus 282.
FUCUS ROTUNDUS 282.
Fucus tamariscifolius 282.
FUNARIA HYGROMETRICA 228.
Fungus Salicis 221.
Fältgentian 278.
FÄLTSVAMP 251. *Till.* s. II.
Färgmadra 244.
FÄRGMYSSIA 244. *Till.* s. II.
Färgväxter 244. 247. 259. 262. 268.
Fästade blomblad på blomfodret 256.
Föda för getter 258.
— husfåglar 230.
— hästar 258.
— svin 257. 266.
Fördelande 238. 271.
Förstoppning 218. 271. 283.

G.

Garfämnen 235. 259. 261. 266.
Gentian 219. *Till.* s. I.
Gentiana Amarella 278.
GENTIANA CAMPESTRIS 278.
Gentiana Centaurium 219.
GEUM RIVALE 231.
Gift, för kreatur 265.
Gikt 219. 226.
— värk 242.
Glycine Apios *Till.* s. VIII.
Glycyrrhiza glabra 237.
GLÄNSANDE FJÄDERMOSSA 276.
Golftiljor 217.
Gonorré 273.
GRAN 217.
Gran, går-, mar-, häng-, myr- 217.
Grandricka 217.
Grankottar 217.
Granris 217.
Gruinales plantæ 280.
Grusplågor 243.
Grön färg 280.
Grönkåls ämne 232. 261. 272. 280. 283.
Gräsen (örtflock) 269.
Gul färg 229. på ylle 261.
GUL NÄCKÖRT 266. *Till.* s. III.
Gulsot 226. 243. 252. 267.
Gurgelvatten 225. 245. 260.
Gärdesgård, lefvande 247.
Gödselämne 282.

H.

HAFS-SÄF 280.
Halmgul färg 247.
Halmtak i Skåne 270.
Halsfluss 260.
Halsgräs 278.
Halssjuka 225.
Harfpinnar 223.
Harull 281.
Hedera Helix *Till.* s. VIII.
— quinquefolia *Till.* s. VIII.
Helvella 253.
— lacunosa 264.
HELVELLA MITRA 264.
Hemikrani 285.
Hemorroider 229. 231. 260. 283.
Hepatica stellata 218.
Hirundinariæ radix 249.
Hjulformiga blommor 219.
Holtemiella 287.
Hopsittande blommor (örtflock) 232.
Hopväxte ståndare 230.
Horskung 249.
Horsmynta 279.
Hudens krämpor 218.
Hudlöshet 281.
Huhta siena 258.
Humle, i stället för, 278.
Hummelblomster 231.
Hummelstänger 217.
Huslök 260.
Hvenslägtet 286.
Hveteslägtet 269.
Hvita flussen 256. 257. 261.

Hvit Asklepiasört 249. *Till.* s. II.
Hygrometrisk Stjernmossa 228.
Hygroskop 228.
Hypnum parietinum 276.
Hypnum splendens 276.
Hål och styng 278.
Håningsblommor 268.
Hårdhet i brösten 283.
Häckar 253. 265.
Hästhofsört (storbladig) 224.
Hölse — Led-svulster 226.

I.

Idgran 265.
Imiäinen 268.
Iso yrtti 226.
Jasmin (vild) *Till.* s. IX.
Jungfru Marias bröst, hand, rock 220.
— kåpa 261.

K.

Kafveldun 234.
Kakerlacker, medel mot 266.
Kalfbär 223.
Kallhjortron 241.
Kallbrand 255.
Kamfert 279.
Kamillslägte 285.
Karbas 243.
Karvakello 278.
Kasdun (smalbladig) 234.
Katto-Laukka 260.
Kelp 282.
Ketchup 288.
Kirveli 283.
Kiven siena 264.
Kiäsuxen kämmen 233.
Klockformiga blommor 272.
Klockört (bredbladig) 272. *Till.* s. III.
Klotformiga blommor 227.
Kloört 262.
Klöfver (oäkta) 268.
Knappgras (taggigt) 275. *Till.* s. III.
Knappsäf 257.
Kohvete 257.
Kolik 220. 279.
— hos Boskap 284.
Kongsbär 223.
Konieört (Häckig) 226. *Till.* s. II.
Konie-plåster, ört 226.
Kornell (röd) 235. *Till.* s. II.
Kovall 287.
Kraaku 259.
Krampaktig sjukdom 260.
Krampslag 252.
Kransblommor 225.
Kransvis fästade blommor (örtHock) 255. 279. 284.
Krapp (Rubia Tinctoria) 244.
Krusmynta 279.
Krusmynt-olja 279.
— spiritus 279.
Krutlåskare 234.
Kråkbärsris (svart) 259.
Kråkris 259. *Till.* s. II.
Kräfta 226. 227.
Kräkel 282.
Kräkling 259.
Kräkning 279.
Kuusi 217.
Käringbär 241.
Kärimgrukor 225.
Käringtand 247.
Kärrneglikört 231. *Till.* s. II.
Kärr-säf 257.
Kölen i ärtblommor 230.
Körfvel (spansk) 283.
— (svensk) 283.
Kött (färskt att salta) 252.

L.

Lakrits-Astragal 237. *Till.* s. II.
— likt ämne 237.
Larver i svamp 251.
Lathyrus heterophyllus 254.
Lathyrus latifolius 254.
Lathyrus tuberosus 254.
Latyr (bredbladig) 254. *Till.* s. II.
Laxerande medel 247. 250. 252. 271.
Laxer-Lin 250.
Liktornar 260.
Liliaceæ plantæ 236.
Liljeväxter 236.
Lim 235.

Lin af Asclepias 249.
Lin (vildt) hör, 250.
Linnés Höfrö 248.
LINNÉSK LUCERN 248.
Linnäuxen heinäsiemi 248.
LINUM CATHARTICUM 250.
Ljung 259.
Ljungpinnar 243.
Ljus, att bereda 217.
Lommegräs 273.
Lonicera caprifolium, grata, periclymenum, sempervirens *Till.* s. VII.
Loppris 259.
Lucern (Linnésk) 248.
Lukt, löklik 255.
Luktmadra 218.
Lukt-ticka 220.
Luktämne 221.
Lungkrämpor 284.
Lungsot 221. 245. 283.
Luoho 286.
Lutsalt, mineraliskt 282.
Lutukka-heinä 273.
Lycium barbarum *Till.* s. VII.
LYCOPUS EUROPÆUS 262.
LYTHRUM SALICARIA 256.
Läppar, sprucknа 220.
Lärketräd *Till.* s. IX.
Löfsal, Löfhydda *Till.* s. IV.
Lök (bredbladig) 236. *Till.* s. I.
Löss, medel mot 247.

M.

Madra 244.
Magstärkande 225.
Mal, att fördrifva 218. 221. 255.
Mali (poma) 229.
Mannablod 271.
Marian-kämmen 220.
— ruoho 260.
Maskerade blommor 267. 287.
Maskmedel 285.
Mat af grönsaker 260.
Matrami 285.
Matricaria Parthenium 285.
Matrisylva 218.
Maules 251.
Medel, att behaga 221.
MEDICAGO FALCATA 248.
Medicago sativa 248.
MELAMPYRUM PRATENSE 287.
Menispermum canadense *Till.* s. VIII.
MENTHA ARVENSIS 279.
Mentha gentilis 279.
Meri-kahila 240.
Migrän 285.
Mintu 279.
Missne 266.
Mjeltsjuka 219. 221.
Mjölk, att fördrifva 279. 283.
Mjölkgubbar 225.
Mjölkvall 287.
MORCHELLA ESCULENTA 258.
Morchella patula 258.
Motacilla rubecula 227.
Munpomada, att tillreda 229.
Murkla (ätlig) 258. *Till.* s. II.
Mynta 262.
Myntolja 279.
Myntslägtet 279.
Mysika 218.
Myskemadra 218.
Myssieört 218. *Till.* s. I.
MÅBÄRSBUSKE 223.
MÅNGÅRIG TUSENSKÖNSÖRT 238. *Till.* s. I.
Mätäs sara 222.
Möss, att fördrifva 271.
MÖSSLIK HELVELL 264.

N.

Narkotisk 226.
Neglikört (kärr-) 231. *Till.* s. I.
Neulainen 265.
Niinipuu 265.
Njurkrämpor 220.
Njursten 243.
Nummen-kukoistus 267.
Nummen-sieni 251.
NYMPHÆA LUTEA 266.
Nymphæa minima 266.
Nymphææ plantæ 266.
Nysning, förorsakande 284.
Nåldynor 273.
Nålsäf 234.
Näckar 223.
Näckört (gul) 266. *Till.* s. III.
Näkinvaldikka 234.
Nälikke-juuri 231.

Nälkä-pellava 250.
Näsblod 273.
Nödbröd 240. 266. 268. 269.

O.

Odlade ängsväxter 268.
Odling af medicinska d:o 255.
Ogräs, att utrota 286. *Till.* s. III.
Ogräs i säd 286.
Ohyra, bot för 229.
Oleraceæ plantæ 252.
Olja, 295, 271. *Till.* s. II.
Omenapuu 229.
ONONIS ARVENSIS 243.
Ononis hircina 243.
— spinosa, mitis 243.
ONOPORDUM ACANTHIUM 227.
Orchideæ plantæ 220.
ORCHIS MASCULA 220.
ORCHIS MORIO 233.
Orkis (tidig röd) 220.
Orkis-växter 220. 223.
Ormört (blå) 274. *Till.* s. III.
Orragräs 267.
Oxel 277.
OXEL-RÖNN 277.
Oxtunga 280.

P.

Papilionaceæ plantæ 237.
Parasoll-växter 226. 245. 283.
Penninggräs 273.
Pepparmynta 279.
Pepparrot, att förvara *Till.* s. I.
Pepparrotsdricka 242.
— plantering 242.
— sirap 242.
PEPPARROTSÖRT 242. *Till.* s. I.
Perichætia 276.
Periploca græca *Till.* s. IX.
Peristom 276.
Perry 229.
Personatæ pl. 287.
Pesten, medel mot 224.
Pestilens-rot 224.
Petasites 224.
Petonian-yrtti 234.
Phallus 258.
— esculentus 258.
Philadelphus coronarius *Till.* s. IX.
Pil (tår-) *Till.* s. VIII.
PINUS ABIES 277.
Piparruuti 242.
Pistonpuu 227.
Podager 285.
Poimulehti 261.
Polystachiæ (spicæ) 240.
Poppel, Lombard, Pyramid *Till.* s. IX.
POTENTILLA FRUTICOSA 253.
Pradelli 251.
Proliferi flores 231.
Psalmbär 241.
Puktörne 243.
Punainen-härjänkieli 280.
— yrtti 238.
Pungar 231.
PYRAMIDAL AJUGA 225.
PYRETHRUM PARTHENIUM 285.
Pyrus hybrida 277.
PYRUS MALUS 229.

Q.

Qvarka hos hästar (bot för) *Till.* s. I.
Qvarnhjuls-kuggar 229.
Qvastar 253.
Qvickärter 230.

R.

Radiatæ compositæ, flores 238.
Raidan-käusa 221.
Rams 236.
Randa-sappi 219.
Randa-yrtti 262.
Raphanus rusticanus 242.
Rapunsel 232.
Reform-utslag 283.
Regler 279. 285.
Renfana 285.
Rep, snodda 234.
Resina abietis 217.
Resta bovis 243.
Reumatismer 226.
RIBES ALPINUM 223.
Roccamboll, Rockenboll 236.
Rosa turbinata *Till.* s. IX.

Rosen, tapet-, Frankfurter- *Till.* s. IX.
Rotatæ plantæ 219.
Rubia tictoria 244.
RUBUS CAESIUS 241.
Rutan 281.
Rutto-juuri 224.
Råttor, medel för 236.
Rafblommor 243.
Räfdrufvor, *Till.* s. VIII.
RÖD-FACKELÖRT 256. *Till.* s. II.
Röd färg 244. af roten 280. — på tyg 259.
RÖD KORNELL 235. *Till.* s. I.
Rödsot 220. 256. 273.
Rödtuppa 268.
Röd Ängsklöfver 268.
Rönn 277.

S.

Saf af gran 217.
Saftiga växter (örtflock) 260. 266.
Salab, Salap 220. 233.
SALICORNIA HERBACEA 252.
Salix babylonica *Till.* s. VIII.
Sallat 232. 252. *Till.* s. II. III.
Sallat eller Kålväxter 252.
Salomons rot 281.
Salsola sativa, soda 252.
Saltört (årig) 252. *Till.* s. II.
SAMBUCUS EBULUS 271.
Sammandragande medel 239.
Sammansatta Strålblomster 285.
SANICULA EUROPAEA 245.
Saxan-pihlava 277.
SCANDIX CERRFOLIUM 283.
Schierling 226.
SCHOENUS MARISCUS 275.
SCIRPUS MARITIMUS 248.
SCIRPUS PALUSTRIS 257.
Scordie-mos (Elect. e Scordio) 255.
Sedum majus 260.
Seglet i ärtblomman 230.
Sempertin 227.
Sempervivum 260.
SEMPERVIVUM TECTORUM 260.
Senapsdeg 242.
Senticosæ pl. 261.
Sigener 262.
Siliquosæ pl. 242.
Silmä ruoho 267.
Sini-faderma 241.
Sininen-siena 288.
Sjögrön färg 247.
Sjöollon 266.
Skabb 219.
Skarp smak 245.
Skepling 287.
Skif-svampar 251. 288.
Skinn, att svartfärga *Till.* s. III.
Skinnberedning 217.
Skirrer 226.
Skogs-latyr 254.
Skogsmossa 276.
Skrofler 249. 283.
Skräcka 259.
Skräppblad 224.
Skåcka 261.
Skörbjugg 217. 220. 229. 242. 252.
SLIDFÖRANDE ÄNGSULL 281.
Slokbjörk *Till.* s. V.
Smalbladig kasdun 234.
Smörgräs 287.
Smör, gult och godt 287.
Snokört *Till.* s. III.
Snus 235.
Sobelskinn, att svärta *Till.* s. II.
Soda-örter, hvaraf och huru Soda tillverkas 252.
Sommarhyll 271.
SORBUS HYBRIDA 277.
Sparrislike rötter 272.
Sprucebeer 217.
Starr (svart) 226.
Stellatæ pl. 218.
Stenhallon 241.
Stenlösande medel 242.
Stenmurkla 264.
Stenplågor 242.
Stickgräs 278.
Stjelkarne like kardoner 227.
Stjernformige växter 218.
Stjernmossa (hygrometrisk) 228
Stoppning i bolster och madrasser 234.
STORBLADIG HÄSTHOFSÖRT 224.
Storknäbblika fröhus 250.
Strandrör 286.

Struss 235.
Strålblomster 238.
Strålblomster (sammansatta) 285.
Sträfbladige växter 274. 280.
Stynggräs 278.
Står emot röta 255.
Stärkande medel 219. 255. 267. 278.
Stötar på hufvudet, 279.
Sur Vildapel 229.
Svamp duglig till mat 246. 258. 264.
— att pröfva, om giftig eller icke *Till.* s. II.
— läran 246.
Svart färg på ylle, silke, linne 262.
SVART KRÅKBÄRSRIS 259.
Svart Starr 226.
SVENSK KÖRFVEL 283.
Svettdrifvande medel 224. 242. 249. 255.
Svinföda 287.
Svullna fötter 242.
Svulster af stötar 271.
Syringa vulgaris *Till.* s. IX.
Syrsor, att fördrifva 266.
Sår 245. i hufvudet 219. i svalget 245. röt-, pip-, skrofelartade, veneriska 219. 226.
Sårläkande 238.
Säflika växter 234. 240.
SÄLGTICKA 221.
Sälta 257.
Sötaktig smak 249.

T.

TAGGIGT KNAPPGRÄS 275. *Till.* s. III.
Taikinnainen 223.
Taklök (vanlig) 260.
Takmossa 270.
— täckning 217. 240. 275.
Tallstrunt 217.
Tandpulver 252.
Tandvärk 242.
TAX 265.
TAXUS BACCATA 265.
Té 239.
Termometer, spiritus färgad 280.
TEUCRIUM SCORDIUM 255.
TÉ-VERONIKA 239.
THLASPI PASTORIS 273.
TIDIG RÖD ORKIS 220.
Tok 253.
Tolkört 259.
Torfjord, tecken till 281.
Torsken 266.
TORTULA RURALIS 270.
TRIFOLIUM PRATENSE 268.
TRITICUM JUNCEUM 269.
Trångbröstighet 242. 283.
Tufstarr 222. *Till.* s. I.
Tufvor, att förekomma 222.
Tuggkåda 217.
Tunnband 217.
Turiones (abietis) 217.
Turpes-sara 222.
Tusengyllen 219.
Tusenskönsört (mångårig) 238. *Till.* s. I.
Tussilago hybrida 224.
TUSSILAGO PETASITES 224.
Tvinsot 220.
Tvåhornade örter 259.
Tvål 217.
TYPHA ANGUSTIFOLIA 234.
Typha minor 234.

U.

Ulmus campestris *Till.* s. VI.
Umbellatæ plantæ 245.
Ungerskt vatten 217.
Upphostning 284.
Upukka 266.
Urindrifvande medel 242. 243. 249. 250. 283.
Utvertes sår 260.

V.

Vagnshjuls-bössor 229.
VALERIANA LOCUSTA 232.
VANLIG TAKLÖK 260.
Vantar, ämne till 281.
Varexen-Marja 259.
Vargbasse 243.
Vargtrut *Till.* s. III.
Vasikanmaria 223.

Vattenbräck 243.
Vatten-marub 262.
Vatten-polyper 266.
Vattenskräck 218.
Vattensot 219. 226. 242. 249. 271. 283.
Vatten-teuker 255.
Vegetation, att befordra 276.
VERONICA CHAMAEDRYS 239.
Verticillatæ pl. 255. 279.
Vesi taudin-yrtti 271.
VICIA SATIVA 250.
Vicker 230.
Vigne vierge *Till.* s. VIII.
Vigogne färg *Till.* s. III.
Vild-apel 229.
Vildt Lin, hör 250.
Vincetoxicum 249.
Vingarne i ärtblommor 230.
Vinranka (vild) *Till.* s. V.
Vinterfoder 229.
Vinter-rapunsel 232.
VINTER-VALERIAN 232.
Violett färg 271.
Virke till axlar, kuggar, bågar, skedar 264.
— korgar, tåg, musikal. instrumenter 217.
— för snickare 247.
— för svarfvare 235.
Virveli 230.
Vitis hederacea *Till.* s. VIII.
— vulpina *Till.* s. VIII.
Voi ruoho 287.
Vridna blommor 249.
Vulnéraires de Suisse 245.
VÅTVÄDERS-MOSSA 228.
Väder 279.
Väderspänning hos kreatur 268
Vägglöss, medel mot 266.
Väggmossa 276.
Väggstoppning 276.
Vänjaktig lukt 249.

Y.

Ylle att färga grönt 268. 286.
svart 262.

Å.

Åkanneblad 266.
Åkerbär (Rubus cæsius) 241.
ÅKERHVEN 286.
ÅKERMYNTA 279.
ÅKER-ONONIS 243.
ÅKER-PENNINGÖRT 273.
ÅKERVICKER 230.
ÅRIG SALTÖRT 252. *Till.* s. II.

Ä.

Äckel, åstadkommen af 284.
ÄNGS-HAFRE 263. *Till.* s. III.
Ängsklöfver (röd) 268.
ÄNGS-MELAMPYR 287.
ÄNGS-ORKIS 233.
Ängsull, allmän 281.
Äppelträd 229. *Till.* s. I.
Ärtrefva (Nord-Amerikansk) *Till.* s. VIII.
Ärtväxter 237. 268.
ÄTLIG MURKLA 258. *Till.* s. II.
Ätlig Rot *Till.* s. III.

Ö.

Ögon, inflammerade 229.
— sjukdom 267.
— svaga 267.
— tröst 266.
Öppnande medel 224. 243.
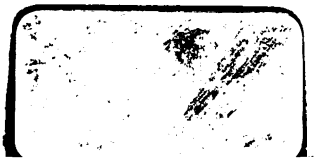
SLUT PÅ FJERDE BANDET.